

Samvær etter omsorgsovertakelse

En barnefaglig og juridisk utredning

Elisabeth Gording Stang og Gunn-Astrid Baugerud

OsloMet Rapport 2018 nr 10

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

SAMVÆR ETTER OMSORGSOVERTAKELSE

En barnefaglig og juridisk utredning

Elisabeth Gording Stang og Gunn-Astrid Baugerud

OSLOMET

OsloMet – storbyuniversitetet

2018

CC-BY-SA OsloMet – storbyuniversitetet

OsloMet Rapport 2018 nr 10

ISSN 2535-5228 (trykt)

ISSN 2535-485X (online)

ISBN 978-82-8364-134-9 (trykt)

ISBN 978-82-8364-135-6 (online)

OsloMet – storbyuniversitetet

Universitetsbiblioteket

Skriftserien

St. Olavs plass 4,

0130 Oslo,

Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:

Postboks 4, St. Olavs plass

0130 Oslo

Trykket hos Byråservice

Trykket på Scandia 2000 white, 80 gram på materiesider/200 gram på coveret

INNHold

KAPITTEL 1 INNLEDNING	9
1.1 Bakgrunn	9
1.2 Avgrensning	10
1.3 Metode og arbeidsform	10
1.4 Utredningens struktur og hovedinnhold.....	11
1.5 Videre forskningsbehov	12
KAPITTEL 2 UTREDNING OM SAMVÆR ETTER BARNEVERNLOVEN- BARNEFAGLIG/UTVIKLINGSPSYKOLOGISK DEL.....	15
2.1 Utviklingspsykologisk og barnefaglig vurdering.....	15
2.2 Metode og kilder	15
2.3 Barnets beste	16
2.4 Formålet med kontakt og samvær	18
2.5 Kontaktens betydning for tilbakeføring	18
2.6 Kontaktens betydning for stabilitet og kontinuitet.....	20
2.7 Barnets kapasitet til samvær og individuelle forskjeller hos barn.....	21
2.7.1 Konsekvenser av omsorgssvikt: implikasjoner for samvær.....	21
2.8 Barnets alder, utvikling og tilknytningsorientering.....	23
2.8.1 Kognitiv utvikling	24
2.8.2 Tilknytning	25
2.8.3 Etablere ny tilknytning.....	27
2.8.4 Sorgreaksjoner.....	28
2.9 Traume	29
2.9.1 Innledning.....	29
2.9.2 Risiko for retraumatisering.....	30
2.10 Barnets perspektiv	32
2.11 Foreldrenes perspektiv	34
2.12 Samvær og kontakt med foreldre	35
2.13 Samvær og kontakt med søsken.....	37
2.14 Samvær og kontakt med besteforeldre, annen familie og andre nære personer.....	39
2.15 Kulturelle hensyn	40
2.16 Hvor ofte skal det være samvær eller kontakt?	41
2.17 Kontakt og digitale medier	43
2.18 Barnevernsarbeiderens rolle i samvær og kontakt	44
2.19 Samværsplaner og evaluering	46
2.20 Tilsyn under samvær	47

2.21 Veiledet samvær	48
2.22 Omsorgsbasen – fosterforeldre (nåværende omsorgspersoner) sin evne til å tilrettelegge for samvær	49
2.23 Samvær ved flytting til slekt	50
2.24 Konklusjon	51
KAPITTEL 3 RETTSLIGE UTGANGSPUNKTER, SENTRALE HENSYN OG VURDERINGER	53
3.1 Barnevernsaker utfordrer tradisjonell rettssikkerhets-tenkning	53
3.2 Rettslige utgangspunkter for vurderingen av spørsmålet om samvær etter barnevernloven § 4-19	56
3.3 Barnets beste som rettsprinsipp	59
3.3.1 Innledning	59
3.3.2 Momenter i barnets beste-vurderingen generelt	60
3.3.3 Et prinsipp med relativ vekt?	61
3.3.4 Hensyn som vektlegges i saker om samvær	62
3.3.5 Krav til individuell vurdering av barnets beste	64
3.4 Særlig om begrensninger i samvær og nektelse av samvær	65
3.4.1 Innledning – forholdet mellom barnevernloven og barneloven	65
3.4.2 Momenter i vurderingen av om det foreligger ‘sterke og spesielle grunner’ etter Høyesteretts praksis	68
3.4.3 Oppsummering	72
3.4.4 Kritikken av «Jakob-dommen» – HR-2017-2015-A	73
3.5 Barnets egne opplevelser og synspunkter	75
3.5.1 Innledning	75
3.5.2 Verbale og ikke-verbale uttrykk	76
3.5.3 Forholdet mellom retten til å bli hørt og barnets beste	77
3.5.4 Når barnet motsetter seg samvær	78
3.5.6 Tvangsfullbyrding av samvær?	80
3.5.7 «En ganske tungtveiende grunn»	80
3.5.8 Barnevoldsutvalget – Svikt og Svik NOU 2017:12	81
3.5.9 Oppsummering	82
3.6 EMK artikkel 8 og EMDs praksis	84
3.6.1 EMK artikkel 8 nr. 1: Barnets og foreldrenes rett til familieliv gjennom samvær og kontakt	84
3.6.2 Barnets beste som internasjonalt bindende rettsprinsipp	87
3.6.3 Hvilke av barnets nære relasjoner er beskyttet av EMK artikkel 8?	88
3.6.4 EMK artikkel 8 nr. 1: Barnets rett til privatliv - beskyttelse av personlig integritet	90
3.6.5 Oppsummering	92

KAPITTEL 4 EN SAMLET OPPSUMMERING AV SENTRALE HENSYN I VURDERINGEN AV BARNETS BESTE UT FRA UTVIKLINGSPSYKOLOGISK FORSKNING OG RETTSPRAKSIS.....	95
4.1 Varigheten av og formålet med plasseringen.....	95
4.2 Forhold ved barnet og barnets livssituasjon.....	96
a) Barnets alder og fungering.....	96
b) Barnets sårbarhet og behov for ro, stabilitet og forutsigbarhet.....	96
c) Samværet må vurderes i forhold til barnets livssituasjon.....	97
d) Barnets relasjon til foreldrene - tilknytning.....	98
e) Barnets identitet og utvikling, herunder kulturelle hensyn.....	99
4.3 Barnets egen mening.....	100
4.4 Forhold ved foreldrene.....	101
4.5 Hvordan samværene fungerer, herunder barnets reaksjoner før og etter samvær.....	103
4.6 Barnets relasjon til, og behov for, samvær med andre enn foreldrene.....	104
4.7 Fosterforeldrenes situasjon og fosterforeldrenes mening.....	105
4.8 Det totale samværet sett under ett.....	106
4.9 Oppsummering.....	107
KAPITTEL 5 INNSPILL FRA SENTRALE AKTØRER I FELTET.....	109
5.1 Innledning.....	109
5.2 Landsforeningen for barnevernsbarn.....	109
5.3 Myrsnipa Samværsted - Bjørnar Henrik Bakker og Vigdis Billing.....	111
5.3.1 Hvem samværet foregår sammen med.....	111
5.3.2 Hyppighet og omfang av samvær.....	112
5.3.3 Tilsyn, råd, veiledning og støtte.....	112
5.3.4 Barnets rett til å høres og alternativer til samvær.....	113
5.3.5 Oppsummering.....	113
5.4 Fosterhjemsforeningen -Tove Wahlstrøm og Marianne Oftedal.....	114
5.4.1 Innledning.....	114
5.4.2 Fosterforeldrenes situasjon.....	114
5.4.3 Utfordringer og dilemmaer ved samvær og kontakt.....	116
5.4.4. Prosessuelle, økonomiske og administrative spørsmål.....	118
5.4.5 Digitale medier.....	119
5.4.6 Oppsummering.....	119
5.5 Samtale med en fylkesnemndsleder.....	120
5.5.1 Hyppighet og omfang av samvær.....	120
5.5.2 Utfordringer og dilemmaer ved samvær og kontakt.....	121
5.5.3 Oppsummering.....	121
5.6 Temaer spilt inn i høringsuttalelser til NOU 2016:16.....	121

5.6.1 Utvidet rett til samvær med andre nærstående	122
5.6.2 Barnets beste	123
5.6.3 Beslutningsmyndighet	124
5.6.4 Samværsplaner	125
5.6.5 Partsrettigheter og innsynsrett	126
5.6.6 Økonomiske og administrative konsekvenser	127
5.6.7 Prosessuelle spørsmål	128
KAPITTEL 6 REGULERING AV KONTAKT OG SAMVÆR I ANDRE NORDISKE LAND	131
6.1 Innledning	131
6.2 Danmark	131
6.2.1 Lov om social service	131
6.3 Sverige	133
6.3.1 Lag (1990:52) med særskilda bestämmelser om vård av unga – LVU og Socialtjänstlagen (2001:453) – SoL	133
6.4 Island	138
6.4.1 Child Protection Act – innledende prinsipp-bestemmelser	138
6.4.2 Child Protection Act – bestemmelser om samvær	140
6.5 Finland	141
6.5.1 The Child Welfare Act 2007	141
6.6 Oppsummering	142
KAPITTEL 7 OPPSUMMERING OG SKISSE TIL TO MODELLER FOR REGULERING	145
7.1 Innledning	145
7.2 Hvilke elementer kan/bør lovreguleres?	147
7.2.1 Bør retten til familieliv synliggjøres i barnevernloven?	147
7.2.2 Hvorvidt barnets rett til samvær bør lovfestes, og med hvem	147
7.2.3 Definisjon av kontakt og samvær i loven?	149
7.2.4 Bør det lovfestes en norm for omfang av samvær?	151
7.2.5 Momenter i barnets beste-vurderingen	153
7.2.6 Plikt til å nekte samvær der det ikke er til barnets beste?	153
7.2.7 Rett for foreldrene til å motta veiledning og støtte	154
7.2.8 Adgang til å stille vilkår for å få samværsrett	155
7.2.9 Avskjæring av eller begrensninger i samvær og kontakt	156
7.3 Prosessuelle spørsmål	157
7.3.1 Beslutningsmyndighet	157
7.3.2 Bruk av planer som alternativ til vedtak og/eller forhandlinger	158
7.3.3. Faglig forsvarlig utredning av barnets behov	159

7.3.4 Klage og rettslig overprøving.....	159
7.3.5 Hensynet til barnet tilsier få parter og færrest mulig rettslige prosesser.....	160
7.3.6 Partsrettigheter	162
7.3.7 En rett for barnet til å nekte samvær?.....	163
7.3.8 Begrensning i adgangen til å fremme ny sak om samvær?	164
7.4 Skisse til utforming av to modeller	165
7.4.1 Innledning.....	165
7.4.2 Alternativ 1 – skisse til modell.....	166
7.4.3 Alternativ 1 – lovutkast	171
7.4.4 Alternativ 2 – Skisse til modell.....	172
7.4.5 Alternativ 2 – lovutkast	175
7.5 Avsluttende kommentar	175
REFERANSER	177
Psykologisk og barnefaglig litteratur	177
Juridisk (og noe barnefaglig) litteratur.....	188
Dommer.....	192
Norsk rettspraksis	192
Praksis fra EMD	193

KAPITTEL 1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn

Vi fikk dette oppdraget gjennom direkte tildeling fra Barne- og likestillingsdepartementet ved kontrakt av 28. februar 2018. Oppdraget var et ledd i oppfølgingen av NOU 2016:16 Ny barnevernslov. Oppdraget gikk ut på å foreta en barnefaglig og juridisk utredning der vi blant annet skulle vurdere hensynet til barnets beste, forholdet til foreldrene og prosessuelle spørsmål. Formålet med utredningen var å utfylle NOU 2016:16 med et kunnskapsgrunnlag for regulering av samvær i ny barnevernslov. Vi ble videre bedt om å undersøke den rettslige reguleringen av samværsspørsmålet i andre nordiske land, gjennomgå høringsuttalelser til Barnevernlovutvalgets utredning, og innhente erfaringsbasert kunnskap fra sentrale aktører i praksisfeltet. Vi ble bedt om å komme med skisser til to alternative modeller for regulering basert på gjeldende rett, høringsinstansenes innspill og forslaget i NOU 2016:16, samt det øvrige kunnskapsgrunnlaget utredningen ville gi.

Vi takker Barne- og likestillingsdepartementet for oppdraget. Dette har vært et usedvanlig omfattende prosjekt sett i forhold til tidsrammen, men også interessant og lærerikt. Takk til våre to vitenskapelige assistenter cand. jur. Fride Wirak og cand. psychol. Elin Brekke for uvurderlig hjelp med å finne fram til og systematisere relevant litteratur og rettskildemateriale. Takk også til våre informanter som har gitt oss mange viktige innspill til utredningen og kommet med nye problemstillinger som bør tas videre, både med sikte på utforming av regelverk og politikk i praksis, og med sikte på nye forskningsprosjekter: Myrsnipa samværssted, Norsk Fosterhjemsforening og Landsforeningen for barnevernsbarn. Vi vil også takke følgende personer som har gitt verdifulle kommentarer til enkeltspørsmål eller større deler av utredningen: psykologspesialist i klinisk psykologi Vigdis Bunkholdt og psykologspesialist Espen Walstad, universitetslektor og barnevernspedagog Marit Johansen, en fylkesnemndleder, og tingrettsdommer Rikke Lassen. Vi takker videre våre nordiske kolleger for viktige muntlige og skriftlige bidrag til kapittel 6: professor Johanna Schiratzki ved Ersta Sköndal högskola, professor Anna Kaldal ved Stockholms Universitet, adjunkt phd. Hanne Hartoft og førsteamanuensis Trine Schultz ved Aalborg Universitetet, professor Hrefna Fridriksdottir ved Islands Universitet og førsteamanuensis Suvianna Hakalehto ved Universitetet i Øst-Finland. Vi har hatt jevnlige og konstruktive samarbeidsmøter med vår kontaktperson for oppdragsgiver, seniorrådgiver Christina Five Berg, og ønsker å takke henne for et godt samarbeid og god oppfølging under hele prosessen.

1.2 Avgrensning

Utredningen behandler kontakt og samvær etter vedtak om omsorgsovertakelse etter lov om barneverntjenester av 1992 (bvl.) §. 4-12. Samvær etter akutt plassering, i perioden der barnet bor i beredskapshjem eller på barnevernsinstitusjon, reiser så mange særlige problemstillinger at vi avgrenser mot samvær i disse situasjonene. Samvær etter akuttvedtak bør imidlertid også utredes, gjerne som et eget prosjekt, siden betydningen av samvær og kontakt i fasen etter en akutt plassering kan ha avgjørende betydning for hvorvidt barnet blir tilbakeført til foreldrene, uavhengig av grunnlaget for akutt plasseringen.

1.3 Metode og arbeidsform

Arbeidet har foregått i perioden 1. april – 17. september 2018, og er utført av førsteamanuensis i barnevern, Gunn-Astrid Baugerud, og professor i rettsvitenskap, Elisabeth Gording Stang, begge ved OsloMet.¹ To vitenskapelige assistenter ble engasjert for å utrede kildemateriale, henholdsvis relevant rettskildemateriale (hovedsakelig høyesterettsdommer), og psykologisk og barnefaglig forskningslitteratur. Disse to er cand. jur. Fride Wirak og cand. psychol. Elin Brekke. Vi har hatt innspillmøter med følgende faglige aktører i feltet: Myrsnipa samværssted (Bjørnar Henrik Bakker og Vigdis Billing), Norsk Fosterhjemsforening (Tove Wahlstrøm og Marianne Oftedahl), Landsforeningen for barnevernsbarn (Ruzzel Solberg og Vilde Adolfsen), og en fylkesnemndleder. Fosterhjemsforeningen innhentet videre innspill gjennom epost til sine medlemmer der medlemmene fikk to spørsmål formulert av oss:

1. Hvordan vil du beskrive noen av dine erfaringer med tilrettelegging og forberedelse av barnet før samvær, og oppfølging/støtte til barnet i etterkant av samvær?
2. Har du noen forslag til grep/endringer som kan implementeres for å ivareta barnets interesser best mulig?

Møtene med Myrsnipa, Fosterhjemsforeningen, Landsforeningen for barnevernsbarn og fylkesnemndleder ble tatt opp på lydbånd og er transkribert i etterkant. Vi har også gjennomgått høringsinstansenes uttalelser til NOU 2016:16 når det gjelder spørsmålet om

¹ Det er foretatt en redigeringsmessig gjennomgang av dokumentet som ble overlevert den 17. september, i forbindelse med publisering i OsloMet's skriftserie.

samvær. Disse innspillene er samlet i kapittel 5 i utredningen. Vi har invitert Foreningen for barnevernsforeldre til møter og til å komme med skriftlige innspill til oss, men uten å ha fått respons på dette.

1.4 Utredningens struktur og hovedinnhold

Temaet for denne utredningen er meget omfattende og det har vært en stor utfordring å avgrense på en slik måte slik at det ble mulig å komme i mål innenfor tidsrammen.

Utredningen inneholder en barnefaglig/utviklingspsykologisk og en juridisk hoveddel (kapittel 2 og 3). Den utviklingspsykologiske og barnefaglige delen tar for seg nyere forskningslitteratur knyttet til individuelle vurderinger av barnet med vekt på alder, tilknytning og betydningen av omsorgssvikt i vurderingen av samvær. Det løftes også frem empiriske studier som har tatt for seg barnets, foreldrenes og fosterforeldrenes perspektiv, i tillegg til forskning på rammene rundt samvær, blant annet knyttet til tilsyn og hyppighet. I tillegg beskrives betydningen av forskningsbaserte veiledningsprogrammer for foreldre og fosterforeldre. Den juridiske delen tar for seg noen hovedtrekk i rettsutviklingen på feltet, og redegjør for rettslige utgangspunkter knyttet til barnets og foreldrenes rett til beskyttelse av privatliv og familieliv etter Den europeiske menneskerettighetskonvensjon av 1950 (EMK), hensynet til barnets beste som grunnleggende rettsprinsipp og barnets rett til å bli hørt, samt barnets rett til beskyttelse og omsorg etter barnekonvensjonen og EMK artikkel 8. Deler av rettsstoffet er utredet i rettsvitenskapelig forskning og i vedlegget til NOU 2016:16 (Sørensen 2016). Vi har forsøkt ikke å gjøre dobbeltarbeid her, men henvist videre til relevant litteratur som går mer i dybden, og til rettspraksis. Vårt bidrag består hovedsakelig i sammenkoblingen av rettsprinsipper og rettsanvendelse med nyere barnefaglig og utviklingspsykologisk forskning, og i en ajourføring på begge områder så langt det har vært mulig innenfor rammene for prosjektet (kapittel 4 og 7).

Vi har valgt å legge hovedvekten på det klart vanskeligste og største temaet: vurderingen av barnets beste. Siden dette er en så kompleks og sammensatt vurdering der forskningskunnskap, hensyn og prinsipper fra flere faglige disipliner inngår (juss, psykologi, barnevern, sosialt arbeid, pedagogikk, medisin, antropologi, nevrobiologi mv.), så vi et behov for å vie dette temaet mest mulig plass. Hele samværsinstituttet hviler på en forutsetning om at samvær er til barnets beste. Hvordan vurderingen av barnets beste gjennomføres i hver enkelt sak, med hvilke rettslige utgangspunkter og veiledende normer, vil derfor ha avgjørende betydning for det involverte barnet, foreldrene og eventuelt andre personer barnet

har samvær med. Vårt inntrykk er at det hersker en del usikkerhet både i det barnevernfaglige og det juridiske miljøet om hvordan de rettslige utgangspunktene kan eller bør formuleres, og hvilke psykologiske hensyn som kan eller bør vektlegges for å ivareta barnets beste. Det ser også ut til å være usikkerhet om hvordan barnefaglig og juridisk kunnskap kan flettes sammen slik at beslutningsmyndighetene kan dra nytte av begge disse faglige tilnærmingene på en fruktbar måte. Vi har derfor forsøkt å trekke frem det mest sentrale fra den faglitteratur og rettspraksis som foreligger til nå, i kapittel 4.

I kapittel 6 gjennomgår vi de andre nordiske landenes reguleringer av samvær, og avslutningsvis i kapittel 7 oppsummerer vi hovedpunkter i utredningen og drøfter hvilke elementer i spørsmålet om samvær som kan eller bør lovreguleres, og hvilket barnefaglig kunnskapsgrunnlag ulike former for regulering kan hvile på.

Utredningen er et fellesverk, men vi har ut fra vår kompetanse på ulike felter fordelt arbeidet mellom oss på følgende måte: Gunn-Astrid Baugerud har skrevet kapitlene 2 og 5. Elisabeth Gording Stang har hatt ansvar for prosjektets framdrift, og rapportens helhet og struktur. Stang har skrevet kapitlene 3 og 6, og har også hatt et hovedansvar for kapitlene 1, 4 og 7.

1.5 Videre forskningsbehov

Vi skulle gjerne hatt helt andre rammer og ressurser til et så viktig prosjekt. Vi ser et stort forskningsbehov på dette feltet, både innenfor psykologi/barnevernfag og rettsvitenskap. Det er en utfordring at forskningsfeltet på det barnefaglige området i hovedsak er preget av deskriptive studier hvor hovedfokuset har vært på ulike former for kontakt, hyppighet og lokalisering av samvær. Det er i tillegg stor overvekt av kvalitative studier, men mangel på kvantitative kontrollerte og prospektive studier som kan si noe om hvordan det går med barn i ulike aldre med ulike samværsordninger, på sikt når de blir større.

Vi vet generelt for lite om hvordan ulike samværsordninger faktisk fungerer i praksis, også i Norge og andre nordiske land. Det er behov for mer systematisert kunnskap om hvilke erfaringer andre land har gjort med hensyn til beslutningskompetanse, partsrettigheter for involverte i samværssaker, regulering av adgang til rettslig overprøving mv. Hva er barns egne erfaringer med de ulike samværsordningene? Vi vet også for lite om hva som påvirker barnet når det gjelder aspekter ved samværet som dets kvalitet, omfang, gjennomføring og stedet samværet foregår på. Det er i tillegg et behov for forskning knyttet til hvordan ulike samværsordninger oppleves for foreldre og også for fosterforeldre, og hvordan støtte til disse

kan ivaretas. Vi trenger også flere forskningsbaserte tiltak som kan settes inn for å sikre en best mulig utvikling for barnet, samt ivareta oppfølging og veiledning av fosterforeldre så vel som foreldre i forkant, under og i etterkant av samvær. I denne sammenhengen pekes også på betydningen av barnevernsansattes kompetanse og holdninger til foreldre og andre som har samvær med barnet. Vi vet videre for lite om hvilke forutsetninger fylkesnemnder og domstoler legger til grunn når det treffes avgjørelser om samvær, og som kan være utslagsgivende, og hvorvidt disse forutsetningene på sikt samsvarer med det som er til barnets beste. Dette inkluderer både de barnefaglige og rettslige utgangspunktene, samt praktiske premisser for gjennomføring av samværet, herunder forberedelser og oppfølging av barnet før og etter samvær, og oppfølging og veiledning av fosterforeldre og foreldre. Det er derfor et stort behov for videre tverrvitenskapelig forskning på dette feltet.

Temaet samvær genererer flere grunnleggende dilemmaer og problemstillinger knyttet til barnevernets kjerneområde: Forholdet mellom barnets og foreldrenes interesser og rettigheter i situasjoner der barn har vært utsatt for alvorlig omsorgssvikt. Det gjør også offentlige myndigheters rolle, makt og rettslige grunnlag for inngrep og tiltak. Grensen mellom det private og det offentlige, mellom familie og stat, mellom individ og kollektiv, utfordres når spørsmål om samvær skal avgjøres. Hvordan reguleringen av samvær utformes vil derfor langt på vei illustrere hvilke prioriteringer som ligger til grunn for et lands barnevern.

I norsk og nordisk barnevern veier hensynet til barnets beste tungt. Det skal være et avgjørende hensyn. For å kunne komme fram til hva som er til barnets beste i en konkret sak bør det gjøres grundige, barnefaglige utredninger av barnets situasjon og behov, og de bør foretas av kompetente fagpersoner. De rettslige vurderingene og tolkninger av vilkår for tiltak og inngrep etter barnevernloven bør baseres på et oppdatert barnefaglig kunnskapsgrunnlag. Det gjøres ikke alltid i praksis. Vi håper vår utredning kan bidra til å styrke det generelle kunnskapsgrunnlaget for beslutninger om samvær.

KAPITTEL 2 UTREDNING OM SAMVÆR ETTER BARNEVERNLOVEN-BARNEFAGLIG/UTVIKLINGSPSYKOLOGISK DEL

2.1 Utviklingspsykologisk og barnefaglig vurdering

De fleste barn skal ha en form for samvær med sin opphavsfamilie i etterkant av en flytting. Det er imidlertid vanskelig å gi entydige anbefalinger på i hvilket omfang og med hvem dette skal være, og hva som vil være til barnets beste i denne sammenhengen. Her kan kunnskap fra utviklingspsykologien gi en økt forståelse for barns fungering og utvikling. Sammen med forskning, herunder både kvalitative og kvantitative studier, kan dette gi et kunnskapsgrunnlag for de vurderingene som må foretas når det skal tas beslutninger om barns samvær og kontakt med foreldre, søsken og/eller andre nærstående. Dette er nødvendig for å ivareta «barnets beste». Før endelige beslutninger tas, må det også gjøres individuelle vurderinger av hver enkelt sak, med hensyn til hvem barnet skal ha samvær og kontakt med, hvor hyppig og i hvilket omfang og form samværet skal være.

Det vil være personer som barnet har en særskilt relasjon til som vil være berettiget til samvær med barnet, og kontakten vil være med på å opprettholde tilknytningen til akkurat disse personene. Mange faktorer vil påvirke hva som er best for barnet i denne sammenhengen, og følgende spørsmål bør stilles: Hva er formålet med kontakten og samværet? Hvilket omfang skal det ha? Hvordan skal formen på samværet/kontakten være? Og sist men ikke minst: Hvilke personer skal barnet ha kontakt og samvær med? Forskningen på feltet er begrenset. Imidlertid har det i løpet av de siste årene kommet stadig flere studier på betydningen av samvær og kontakt og på hvordan barn, fosterforeldre og foreldre opplever dette. I det følgende vil det derfor, med utgangspunkt i teori og forskning, redegjøres for ulike faktorer som bør vurderes når det gjelder beslutninger om hyppighet, begrensinger eller eventuelt opphør av samvær og kontakt.

2.2 Metode og kilder

Det ble gjort et utforskende litteratursøk i følgende databaser i forbindelse med forskningsgjennomgangen av feltet: Cochrane Library (Wiley), Google, Google Scholar, Helsebiblioteket, ISI Web of Knowledge, PsycINFO, Social Policy and Practice, Social Care Online. Målet var å skaffe en oversikt over hva oppdatert forskning på feltet sier om samvær og å finne ut om det eventuelt er noen konkrete anbefalinger som får støtte innad i litteraturen.

Vi søkte derfor fortrinnsvis etter review-studier og meta-analyser på feltet, med søkeord som inkluderte «contact» og «parents», «siblings» eller «family» og «out-of-home care», «adoption» eller «foster care». For å etablere et oppdatert kunnskapsgrunnlag, ble i hovedsak litteratur eldre enn 2005 ekskludert. Både kvalitative og kvantitative studier ble inkludert, fra både psykolog- og sosialfaglige fagfelleverderte tidsskrifter. Fire oversiktsartikler som tar for seg temaet samvær ved omsorgsoppløsning ble identifisert: Boyle (2015), Bullen mfl., (2015), Scott, O'Neill & Minge (2005) og Sen & Broadhurst (2011). De samlede konklusjonene fra feltet, sammen med utviklingspsykologisk, barnefaglig og barnevernfaglig kunnskap, utgjør grunnlaget for anbefalingene i denne delen av rapporten.

2.3 Barnets beste

Begrepet «barnets beste» kan sies å være et normativt så vel som et empirisk begrep (Haugli & Havik, 2010), og hva som oppfattes som barnets beste er påvirket av at barnets posisjon og status har endret seg fra å være objekt-sentrert til å bli subjekt-sentrert. I Norge har vi i dag en barne-sentrert orientering hvor barn har egne rettigheter (Burns, Pösö & Skivenes, 2017). Innenfor psykologien er begrepet i liten grad klart definert og operasjonalisert. Kjøs og kolleger (2015) skriver at dette begrepets innhold i økende grad blir forstått ut fra psykologfaglige begreper. Forfatterne hevder at i Norge kommer denne psykologiserende utviklingen blant annet til uttrykk i begrunnelsen for endringen av Lov om barn og foreldre i NOU 1977:35. Her konkluderes det med at foreldre ikke bare har en plikt til å forsørge barna, men også ivareta deres relasjonelle og psykologiske behov. "Det moderne foreldreskapet framstår i all hovedsak barnefokuserert heller enn foreldrefokuserert, og definerer voksnes plikter heller enn deres rettigheter – og disse pliktene er i tiltagende grad psykologisk orientert. [...]. Psykologifaget har imidlertid ikke kunnet tilby entydige og sikre anbefalinger for hvordan organisere omsorg og samvær." (Kjøs, Madsen & Tjersland, 2015, s. 572).

Agnes Andenæs (2005) mener at fastsettelse av «barnets beste» indikerer at begrepet i psykologisk sammenheng er å anse som tidløst og universelt. Dermed tar det ikke høyde for den forskjelligheten som er blant barn. Barns individuelle forskjeller er et viktig perspektiv for å ivareta deres interesser. Andenæs (2005) argumenterer videre med at "Argumentet om «barns beste» er egnet til å stoppe diskusjoner, både i private og offentlige samtaler. Det er risikabelt å argumentere *mot* noe som er *for* barn, siden «barns beste» både har høy moralsk legitimitet og framstilles som om det er vitenskapelig fundert." (Andenæs, 2005, s. 1117). Diskusjonen om barnets beste skaper utfordringer når man ikke har en enhetlig forståelse av

hva dette begrepet egentlig innebærer. Vigdis Bunkholdt (2017) skriver at et begrep som «barnets beste» bør utgjøre gode styringsverktøyer for barnevernarbeidet som utføres slik at det kan gi innspill på hva vi ser, hvordan vi vurderer og handler. For at begrepet skal være styrende må det forankres i teori og forskning. Bunkholdt konkluderer med at så ikke er tilfelle fordi begrepet er mangetydig og vagt, og det kan bety alt eller ingenting. I virkeligheten hjelper dette begrepet oss lite i våre vurderinger og beslutninger i arbeidet i barnevernet som skal komme barn til gode (Bunkholdt, 2017).

Brottveit (2013) intervjuet 35 barnevernsarbeidere om deres forståelse og håndtering av seksuelle overgrep mot barn i forbindelse med sin doktorgradsavhandling. Barnets beste var en sentral føring for det praktiske barnevernarbeidet, men barnets beste vurderingene fremstod i noen tilfeller vilkårlige. Brottveit mener dette kan være et resultat av at barnevernsansatte i mange sammenhenger finner det vanskelig å forholde seg til barnets beste i praksis, nettopp på grunn av den kompleksiteten og vidden som finnes i dette begrepet.

Beslutninger om samvær ser ofte ut til å være baserte på en antagelse om at kontakt er til barnas beste, og at de biologiske foreldrene har en rett til å ha kontakt med barna sine. Forskningen, sammen med perspektivene til profesjonelle sosialarbeidere og omsorgsgivere, stiller imidlertid spørsmål ved denne antagelsen om at samvær automatisk er til «barnets beste». Utfordringen her er å avgjøre hvilke kontakt -og samværs-ordninger som best tjener barnets velferd og interesser. I NOU 2012: 5 argumenteres det for at samvær skal være utviklingsfremmende for barnet. Her foreslås det også å utvikle et eget rundskriv som understreker at samværet skal være til barnets beste.

Oppsummert medfører den manglende operasjonaliseringen av barnets beste innenfor psykologien at man må vurdere kontakt og samvær basert på hvordan det enkelte barn fremstår her og nå. Vurderingen må også ta høyde for barnets fremtidige utvikling, og barnet må sees utfra sine biologiske, sosiale, miljømessige og kulturelle forhold. Dette tilsier at det i ethvert tilfelle må foretas individuelle vurderinger av det enkelte barn, med utredninger av barnets fungering, dets behov og hva som støtter opp under barnets utvikling (Furuholmen & Sjøvold, 2015). De individuelle forskjellene må med andre ord ses i lys av en utviklingspsykologisk tenkemåte og vil være svært viktige å ta hensyn til når samvær og kontakt med barnets foreldre, søsken og andre nærstående skal vurderes.

2.4 Formålet med kontakt og samvær

Kontakt og samvær er viktig for å opprettholde og etablere en relasjon mellom barn og foreldre, eventuelt andre nære personer som for eksempel søsken. Kontakten skal også hjelpe barnet til å forstå hvorfor han/hun ikke kan bo hjemme hos sine foreldre og er viktig for at barnet skal kjenne til sitt opphav. Hvorvidt det skal være kontakt, og i hvilken grad det skal være samvær med foreldre, søsken, annen nær familie og venner, vil påvirkes av mange faktorer. Først og fremst vil varigheten av plasseringen påvirkes av hva slags type omsorgssvikt barnet er utsatt for og hvor omfattende og vedvarende den har vært. Samvær og kontakt i saker hvor barneverntjenesten vurderer at tilbakeføring til familien er lite sannsynlig vil oftest ha en annen målsetting hvor andre hensyn må ivaretas, enn i saker hvor flyttingen er kortvarig og man tenker at det vil kunne bli tilbakeføring. Kontakt og samvær kan med andre ord tjene ulike formål, blant annet avhengig av årsaken til flyttingen og flyttingens varighet.

Flyttinger av barn i barnevernets regi kan deles inn i tre grupper: kortvarige flyttinger, uavklarte flyttinger og permanente flyttinger (Haugli & Havik, 2010). I førstnevnte gruppe vil det være ulike årsaker til flyttingen, som akutte kriser i en familie som må avhjelpes eller større samspills -utfordringer som det vil være nødvendig å jobbe tett og hyppig med familien om. Kortvarige flyttinger kan for eksempel innebære systematisk veiledning hvor barnevernet jobber med å styrke foreldres omsorgskompetanse med mål om å endre samspillsmønstrene i familien. Her er det et sentralt mål at barnets tilknytning til sine foreldre opprettholdes i påvente av tilbakeføring. Når det gjelder de to andre gruppene, må det foretas en rekke individuelle vurderinger av barnets behov for trygghet, omsorg og positiv utvikling før det fattes beslutninger om kontakt (Haugli & Havik, 2010). Dersom det er alvorlig omsorgssvikt som ligger til grunn for flyttingen vil det måtte jobbes med å få til dyptgående og vedvarende endringer innad i familien. Endringer i samspill mellom barn og foreldre tar tid, og det krever systematisk og målrettet jobbing både fra foreldre og barneverntjenesten for å det til det til (Haugli & Havik, 2010).

2.5 Kontaktens betydning for tilbakeføring

Amerikansk forskning har funnet at alder er en viktig prediktor når det gjelder sannsynlighet for tilbakeføring. Flere studier viser at det er størst sjanse for tilbakeføring når barna er mellom 4 og 12 år, og at det er betydelig mindre sannsynlighet for tilbakeføring når det gjelder sped - og småbarn så vel som ungdom (Biehal, 2006). Sen & Broadhurst (2011) to tidligere sosialarbeidere fra Storbritannia, finner i sin forskningsgjennomgang at barn som har

jevnlig kontakt med foreldrene har større sannsynlighet for å returnere til foreldrenes omsorg. Kontakt er en nødvendig men ikke tilstrekkelig betingelse for gjenforening. Også tidligere forskning har pekt på at kontakt og samvær ikke er avgjørende i seg selv, men at hyppig kontakt og samvær med foreldre heller indikerer tilstedeværelsen av en rekke andre positive faktorer som er viktig for tilbakeføring. Disse inkluderer en positiv relasjon, god tilknytning, motiverte foreldre, årsaken til flyttingen, foreldres vansker og sosialarbeidere som støtter foreldrene og bistår i en aktiv tilrettelegging (Biehal, 2006).

Når det gjelder saker hvor det er stor sannsynlighet for at barnet skal tilbakeføres er det viktig med jevnlig samvær og kontakt. Det er imidlertid forsket lite på hvordan kontakt og samvær påvirker barnets utvikling i denne sammenhengen, eksisterende studier er til dels utdaterte og motstridende. Som hovedregel kan man si at små barn bør ha hyppig kontakt for å opprettholde relasjonen og tilknytningen til sine omsorgspersoner (Thompson, 2016). Dette er imidlertid ikke uproblematisk, spesielt med tanke på de aller yngste barna. Det finnes noe forskning som indikerer at intensiv og hyppig kontakt kan ha noen negative effekter på spedbarns utvikling og kan virke forstyrrende på spedbarns behov. Kenrick (2009) undersøkte 26 familier som var fosterforeldre for spedbarn mellom 0 og 10 måneder som senere ble adoptert. Barna hadde samvær med sine biologiske foreldre fra 1 og opptil 5 ganger per uke. Forskerne fant at de spedbarna som hadde hyppig kontakt med foreldrene fremstod som engstelige. Dette ble tilskrevet til den hyppige separasjonen spedbarna opplevde fra sin omsorgspersoner og til de urolige reiserutinene, samt at barna ikke fikk anledning til å hente seg inn igjen. Videre ble det rapportert om at barna ble mere klengete etter samværet, og at intensiv kontakt forstyrret spedbarnas mat- og søvnrutiner, særlig når det var en komplisert og lang reisevei. Dette kan være problematisk for utviklingen av trygg tilknytning til de nye omsorgsforeldrene. En måte å ivareta spedbarna på i en slik sammenheng dersom det skal være samvær, kan være å ha besøk av lengre varighet, men med mindre hyppighet. I tråd med dette gjennomførte Humphreys og Kiraly (2009) en gjennomgang av sakspapirene til 119 barn som var flyttet fra sin opphavsfamilie da de var under 12 måneder gamle. Deres funn støttet Kenricks (2009) konklusjon om at intensiv kontakt (her: 4 eller flere ganger per uke) virket forstyrrende på spedbarnas rutiner og skapte uro. Kontakt av høy hyppighet (her: 4 eller flere ganger per uke) førte heller ikke til høyere sjanse for gjenforening. Mange av spedbarna i denne studien var imidlertid ekstra sårbare, grunnet komplekse helsebehov og rus-abstinenser (Humphreys & Kiraly, 2009; Kenrick, 2009).

Det finnes også internasjonale studier som har vist at det er en risiko for videre mishandling av barn som returnerer hjem. Selwyn (2004) rapporterte fra en longitudinell

studie av 130 adopterte barn at det så ut til å være en vanlig oppfatning blant sosialarbeiderne at kontakt ville være bra for barna, til tross for at mishandling foregikk under besøkene for hele 21 % av utvalget. Dette understreker nok en gang viktigheten av å ha en individuell evaluering ved beslutninger om kontakt. Det ble også notert at kontaktplaner for ofte ble opprettet uten noen vurdering av risiko for barnet, av forholdene innad familien, og av evnen til det ikke-mishandlende familiemedlemmet til å beskytte barnet (Atwool, 2013).

Sen og Broadhurst (2011), viser i sin oversiktsartikkel til Sinclair mfl., (2005) sin 3-årig studie av 596 barn i fosterhjem, samt Farmer mfl., (2008) sin 2-årige studie av 180 barn som returnerte til familiene sine. Begge studiene fant at nesten halvparten av alle barn som ble gjenforent med familiene sine ble utsatt for videre vanskjøtsel eller mishandling. En viktig implikasjon av disse funnene er at det er avgjørende for en trygg praksis at man har en grundig evaluering av familienes kapasitet og i hvilken grad de er klare for gjenforening. Evalueringen bør inkludere familiens respons på tidligere profesjonelle tiltak, nåværende risikofaktorer og behov for støtte etter gjenforeningen (Sen & Broadhurst, 2011). Hovedfunnet til oversiktsartikkelen er imidlertid at god kontakt med familiemedlemmer, sammen med andre positive profesjonelle tiltak, øker sannsynligheten for positive utfall for barn med henblikk på en vellykket familiegjenforening (ved kortvarige flyttinger) og/eller stabilitet i den nye omsorgsbasen.

Tidligere studier har hevdet at det er større sjanse for en tilbakeføring dersom det er regelmessig samvær. Imidlertid pekes det i dag på betydningen av en rekke tilleggs-faktorer som også må være til stede (i kombinasjon med konsekvent kontakt) for å øke sannsynligheten for vellykket tilbakeføring. Dette inkluderer kjennetegn ved barnet, årsaken til omsorgsovertakelsen, forholdet mellom barnet og familien og sosialtjenesten som er involvert (Sen & Broadhurst, 2011). Det advares imidlertid innenfor denne forskningslitteraturen mot generelle anbefalinger for alle barn, ettersom kontakt som er dårlig, dårlig planlagt eller uten støtte kan være skadelig og destabiliserende. Dette gjelder særlig når det har vært mishandling i familien.

2.6 Kontaktens betydning for stabilitet og kontinuitet

I tillegg til overnevnte forhold bør faktorer som kan ha en betydning for stabilitet i barnets nye omsorgsbase vurderes. Det er dessverre et faktum at mange barn opplever å bli flyttet flere ganger. Slike utilsiktede flyttinger har vist seg å være negativt for barns fungering (Barber & Delfabbro, 2003; Christiansen, Havik & Anderssen, 2010). En slik manglende

stabilitet har blant annet vist seg å ha en egen negativ effekt på barns atferdsproblemer i etterkant av en flytting, uavhengig av barnets fungering før flyttingen (Rubin, O'Reilly, Luan, & Localio, 2007). Hvorvidt opprettholdelse av kontakt og samvær med barnets foreldre og andre nærstående vil kunne motvirke potensiell ustabilitet og brudd i barnets nye omsorgssituasjon, vet man ikke sikkert. Forskningen på feltet er begrenset.

I en studie av Fratter mfl., (1991) hvor forskerne undersøkte 1165 permanente omsorgsovertakelser, fant de at kontakt med familien var positivt korrelert med stabilitet i barnets nye omsorgsbasis. Imidlertid pekes det på at barnets alder og nivå på emosjonelle og atferdsmessige vansker ved flytting, var en viktigere prediktor for om det var stabilitet i den nye omsorgssituasjonen eller ei. Forskerne i studien konkluderte derved med at kontakt med familie i seg selv ikke kan forklare om det er stabilitet i barnets nye omsorgsbasis eller ei (Fratter mfl., 1991). Når det gjelder saker hvor det vurderes tilbakeføring er det lite empiriske bevis for at kontakt i seg selv som enkelt faktor er en viktig prediktor for stabilitet i flyttingen. Faktorer som kjennetegn ved barnet og familien, i tillegg til faktorer ved selve flyttingen, påvirker også hvorvidt barnet blir værende i samme omsorgsbasis, og kompliserer derved bildet (Bullen mfl., 2015)).

I USA viser tall at omtrent en tredjedel av barna som blir tilbakeført til sine foreldre, flytter tilbake til et fosterhjem innen 3 år (Children's Bureau of the U.S. Department of Health and Human Services, 2012). I Norge viser blant annet Havik mfl., (2010) i sin longitudinelle undersøkelse av barn som ble flyttet til beredskapshjem, at omtrent halvparten av disse barna ble tilbakeført til sine foreldre. Det gis ingen opplysninger om betydningen av samvær i denne sammenhengen.

Oppsummert kan man si at det så langt ikke finnes forskningsmessig belegg for å hevde at barnets samvær med biologiske foreldre og/eller andre nærstående er tilstrekkelig alene for å unngå utilsiktede flyttinger, eller øke sannsynligheten for tilbakeføring. Som beskrevet ovenfor spiller også en rekke andre faktorer en sentral rolle i denne sammenhengen.

2.7 Barnets kapasitet til samvær og individuelle forskjeller hos barn

2.7.1 Konsekvenser av omsorgssvikt: implikasjoner for samvær

Hva barn har opplevd før de flyttes i fosterhjem vil variere, men disse barna vil som oftest representere den gruppen som har opplevd den mest alvorlige formen for omsorgssvikt i form av fysisk mishandling, seksuelle overgrep og/eller vanskjøtsel og emosjonelle overgrep. Denne omsorgssvikten har vist seg å kunne ha alvorlige negative konsekvenser for barns

utvikling (Bottoms mfl., 2007; Cicchetti & Toth, 2005; Oswald mfl., 2009). En rekke studier har vist at barn som flyttes i fosterhjem har en forhøyet sårbarhet, med påfølgende vansker innenfor tre hovedområder: 1) Emosjonsregulering og atferdsvansker, 2) Nevrobiologiske utvikling og 3) Sosiale relasjoner med jevnaldrende og foreldre (Leve mfl., 2012).

Emosjonsregulering og atferdsvansker: Evne til emosjonsregulering er viktig for at barn skal kunne oppnå god tilpasning i livet. Det å regulere og tilpasse følelsesuttrykkene sine til den situasjonen man er i er viktig for en god sosial tilpasning (Cicchetti & Ng, 2014). Barn som har vansker med emosjonsregulering har vist seg å ha større vansker med å tolke andres følelsesuttrykk, tilkjenner flere negative følelser og har høyere grad av internaliserende vansker (f.eks. angst og depresjon) enn barn som ikke er utsatt for omsorgssvikt (Kim-Spoon, Cicchetti & Rogosch, 2013; Pollak, Cicchetti, Hornung, & Reed, 2000). Barns emosjonsregulering henger også nært sammen med deres evne til å regulere stress, og det er viktig å forstå utvikling av emosjonsregulering, fordi den gjør barnet i stand til blant annet å takle negative følelser og stress (Baugerud & Augusti, 2016).

Nevrobiologiske utvikling: Fosterbarn har en forhøyet risiko for forstyrrelser i sentrale områder av hjernen og av den nevrobiologiske utviklingen, noe som blant annet har vist seg ved kognitive vansker (eksekutive funksjoner) og lavere skår på korttids-hukommelse, språkutvikling og på intelligens tester (Cicchetti mfl., 2003). Noe av forklaringen på disse vanskene hos barn i utvikling, er forstyrrelser i stressresponsystemet - den såkalte HPA-aksen (hypothalamus, hypofysen og binyrene) - et system som regulerer stress (Baugerud & Augusti, 2016). Kronisk omsorgssvikt kan gi betydelige påvirkninger på stressresponsystemet (De Bellis, 2001; Sapolsky, 2007), med påfølgende forstyrrelser av stressreguleringen (Dozier mfl., 2006). Even til å håndtere stress blir bedre med økende alder. Hos spedbarn vil det vanligvis være lite som skal til før barnets stressresponsystem aktiveres, med påfølgende utskilling av stresshormonet kortisol. Ved økende alder stabiliserer dette systemet seg, og rundt 5-års alder begynner barnets stressresponsreaktivitet å ligne den voksnes. Med andre ord skal det betydelig mer til før stresshormoner skilles ut i kroppen (Wiik & Gunnar, 2009). Ubalanse i dette stressresponsystemet og utskillelse av stresshormoner gir forhøyet risiko for alvorlig psykisk sykdom (Teicher & Samson, 2013). En normal utvikling av stressresponsystemet er således avhengig av trygghet og ikke sviktende omsorgsforhold for barnet.

Sosiale relasjoner med jevnaldrende og foreldre: I tillegg til disse vanskene, har mange omsorgssviktende barn vansker med sosiale relasjoner både til jevnaldrende og omsorgsgivere. Dette har vist seg blant førskolebarn (Valentino, Cicchetti, Toth, & Rogosch,

2011) så vel som hos ungdom (Landslord mfl., 2002). Studier har funnet at disse barna viser mer aggressiv og mistilpasset atferd sammenliknet med jevnaldrende barn (Teisl & Cicchetti, 2009). Mange av disse barna fremstår som mindre sosialt kompetente og prososiale, og de kan også være mere tilbaketrukne. Omsorgssviktede barn preges ofte også av mistillit eller overdreven tillit, og begge deler vanskeliggjør samspill med andre (Tetzchner, 2012).

Implikasjoner for samvær: Oppsummert vet vi i dag at det er en rekke alvorlige negative omkostninger av omsorgssvikt for et barns utvikling. De fleste barn som flyttes i fosterhjem vil oppleve forvirring, redsel, frykt for det ukjente, tap, tristhet, angst og stress. Dette bør fanges opp og behandles tidlig, for å forebygge eller forminske negative utfall knyttet til utvikling og mental helse. Dette vil i neste omgang påvirke barnets utdanning, oppvekst og overgang til voksenlivet. I denne sammenhengen vil også samvær og kontakt med foreldre, søsken og andre nærstående kunne spille en viktig rolle. Nyere kunnskap om traumebevisst omsorg har vist viktige implikasjoner av å skape oversiktighet og forutsigbarhet, og derigjennom fokus på å skape trygghet og stressreduksjon for barn som er traumatiserte (Nordanger & Braarud, 2017). Dette viser viktigheten av gode samværsordninger hvor det tilrettelegges for god emosjonell støtte, stabile forhold og trygghet for barnet. Det er også helt sentralt å kartlegge og evaluere i hvilken grad foreldre og andre nærstående klarer å respondere adekvat og justere seg i henhold til barnets behov. Motsatt kan samvær og kontakt som er dårlig fungerende være med på å forsterke barns utrygghet og derigjennom påvirke barnets utvikling negativt (Mennen & Keefe, 2005; Morrison mfl., 2011) Vi trenger derfor intervensjoner som adresserer barnas følelser og opplevelser i denne sammenhengen, og som i saker der det er nødvendig, kan veilede foreldre og eventuelt andre nærstående når det gjelder form og innhold av kontakt med barna (Bruskas, 2008).

2.8 Barnets alder, utvikling og tilknytningsorientering

I løpet av de siste tiårene har vi fått en betydelig økt forståelse for barns tidlige sosiale, emosjonelle og kognitive utvikling. Barnets relasjoner er en viktig del av dets oppvekst, og det er gjennom samspill med andre at barnet lærer om verden rundt seg, hvilke hendelser det skal være forberedt på, og hvordan det kan mestre ulike utfordringer (Tetzchner, 2012). Barnets omsorgspersoner er i denne sammenheng helt sentrale for at barnet kan utvikle sin sosiale kompetanse. Begrepet «tilknytning» ble opprinnelig brukt for å beskrive barnets relasjon til sine omsorgspersoner (Bolwby, 1958). Barnets tilknytningsorientering er viktig når det skal foretas vurderinger av samvær og kontakt. Det er også viktig å ha en forståelse for

blant annet barnets kognitive utvikling, sosiale ferdigheter og språkbeherskelse. Relevante funn fra utviklingspsykologien på disse områdene vil derfor hentes frem i det følgende.

2.8.1 Kognitiv utvikling

Barnets kognitive utvikling er viktig, og medfører en økende kapasitet til oppmerksomhet, læring, språk, hukommelse, tenkning, problemløsning og forståelse av situasjonene barnet er i (Goswami, 2008). Ved 3 års alder har barnet fått økt vokabularkunnskap, og er da i stand til å gi korrekte svar på voksnes spørsmål og ulike hint. Barnet klarer også å monitorere andres samtaler. Når de er rundt 5 år, har de fleste barn utviklet en god språkbeherskelse (Tetzchner, 2012), og kan nå beskrive sammenhenger og følelser; språket blir en viktig del av barnets sosiale samhandling med andre. Når barnet blir eldre, utvides barnets sosiale radius, og dets sosiale forståelse vil følgelig også være av betydning i sammenheng med beslutninger om kontakt.

Barnets hukommelse er også en sentral del av den kognitive utviklingen. Man skiller i hovedsak mellom eksplisitte minner - tidlige erfaringer og opplevelser vi bevisst kan gjenhente og fortelle fra - og implisitte minner som omhandler tidligere erfaringer og viser seg i atferd uten at vi husker de opprinnelige episodene. Den implisitte hukommelsen er tvetydig fordi den atferden et individ viser kan ha sin opprinnelse i mange ulike tidligere erfaringer (Magnussen, 2017). Dette er viktig å kjenne til og viser at tolkning av små barns atferd bør utøves med varsomhet. I forbindelse med samvær kreves det at den som vurderer barns atferd i denne sammenhengen har en spesifikk kompetanse på området.

Vår selvbiografiske hukommelse omhandler spesifikke hendelser og erfaringer som vi har opplevd og bevisst kan hente opp. Det er disse minnene som utgjør vår personlige livshistorie og som utgjør vår personlige fortid (Fivush, 2011). Utviklingen av barnets hukommelse går gradvis allerede fra fødsel av. Så tidlig som fra 16-18 måneders alder kan barn sette enkelt-ord på sine opplevelser, men de er helt avhengige av voksne som hjelper dem med å sette opplevelsene inn i en kontekst (Fivush, 2011). Selv små barn kan huske hendelser over tid, og det er i dag stor grad av enighet om at den selvbiografiske hukommelsen er utviklet hos barn ved 2 ½- 3 års alder. Det betyr at barn fra denne alderen i langt større grad enn yngre barn, husker sine foreldre og kan bevare minner av denne kontakten. Dette tilsier at hyppig kontakt for å opprettholde minnet av foreldrene ikke lengre er så viktig.

Vi vet fortsatt relativt lite om barns kapasitet til å linke fortid til nåtid i en personlig tidslinje. Vi vet at barns evne til å forstå abstrakte begreper som for eksempel tid og mengde er relativt lite utviklet i førskolealder. Selv om barn i 2 – 3 års alder bruker begreper som «i går», kan dette referere til enhver hendelse som har hendt, og tilsvarende når små barn bruker begrepet «i morgen», kan dette være en hvilken som helst dag i fremtiden. Barn opp til 8- års alder klarer vanligvis heller ikke å skille mellom to ulike hendelser dersom de skjedde for flere måneder siden (Fivush, 2011). Evne til å ta andres perspektiv er vanligvis etablert med skolealder og i 9-12 års alder kan barn fortelle sin «livshistorie». Kompleksiteten og sammenhengen i denne livshistorien (narrativet) vil øke gjennom ungdomstiden (Fivush, 2011). Evne til relasjonstenkning, abstraksjon og evne til å resonnerer på et modent nivå vil først være etablert midt i tenårene (Koch & Walstad, 2005). Dette er kunnskap som barnevernsarbeidere bør kjenne og ta hensyn til når de snakker med barn om deres oppfatninger, opplevelser og tanker om samvær.

2.8.2 Tilknytning

Den psykologiske forskningen har skapt ny og viktig kunnskap om hvordan tilknytningsrelasjonen mellom barn og foreldre formes. Vi har i dag kjennskap til de positive effektene av trygg tilknytning, men også de negative effektene på barn i de tilfeller der relasjonen er forstyrret (Kelly & Lamb, 2000). Dette er viktig kunnskap når beslutninger om barns fremtid skal fattes. Barnet får sine første relasjonserfaringer med sine omsorgspersoner og utvikler allerede fra spedbarnsalder en tilknytning til sine nære, primære omsorgspersoner, noe barn er biologisk predisponert for (Thompson, 2006). I løpet av barnets andre halvår utvikler det en selektiv tilknytning til spesifikke omsorgsgivere (Dozier & Rutter, 2016). Dersom barnet blir møtt med sensitiv og kjærlig omsorg, vil barnet basert på disse erfaringene lære at verden er trygg og at nærhet til andre har en verdi. Motsatt; dersom barnet opplever lite støtte og omsorg, lærer barnet at nærhet til andre kan være ubehagelig og verden oppleves som uforutsigbar og utrygg (Furuholmen & Sjøvold, 2015). På bakgrunn av dette tidlige samspillet med sine nære omsorgspersoner utvikler barnet indre arbeidsmodeller av seg selv og andre (Bolwby, 1973;1982), og disse tidlige relasjonserfaringene har vist seg å være helt sentrale for en god og sunn psykisk, fysisk og sosial utvikling (Dozier mfl., 2009).

Barn har ikke dannet en personspezifikk tilknytning til en eller to omsorgspersoner før rundt 6 – 9 måneders alder (Smith, 2002), og tilknytningen til de som er nærmest barnet er etablert ved 10 - 12 måneders alder (Sjøvold & Furuholmen, 2015). Yngre barn har ikke klare

forestillinger om for eksempel hvem foreldrene er før den tid (Smith, 2002). Når det gjelder sped - og småbarn som flyttes i fosterhjem og hvor formålet er en langsiktig oppvekst, har de ikke behov for samvær med biologiske foreldre for sin egen del ifølge Sjøvold og Furuholmen (2015). Samvær med så små barn skjer ut fra foreldrenes behov. Sped - og småbarn trenger først og fremst kjærlig og sensitiv omsorg hos de omsorgspersonene de bor hos. I slike sammenhenger er det viktig at biologiske foreldre anerkjenner flyttingen og at de viser dette under samværet med det lille barnet, selv om dette nok vil være utfordrende for mange foreldre. I henhold til Furuholmen og Sjøvold (2015) sine anbefalinger, bør biologiske foreldre innta rollen som gjest, og de bør ikke oppmuntres til å ha en aktiv rolle hvor fosterforeldrene bes trekke seg tilbake. Forfatterne påpeker videre at det vil være fosterforeldrene som er barnets psykologiske foreldre. Det er de som representerer tryggheten for barnet og som bør ha den aktive rollen ovenfor barnet.

Innenfor utviklingspsykologien opererer man med kategoriene trygg og utrygg tilknytningsorientering. En trygg tilknytning er viktig for barnets utvikling, og indikerer at barnet har et bilde av andre viktige personer i livet som tilgjengelige, til å stole på, og som omsorgsfulle (Bowlby, 1969, 1982). Barn med en utrygg indre arbeidsmodell er spesielt sårbare for tilknytningsforstyrrelser og har større risiko for uhensiktsmessige emosjonelle og defensive reaksjoner (Kobak, Zajac, & Madsen, 2016). Barn som vokser opp i hjem med misbruk eller generell omsorgssvikt har en langt større risiko for å utvikle utrygge tilknytningsrelasjoner til sine omsorgspersoner enn andre (Cicchetti & Barnett, 1991; van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1996). Imidlertid kan barns indre arbeidsmodeller endres og deres tilknytningsorientering kan gå fra utrygg til trygg ved at barnas mentale forventninger til voksenpersoners atferd endres ved bedre omsorgsbetingelser (Thompson, 2016).

Den tidlige tilknytningen preger vårt forhold til våre relasjoner livet ut. Utrygge tilknytningsrelasjoner kan utgjøre en risiko for internaliserte så vel som eksterne vansker. Et viktig aspekt ved eksterne vansker er mistilpasset sosial atferd, som igjen øker risikoen for atferdsproblemer og misbruksproblematikk (Gunnar & Fisher, 2006). Når aggressiv og antisosial atferd vises allerede i barndommen utgjør dette en stor risiko for at barnet fortsetter å vise aggresjon og kriminalitet i voksen alder, sammenliknet med barn som først viser denne atferden i ungdomsårene (Teisl & Cicchetti, 2007).

Et sentralt moment i argumentasjonen for å opprettholde kontakt og samvær med biologiske foreldre og søsken er nettopp tilknytning. I saker hvor barnet skal tilbakeføres er opprettholdelse av tilknytning mellom barn og foreldre et viktig poeng. Barnet må treffe

foreldre og eventuelle søsken og andre nærstående dersom denne tilknytningen skal opprettholdes. Dette er spesielt viktig for yngre barn under 12 år. I saker hvor man tenker at barnet ikke skal tilbakeføres, kan dette fortsatt være svært viktig. Forskningen har vist at barn evner å opprettholde tilknytning til flere omsorgspersoner samtidig (Cassidy, 2016). Barn kan utvikle tilknytning til flere personer, og ifølge Gerring, Kemp og Marcenko (2008), kan kontakt som er godt ivaretatt hjelpe barn å bevare forholdet til foreldrene sine mens de knytter seg til de nye forsørgerne.

Når tilknytning tas inn i vurderingen av hvorvidt det skal være samvær og i hvilket omfang, er et viktig spørsmål og stille seg hvorvidt små barn i fosterhjem har en tilknytning til noen spesifikke omsorgspersoner. For eksempel fant man i en studie at ca. 1/3 av alle 1- til 4 år gamle barn som ble flyttet fra sine biologiske foreldre og plassert i fosterhjem hadde svært begrenset, eller ingen tilknytning til sine foreldre 3 måneder etter flyttingen (Zeanah mfl., 2004). (Zeanah, Berlin, & Boris, 2011, s. 826). Dette kan i en del tilfeller tale for at tilknytning i seg selv ikke bør brukes som et argument for å opprettholde samvær, men at det kan være mest utviklingsfremmende å utsette samværene til barnet blir litt eldre. I mellomtiden blir det da mer ro for barnet slik at ny tilknytning til fosterforeldrene kan etableres. Når barnet blir eldre vil det være lettere å forklare situasjonen, og barnet kan lettere nyttiggjøre seg av samvær med foreldrene (Furuholmen & Sjøvold, 2015).

2.8.3 Etablere ny tilknytning.

Det er en rekke utfordringer for barn som skal etablere nye tilknytningsrelasjoner etter flytting fra sine biologiske foreldre. Hvor raskt dette går avhenger av faktorer hos barnet, så vel som faktorer knyttet til barnets nye omsorgspersoner. I de fleste sakene der barn blir flyttet, vil de allerede ha etablert selektive tilknytningsrelasjoner basert på interaksjonen de har hatt med sine nære omsorgspersoner. I en studie av Stovall og Dozier (2000) viste forskerne at barn under 1 år ved flyttetidspunkt klarte å etablere ny tilknytning til sine fosterforeldre allerede 1-2 uker etter flyttingen. For barn som var eldre enn 1 år på det tidspunktet de ble flyttet, tok det derimot lengre tid og opptil flere måneder, før de klarte å etablere stabile mønstre av tilknytningsatferd. Disse barna viste også mer avvisende og unngående atferd, som resulterte i en tilsvarende avvisende atferd fra de nye omsorgspersonene (Stovall & Dozier, 2000).

Her vil altså alder spille en sentral rolle. I en nyere studie utført av Stovall -McClough og Dozier (2004) fant de at barn som ble flyttet fra sine biologiske foreldre før 10 måneders alder lett utviklet en trygg tilknytning til sine fosterforeldre. Barn flyttet etter 10 måneders

alder hadde derimot større sannsynlighet for å utvikle en utrygg atferd når de ble redde og engstelige. Videre så forskerne at når barna unngikk sine fosterforeldre, reagerte fosterforeldrene med å trekke seg tilbake. I tillegg viste barna motstand i form av at de var vanskelige å roe ned når de først ble engstelige og stresset. Dette responderte fosterforeldrene på med å bli utålmodige og irriterte overfor barna. Slike samspillssirkler kan imidlertid identifiseres raskt etter flytting, hvilket bør være et mål for en klinisk intervensjon (Zeanah, Berlin, & Boris, 2011, s. 826).

Boyle (2015) foretok en litteraturgjennomgang basert på 11 studier av hvordan kontakt med de biologiske foreldrene påvirket adoptiv- og fosterbarn. Studiene avdekket at kontakt kunne hjelpe barna med å danne en trygg tilknytning til de nye adoptiv- eller fosterforeldrene. På den andre siden, viste også studiene at kontakt med foreldrene kunne forverre tilknytningsvansker. Adoptiv- og fosterforeldre rapporterte at barna opplevde avvisning fra foreldrene under kontakten og viste utrygg tilknytningsatferd (klengete, kontrollerende, motstridende, tilbaketrukket og hyperaktiv atferd), og emosjonell ustabilitet, i tillegg til sengevæting og søvnproblemer rundt kontakttiden. Disse problemene hindret barna i å danne trygg tilknytning til sin nye familie. Etter å ha kommet i fosterhjem, kan små barn som har forstyrrelser i sin tilknytning oppleve psykososiale og relasjonelle vansker. Dette vil vanskeliggjør problemer relatert til andre slik som lærere, jevnaldrende og andre voksne (Miron, Sujana & Middleton, 2013).

Noen barn har også på bakgrunn av sine erfaringer utviklet en strategi hvor de ikke viser at de trenger hjelp eller omsorg når de er lei seg eller opplever frykt. Noen fosterforeldre holder også barnet på en armlengdes avstand, med en emosjonell distanse, og gir i hovedsak kun instrumentell omsorg for å beskytte seg selv fra potensielle følelser av sorg og tap ved en eventuell flytting av barnet. Dette kan være alvorlig for små fosterbarn og mangelen på trygghet og trøst benevnes i litteraturen som en «psykologisk nødsituasjon» (Smyke & Potter sitert i Miron mfl., 2013 s. 1387).

2.8.4 Sorgreaksjoner

Ifølge Bolwby (1980) vil et barn som opplever tap og separasjon fra sine nære omsorgspersoner oppleve stress og ubehag, selv når foreldrene er erstattet med en ny, ivaretagende omsorgsperson. Dette vil også være situasjonen for de fleste barn som har en utrygg tilknytning til sine omsorgspersoner (Baugerud & Melinder, 2011; Bullen, Taplin, Kertesz, Humphreys, & McArthur, 2015). De fleste barn som blir separert fra sine

omsorgspersoner vil gå gjennom en sorgprosess. Individets reaksjon på en separasjon stammer delvis fra hvordan hans/hennes tilknytningssystem har blitt organisert over tid (Bolwby, 1980). Nyere forskning viser imidlertid at selv om denne sorgen kan manifestere seg i negative emosjoner, fysiologisk desorganisering og helseproblemer, er dette for de fleste barn i en moderat form, og mange reagerer med aksept og resiliens (Bonanno, 2004). Imidlertid regner man med at 10-15 % av barn som opplever separasjoner reagerer med sterkere sorgreaksjoner. Forskning har indikert at det er et skille mellom normale sorgreaksjoner og mere kompliserte eller vedvarende sorgreaksjoner, og at sistnevnte er mer en konsekvens av en engstelig utrygg, tilknytning hos individet i forkant av separasjonen (Fraley & Shaver, 2017). Dette vil kunne være representativt for mange barn utsatt for omsorgssvikt. Ulike studier har vist betydningen av samvær i denne sammenhengen, både som en mulighet for barnet til å håndtere ambivalente følelser rundt flyttingen, og slik at fosterbarn kan bearbeide sorgen ved tap av nær familie. Samvær og kontakt gir en anledning til å bearbeide følelser av be-nekting, sinne og sorg gjennom å komme til en slags aksept av situasjonen (Boye, 2015).

2.9 Traume

2.9.1 Innledning

Barn som utsettes for alvorlig omsorgssvikt, vold og overgrep er i fare for å bli traumatisert av disse erfaringene. Dette utgjør en betydelig risiko for en negativ påvirkning på alle områder av barns helse og utvikling (Bentovin, 2009). Post Traumatisk Stresslidelse (PTSD), er en diagnose innenfor psykiske lidelser som kan oppstå i kjølevannet av store belastninger. Lidelsen innebærer mange symptomer slik som flashbacks (gjenopplevelse av den traumatiske hendelsen), invaderende tanker, unngåelse av spesifikke steder, mennesker, objekter, aktiviteter og situasjoner som aktiverer stressende minner om hendelsen, negative tanker, frykt, sinne og skam. Det kan også gi en opplevelse av følelsesmessig avflatning og å føle seg frakoblet fra andre mennesker. I tillegg kan PTSD forårsake anspenthet, vaksomhet, nervøsitet, irritasjon og sinne i tillegg til fysiske symptomer som eksempelvis svimmelhet, kvalme, hodepine, eller følelse av hjertebank, søvnvansker og nedsatt konsentrasjon (American Psychiatric Association, 2017). Selv om diagnosen i hovedsak har vært knyttet til belastende enkelthendelser, har man i løpet av de siste årene også blitt oppmerksom på hvordan PTSD-symptomer kan knyttes til alvorlig omsorgssvikt og traumer i nære relasjoner over tid. I litteraturen brukes i dag begrepet «utviklingstraumer», hvor kunnskap fra traume

feltet kombineres med kunnskap fra utviklingspsykologien (Nordanger & Braarud, 2018). Her mener man at alvorlig omsorgssvikt kan gi PTSD- symptomer gjennom effekten på det biologisk stressreguleringsystemet og derigjennom påvirke hjernen og den kognitive utviklingen (De Bellis, 2001; Watts-Engelson, Fortson, Gibler, Hopson, & De Bellis, 2006).

Det er også påvist at en utrygg tilknytning hos barn kan forårsake i utskilling av stresshormoner (kortisol) hos omsorgssviktede barn, noe som kan ha negativ påvirkning på barnets evne til stressregulering og føre til et dysregulert system (Trickett, Gordis, Peckns, & Susman, 2014; Teicher & Samson, 2016). Resultatet kan bli et overregulert (hyperaktivering) eller et underregulert (hypoaktivering) stressresponsystem (Nordanger & Braarud, 2018). Et hyperaktivert system kjennetegnes ved en rask og forhøyet aktivering, både kroppslige og nevralt. Motsatt kan man si at hypoaktivering representerer en nedregulering og en immobilisering slik at individet fremstår mer som «sluknet» (Nordanger & Braarud, 2018). Barn med et utrygt, desorganisert tilknytningsmønster har større vansker med å regulere affekt og atferd og stress når de er sammen med sine omsorgspersoner (van Ijzendoorn mfl., 1999). Disse barna får større sannsynlighet for forstyrrelser i sitt stress responsystem og får økt risiko for emosjonelle og atferdsmessige problemer (Megan & Quevedo, 2007).

Trygg tilknytningsorientering har derimot vist seg å fungere som en buffer mot stress. Mer spesifikt har man sett at støttende voksne og gode relasjoner er viktige i reguleringen av barns stressresponsystem i de første årene av livet (Wiik & Gunnar, 2009). Motsatt har man sett at fravær av støttende og pålitelig omsorg ofte gir forstyrret aktivitet i stressresponsystemet, noe man blant annet har sett hos fosterbarn (Dozier mfl., 2006). Små barn opp til 2 års alder er svært avhengige av nærheten til sine omsorgspersoner. I saker hvor små barn opptil 2 års alder blir flyttet fra sine omsorgspersoner grunnet alvorlig omsorgssvikt, vil det være stor sannsynlighet for at mange av disse barna har en utrygg tilknytning til omsorgspersonene sine. Ved beslutninger om samvær og kontakt er det derfor viktig å ha kjennskap til barnets relasjonshistorikk og eventuelle utviklingstraumer. Denne informasjonen kan i neste omgang være med på å forebygge re-traumatisering av allerede traumatiserte barn.

2.9.2 Risiko for retraumatisering

Kontakt og samvær med foreldre som har traumatisert barna sine kan utløse gjenkallelse av traumatiske minner, noe man spesielt har sett hos omsorgssviktende barn. «Retraumatisering» kan defineres som en eksponering til en hendelse/opplevelse/situasjon (trigger) som blir formet av individets reaksjoner og den tilpasningsstilen individet har hatt til den traumatiske

hendelsen. Selve hendelsen behøver i seg selv ikke å være traumatisk, men kan minne individet på tidligere traumatiske hendelser eller relasjoner. Symptomene på retraumatisering er ofte de samme som reaksjonene individet hadde på det opprinnelige traumet (Alexander, 2012). Risiko for retraumatisering ser man ofte hos barn som har kontakt med foreldre som har traumatisert dem via vanskjøtsel og misbruk. Retraumatisering kan vise seg gjennom en aktivering og deaktivering av det desorganiserte tilknytningssystemet (Bentovim, 2009, s.47). Dette kan komme til syne som dissosiasjon, eller andre mer unnvikende reaksjoner, som kan vise seg i form av at barnet klynger seg til/eller unngår sine omsorgspersoner. Dette reflekterer et desorganisert tilknytningsmønster (Lyons-Ruth & Jacobvitz, 2016). Fagpersonene rundt barnet gjenkjenner imidlertid ikke alltid barnets reaksjoner i denne sammenhengen (Bentovim, 2009). For disse barna kan også nøytral kontakt eller diskusjoner om traumatiske hendelser trigge omfattende reaksjoner. Barnets reaksjoner på kontakten må derfor forstås i kontekst av de tidligere traumatiske opplevelsene barnet har hatt (Bentovim, 2009).

For barn som har blitt traumatiserte, må det derfor gjøres en spesielt grundig vurdering av risikofaktorer knyttet til kontakten og et eventuelt samvær. Små barn har en større risiko for å bli overveldet av det de opplever, og de er mer sårbare og trenger mer hjelp til å håndtere stressende situasjoner (Dozier & Rutter, 2008). Kontakt og samvær med tidligere omsorgspersoner som ikke har klart å ivareta barnets behov for nærhet og omsorg, og som også kan ha utsatt barnet for vold eller seksuelle overgrep, vil utvilsomt skape stort stress hos barnet. Når barnet da i tillegg skal separeres fra de nye omsorgspersonene som han eller hun er i ferd med å etablere en ny tilknytning til, og det skal være veiledning og tilsyn under samværet med nok en ny, fremmed voksenperson, vil kontakten innebære en stor påkjenning for barnet (Atwool, 2009).

Ifølge Howe og Steele (2004), er det sannsynlig at barn med et desorganisert tilknytningsmønster står i fare for å bli retraumatisert av kontakt med de voksne som har mishandlet dem. Denne kontakten kan undergrave enhver anledning til å omforme mentale representasjoner av relasjonelle opplevelser, og til å oppnå trygghet i den nye omsorgssituasjonen. I disse tilfellene bør kontakten opphøre på kort sikt, og i noen tilfeller antageligvis også på lengre sikt eller mer permanent. Litt eldre barn opp til 5 år vil kunne forberedes bedre på kontakt og samvær ved at de har en økende kognitiv kapasitet og en økende evne til å tolerere stress (Atwool, 2009; Lupien mfl., 2009). Imidlertid vil også barn opptil denne alderen som har blitt usatt for traume, fort bli overveldet og reagere på samme måte som yngre barn dersom de opplever stort stress (Atwool, 2009). Samvær med foreldre

som har utsatt barna for vold eller overgrep bør kun gjenoppstartes når barna har oppnådd en grad av trygghet og evner å håndtere den emosjonelle aktivering som kontakten med de tidligere omsorgspersonene medfører (Howe & Steele, 2004).

Når det gjelder eldre barn, vil de ha bedre språkferdigheter, mer utviklede kognitive ressurser, økt evne til selvregulering og en større evne til å delta i egen beslutningstaking. Imidlertid må man også for eldre barn veie risiko - og beskyttelsesfaktorer opp mot hverandre. Man må i tillegg være bevisst den økende lojaliteten barn ofte har til sine foreldre. Barnas tidligere tilknytningsstrategier og indre arbeidsmodeller vil trigges ved møte med foreldrene og ved hvordan de klarer å ivareta barnet under samværet (Dozier, 2006). Selv om barnet da viser atferdsendringer og tilsynelatende fungerer bra i denne sammenhengen, peker Granerud og Jansen (2015) på at barnet på denne måten i virkeligheten viser tilpasning. Barnet utviser atferd som på best mulig måte sikrer barnet i den situasjonen det er satt i.

2.10 Barnets perspektiv

Mange barn som er flyttet fra sine foreldre er ofte bekymret for familiene sine, og tenker mye på dem (Boyle, 2015). Når det gjelder barns reaksjoner og opplevelse av ulike samværsordninger, har mye av forskningen kommet fra de voksnes inntrykk heller enn barnas opplevelse av situasjonen (Bunkholdt, 2017). Etter hvert har vi imidlertid fått en del studier som også har fokusert på hva barna selv tenker om samværet og hvordan de opplever det. I Norge har Forandringsfabrikken gitt en stemme til unge som lever i barnevernet gjennom magasinet SamværsProffene (2011). SamværsProffene er unge som bor i fosterhjem, 13-18 år. Her pekes det på at familien er en viktig del av identiteten til fosterbarnet, og at mål for samværet blant annet bør være:

- Et godt forhold mellom biologiske foreldre og barn.
- Barnet blir kjent med foreldrene sine.
- Foreldrene får se barnet.

SamværsProffene viser til erfaringer med ulike følelser i forbindelse med samvær. Dette kan være: glede, lengsel, savn, uro, sorg eller usikkerhet hos barnet. De peker videre på at samværet i en del tilfeller bør starte med enkelt innhold, og at dette heller kan utvides senere. Videre er de også opptatt av at det må være fokus på å snakke med barn og unge om

samværet. Barn og unge må spørres, og de voksne må lytte og finne ut hva som er viktig for dem (SamværsProffene, 2011).

I litteraturen pekes det også på de mange komplekse relasjonene fosterbarn må håndtere, til den biologiske opphavsfamilien, andre nærstående og til fosterfamilien. For mange barn, og spesielt de som har bodd lenge hos opphavsfamilien før de ble flyttet, skaper denne situasjonen lojalitetskonflikter. Ulike mønstre av lojalitetskonflikter og tilhørighet identifiseres i forskningen (Atwool, 2013). Disse mønstrene varierer fra at barnet kun føler tilhørighet til fosterfamilien, til at barnet kun føler tilhørighet til opphavsfamilien. Mellom disse polene er det ulike grader av barnas opplevelse av tilhørighet til partene (Goodyear, 2011).

Wilson og Sinclair (2004) fant at barn etter en omsorgsovertakelse generelt sett ønsker å fortsette å ha kontakt med sine biologiske familier, og at noen barn aldri gir opp håpet om at de kan bli gjenforent med opphavsfamilien sine. Likedan fant Fernandez (2007) at selv når barn forteller om sterk tilknytning til fosterforeldrene sine, ønsker de mer kontakt med opphavsfamilien, og de ønsker å ha en emosjonell tilhørighet til begge familiene. Av de barna som ikke ønsker å bli gjenforent med foreldrene sine, er det mange som likevel ønsker å ha en eller annen form for kontakt. I Sinclair mfl. (2001) sin studie fylte 150 fosterbarn (5 år og eldre) ut spørreskjemaer om livet med fosterfamilie. Funnene i denne studien indikerte at barna hadde ulike preferanser for hvilken type kontakt de ønsket og hvor hyppig de ønsket å ha kontakt med opphavsfamilien. Omtrent $\frac{1}{4}$ av barna ønsket å se sin opphavsfamilie mer eller flytte tilbake til den, og de fleste barna ville selv velge hvilke familiemedlemmer de skulle ha kontakt med. Felles for alle barna var imidlertid at de ønsket å bli konsultert vedrørende kontaktordningene sine.

Det er avgjørende at barn og unge blir konsultert om kontakt med opphavsfamilien, samt at kontaktordningene blir jevnlig revurdert, ettersom barnas ønsker kan endres over tid. I takt med barnets utvikling vil også forholdet mellom barn og foreldre utvikle seg. For ungdom er det viktig å etablere en familietilhørighet. Familiens tilgjengelighet er viktig for å etablere en trygg base (Schofield & Beck i McWay mfl., 2012). Gjennom tenårings- og ungdomstiden skal også de unge balansere mellom selvstendighet og avhengighet av sine omsorgspersoner, noe som for mange unge i fosterhjem kan være ekstra vanskelig på grunn av deres utrygge tilknytning (McWay, Acock, & Porter, 2010). Flere har dessuten pekt på at utfordringene med lojalitetskonflikter er vesentlig større hos ungdommer enn hos yngre barn (Atwool, 2013; Roberts, 2002). Det er derfor nødvendig å ha en løpende vurdering av

hvordan kontakten påvirker barnet og foreldrene. Dette gjør det også mulig å tilpasse terapeutiske tiltak under kontakten (Miron mfl., 2013).

I de fleste tilfeller vil det være nødvendig å justere samværsordningene etter hvert som barnet blir eldre og har flere selvstendige aktiviteter. Fleksibilitet er nødvendig, gitt at rigide kontaktordninger kan komme i veien for barnas evne til å delta i aktiviteter som idrett og sosialisering med venner (Atwool, 2013). Slike utfordringer er lette å håndtere der hvor det er et godt forhold mellom omsorgsgiverne og de biologiske foreldrene. Hvis det ikke er et godt forhold mellom disse, kan det være nødvendig med fortløpende profesjonell involvering for å sikre at barna blir hørt og aktivt involvert. Det er viktig at også veldig unge barn blir tatt hensyn til. Hvis barna ikke kan snakke for seg selv, må perspektivene deres bli representert av en dyktig profesjonell (Atwool, 2013). Litteraturgjennomgangen viser at det er et behov for flere forskningsbaserte intervensjoner som adresserer barnas følelser og opplevelser (Bruskas, 2008).

Fravær av kontakt med familiemedlemmer kan være problematisk og potensielt skadelig, særlig når barnet uttrykker et tydelig ønske om kontakt. I Mackaskill (2002) sin studie vektla barna hvor viktig det var for dem å bli hørt med hensyn til planlegging av kontakt. Barna hadde meninger om hvilke slektninger de ønsket å se, hvor, hyppigheten av kontakt, aktiviteter under kontakten og regler for kontakten. Forskningen indikerer imidlertid at barn noen ganger etterspør mer kontakt enn de kan håndtere, særlig rett etter flytting til fosterhjem (Sen & Broadhurst, 2011). Dersom hyppigheten av kontakt settes til å være lavere enn det barnet ønsker, er det derfor viktig å kunne gi aldersadekvate forklaringer på hvorfor.

2.11 Foreldrenes perspektiv

Den største delen av forskningen knyttet til foreldres perspektiv er av kvalitativ art. De fleste av disse studiene rapporterer om at foreldrene savner barna sine voldsomt og ønsker å ha kontakt. De fleste foreldre synes i hovedsak at de har for lite kontakt med barna sine, og en del foreldre beskriver separasjonen fra sine barn som vond og smertefull (Sen & Broadhurst, 2011; Rongved, 2008). Imidlertid kan også en del foreldre oppleve kontakten som svært urovekkende, og flere synes det er vanskelig å avklare forholdet til barnet fordi de er usikre på hvor lenge barnet skal være i fosterhjem (Backe-Hansen mfl., 2010). Mange foreldre opplever at de ble ekskludert fra beslutninger om barnas omsorg, og følelsen av ikke å ha mestret samt av å være devaluert er sterk (Backe-Hans mfl., 2010). Forskning som har undersøkt foreldrenes perspektiv og hva de tenker om samvær, anbefaler å involvere foreldrene i

beslutninger tidlig i fasen hvor barnet tilpasser seg den nye omsorgsbasen. En slik involvering av foreldrene har vist seg å ha en positiv korrelasjon med foreldrenes tilfredshet med sosialtjenesten (Clever, 2000).

Når foreldre opplever at deres behov ikke blir møtt og de føler seg sviktet av sosialhjelpen, bidrar dette til redusert kontakt med barna. Videre misliker mange foreldre sterkt å ha tilsyn, og opplever å være overvåket av sosialarbeiderne under samvær med barna. Sen og Broadhurst (2011) poengterer i sin litteraturgjennomgang at foreldrenes evne til kontakt kan være påvirket av problemene som ledet til omsorgsovertakelsen (f.eks. alkohol- eller rusmisbruk). I en norsk studie av Granerud og Jansen (2015) ble foreldre på Tyrilikkollektivet intervjuet om samvær med sine barn. Foreldrene her var opptatt av at de skulle ha samvær med barnet sitt etter 3 måneder, så fort de var rusfrie. Det kom imidlertid også frem usikkerhet knyttet til foreldrerollen, og at det kunne være vanskelig for foreldrene å sette grenser samt holde en dialog med barna under samvær (Granerud & Jansen, 2015).

Det vil også forekomme saker hvor foreldrene, på grunn av barnets atferd, selv har kontaktet barneverntjenesten for å få hjelp med barnet, og hvor det ender opp med flytting til fosterhjem. Dette vil kunne oppleves som en lettelse for barnet, men vil også være assosiert med skam (Millham mfl., 1986 i Sen & Broadhurst, 2011). Saker hvor foreldre ønsker bistand og kanskje flytting av barnet sitt fordi de opplever ikke å mestre foreldrerollen, vil antagelig være langt mer utbredt blant litt større barn og tenåringer enn blant sped- og småbarn.

2.12 Samvær og kontakt med foreldre

Foreldre har i dag en lovbestemt rett til samvær med sitt barn etter en omsorgsovertakelse, så lenge det ikke er særlige grunner som taler imot det. Følgende forhold ved foreldrene bør tas i betraktning og vurderes før samvær fastsettes: 1) Det allerede eksisterende forholdet mellom foreldrene og barnet; 2) Hvilken påvirkning dette samværet vil ha på barnet; 3) Situasjonen til foreldrene og; 4) Foreldrenes respons på tidligere profesjonelle tiltak (f.eks. veiledning). Når det gjelder det eksisterende forholdet mellom barn og foreldre, vil type omsorgssvikt barnet ble utsatt for forut for flyttingen være betydningsfullt. Her vil saker hvor de biologiske foreldrene har utsatt barnet for vold eller seksuelle overgrep kreve grundige avveininger av foreldres rettigheter versus barnets beste, behov for trygghet og hjelp til regulering. I en studie utført av Atwool (2010) intervjuet forskerne 66 omsorgsgivere som ga sterk støtte til at barna/ungdommene skulle beholde kontakten med familiene sine. De fortalte imidlertid også om en rekke utfordringer, som risikoen for at barna kunne bli mishandlet eller utsatt for fare

under kontakten. Noen eldre barn hadde ifølge omsorgsgiverne fått lov til å drikke alkohol, benytte rusmidler og se på pornografi under besøkene. Andre barn besøkte familiene mesteparten av dagen, uten å få noe mat under besøket. En annen utfordring var at kontaktordningene var lite fleksible, hvilket skapte problemer etter hvert som barna ble eldre og ønsket å delta i idrett og tilbringe tid med venner i helgene. De kunne også gå glipp av helgeturer med fosterfamilien og andre familiebegivenheter. Dette ble ikke ansett som å være til barnets beste (Atwool, 2013). Forskningen indikerer at kontakt med opphavsfamilien er anerkjent som viktig, men at kontaktordningene er varierte. Kontaktmønstrene følger ikke noen enkle tommelfingerregler, og ulike barn har ulike preferanser over tid. Opphavsfamilien forblir viktig for de fleste omplasserte barn, og det *kan* være en økt sjanse for at barna graviterer tilbake til opphavsfamilien i tilfeller hvor det ikke er kontakt (Atwool, 2013).

Det er også noe eldre forskning som viser at kontakt mellom barn og foreldre tenderer til å avta med tiden. I en stor studie fra 1995 fant Bilson og Barker at $\frac{3}{4}$ av barn som hadde vært mindre en 6 måneder i fosterhjem hadde jevnlig kontakt med en forelder, mens kun $\frac{1}{4}$ av de barna som hadde flyttet fra sine foreldre for mer enn 5 år siden, hadde jevnlig kontakt. Det kan også virke som om opprettholdelse av kontakt kan være spesielt vanskelig når kontakten involverer spedbarn og er intensiv (Cleaver 1998; Humphreys & Kiraly 2009 i Sen & Broadurest, 2011).

I en svensk longitudinell studie av 20 barn som ble flyttet fra sine foreldre da de var mellom 0-4 år, undersøkte forskerne blant annet hvordan forholdet mellom type flytting, foreldrekontakt og fosterforeldrenes holdninger til biologiske foreldre påvirket de da de var blitt ungdom samt utfallet for plasseringen (Andersson, 2009). Forskerne skriver at selv om man ikke kunne trekke noen sikre konklusjoner, så man noen tendenser. Barn som hadde foreldre som frivillig gikk med på flyttingen, og som hadde fosterforeldrene som sine psykologiske foreldre, hadde færre symptomer på følelsesmessige forstyrrelser, men ikke bedre selvfølelse. Barn som hadde sine biologiske foreldre som sine psykologiske foreldre hadde flere symptomer på dårligere selvfølelse. Dette ble sett i sammenheng med de biologiske foreldrenes situasjon, som var preget av større ustabilitet og misforhold. Barn som hadde både fosterforeldrene og de biologiske foreldrene som viktige personer hadde færre symptomer på følelsesmessige vansker og bedre selvfølelse (Andersson, 2008). Andre studier har også funnet en positiv assosiasjon mellom fosterbarn som fortsetter å ha kontakt med minst én biologisk forelder og barnets trivsel (Cantos, Gries, & Slis, 1997; McWey & Mullis, 2004). I en annen studie fant forskere at regelmessig kontakt fungerte som en beskyttelsesfaktor mot internaliserende og eksternaliserende vansker (Simsek, Erol, Oztop, &

Munir, 2007). McWay, Acock, & Porter (2010) studerte et utvalg barn mellom 7-16 år som hadde vært i fosterhjem i minst 6 måneder. De fant at kontakt og samvær med barnets biologiske mor var signifikant korrelert med færre eksternaliserende vansker. Det var også en signifikant sammenheng mellom kontakt og færre symptomer på depresjon.

Det er imidlertid inkonsistente funn på området; en rekke andre studier har vist at fosterbarn som har kontakt med foreldrene sine opplever mer stress, mindre trivsel og større lojalitetskonflikter (Neil, Beek, & Schofield, 2003; Farmer & Pollick, 1998; Leathers, 2003). I litteraturgjennomgangen til Boyle (2015) ble betydningen av kontakt med den biologiske familien for fosterbarn og adoptivbarn kartlagt. Gjennomgangen viste blandede resultater, og var signifikant påvirket av moderatorvariabler, som det allerede eksisterende forholdet mellom barnet og foreldrene. På tvers av de hovedsakelig kvalitative studiene fant forskerne likevel noen fellestrekk: Når foreldrene viste en aksepterende holdning til fosterforeldrene eller adoptivforeldrene, og det var en samarbeidsvillig tilnærming mellom disse partene, var dette spesielt bra for barna. De opplevde da at det var større aksept for å danne ny tilknytning til sine nye omsorgsgivere. Det viste seg også at adoptiv- og fosterforeldre var mer positive overfor besteforeldrene til barna enn overfor de biologiske foreldrene, slik at disse også i noen tilfeller ble en del av storfamilien. En utfordring med forskningen til Boyle (2015) er at den er kvalitativ, med relativt få deltagere, slik at det blir vanskelig å kvantifisere analysene. Man kan ikke trekke slutninger om årsaksforhold eller kartlegge hvorvidt det er andre faktorer som påvirker utfallet; da må det gjennomføres flere studier med en mer eksperimentell tilnærming og longitudinelt design.

2.13 Samvær og kontakt med søsken

Søskenrelasjonen er vanligvis den lengste relasjonen et barn har gjennom livet, og søsknene våre er der gjennom barndom og oppvekst. Søsken er ikke bare lekekamerater; de spiller også en viktig rolle når det gjelder ulike former for støtte, instruksjon, trygghet og omsorg. Søsken kan være viktige kilder til læring og støtte. Imidlertid kan søskenforhold også være preget av konflikt dersom foreldrene behandler barna ulikt. Dette viser seg spesielt i skilsmissemiljøer og re-etablerte familier. Dette viser at søskenrelasjoner, som andre familierelasjoner, også må sees i lys av et større familiesystem (Siegler, DeLoache, Eisenberg, Saffran, & Leaper, 2014). Nyere forskning har vist at søsken er viktige for barn som flyttes i fosterhjem, og det er også indikasjoner på at det for en del barn er gunstig for søsken å bli plassert sammen (Heghar & Rosenthal, 2011; Richardson & Yates, 2014).

Boyle (2015) fant i sin forskningsgjennomgang at kontakt med søsken i en rekke av studiene ble løftet frem som veldig viktig under intervjuer med adoptivforeldre, fosterforeldre og barna. I en rekke av disse studiene rapporteres det om at barna ønsker å se søsknene sine mer enn det de fikk, og de viste bekymring for adskilte søsken (Logan & Smith, 2005; Moyers, Farmers, & Lipscombe, 2006; Neil, 2009; Neil mfl., 2013 i Boyle, 2015). Det har også blitt fremhevet at kontakt med søsken kan være en beskyttelsesfaktor i fravær av en trygg tilknytning til foreldre. I enkelte barnevernssaker blir ikke søskenkontakt ivaretatt i form av samvær mellom barnet og søsken. Dette kan for eksempel være i tilfeller hvor søsknene bor i ulike fosterhjem, eller hvor deler av samværet med søsken blir ivaretatt gjennom foreldrenes samvær (Haugli & Havik, 2010).

Sen & Broadhurst (2011) viser i sin forskningsgjennomgang at barn i fosterhjem ønsker hjelp til å opprettholde kontakt med familie og venner, samt andre nøkkelpersoner i sine nettverk. Det store flertallet av separerte søsken ønsker å ha kontakt med hverandre. Det kommer også frem at kontakt og samvær med søsken hjelper barn som er flyttet fra sitt opphavshjem til å opprettholde en følelse av samhold med familien, og at det beskytter mot stresset ved separasjon. I en svensk studie av 240 unge (13-18 år) som var under omsorg av barnevernet, så nesten 40 % av barna søsknene sine sjeldnere enn én gang i måneden (Lundström & Sallnäs, 2012). Halvparten av barna (flere jenter (67 %) enn gutter (43 %)) ønsket mer søskenkontakt. Jo lengre barna hadde vært under barnevernets omsorg, desto større var risikoen for at de ikke hadde kontakt med søsken. Studien viste at jo sjeldnere barna så søsknene sine, desto mer ønsket de søskenkontakt. Det finnes imidlertid også forskning som viser at søskenkontakt kan være uønskelig eller til og med skadelig. I noen tilfeller er det også søsken som har begått overgrep mot yngre søsken. Beslutninger om søskenkontakt må derfor vurderes individuelt, og må aldri være påtvunget barnet (Lundström & Sallnäs, 2012).

For spedbarn vil en flytting kunne innebære at de begynner sin utvikling i ny omsorgsbasis uten å ha etablert en relasjon til eldre søsken (Miron, Sujana & Middleton, 2013). Dette vil også gjelde for barn som flyttes, og i tilfeller hvor foreldrene får nye barn etter flyttingen. Det kan også være at det er stor aldersforskjell mellom søsknene, at de ikke har noen felles oppveksthistorie eller at det ikke er noe godt samspill mellom barna (Koch & Walstad, 2005), noe som vil ha betydning for vurderingen som gjøres.

I deres introduksjon til en spesialutgave av *Siblings in Foster Care in Children and Youth Services Review* beskriver Shlonsky, Bellamy, Elkins og Share (2005) viktigheten av søskenrelasjoner. Forskerne peker på at for barn som blir tatt under omsorg og flyttet fra sine foreldre, kan samvær med søsken være svært viktig for å opprettholde en følelse av trygghet

og emosjonell kontinuitet i en ellers potensielt skremmende situasjon. Videre sies det at søskenrelasjonen kan være «en kilde til identifikasjon og individuasjon, og kan derved brukes som et referansepunkt for barnets plass i familien og verden for øvrig» (Shlonsky mfl., 2005). Andre forskere peker på at når barn flyttes i fosterhjem, kan tapet av foreldrene forsterkes ved at de heller ikke får bo med sine søsken lenger. I tillegg refereres forskning som viser sterke assosiasjoner mellom kvaliteten på søskenrelasjonene og barns utvikling i ikke-omsorgssviktende familier. Dette viser igjen at søskenrelasjonene ikke bør ignoreres (Miron mfl., 2013, s. 1388).

Nyere forskning har pekt på betydningen av gode søskenrelasjoner og sett dette i sammenheng med resiliens og prososial atferd hos ungdom som har blitt flyttet i fosterhjem. Disse studiene viste at det å støtte opp under søskenrelasjoner kan være viktig, uavhengig av alder (Wojciak, McWay & Waid, 2018). I 6 av de refererte studiene til Boyle (2015), var det et ønske om å se søsken mer og hyppigere, og søskenkontakt var gjennomgående et viktig tema. Mange barn har også hatt ansvar for yngre søsken, og bekymrer seg for hvordan det går med dem når de ikke lenger har det ansvaret (Bunkholdt & Kvaran, 2015).

Oppsummert etterspør barn i mange studier mer kontakt med sine søsken, noe som også fosterforeldre er opptatte av. Dette viser viktigheten av å opprettholde kontakt og samvær med søsken. Hyppighet og omfang av søskenkontakt bør vurderes fortløpende. I de tilfellene der det er en god relasjon mellom søsknene, bør det også tilrettelegges for separat samvær med søsken. Når man vet at søskenrelasjonen som oftest også er den lengste relasjonen et barn har i livet, tilsier det at det bør være jevnlig og, i mange tilfeller, hyppigere samvær med søsken enn det som er vanlig praksis i etterkant av en omsorgsovertakelse i dag.

2.14 Samvær og kontakt med besteforeldre, annen familie og andre nære personer

Kontakt med besteforeldre, andre familiemedlemmer så vel som venner, blir også identifisert til å være positivt for barna for å opprettholde positive tilknytningsbånd (Sen & Broadhurst, 2011). Det er i dag et økende fokus på å opprettholde disse relasjonene. I studier hvor man har intervjuet sosialarbeidere, har det vist seg å være stor enighet om at kontakt med foreldre, søsken men også andre nære personer er viktig for barnet i etterkant av en omsorgsovertakelse (Atwool, 2013). Men også her er forskningen inkonsistent. Noen finner at barna ønsker kontakt med flere slektninger og venner, og at slike relasjoner kan være en viktig kilde til stabilitet og kontinuitet når det er vanskelige relasjoner til foreldrene (Cleaver, 2000). For eksempel fant forskerne i en studie hvor de kartla unge mellom 11 og 17 år som var flyttet i

fosterhjem, at slike relasjoner kan være viktige å ivareta fordi kontakten ikke innebærer den samme kompleksiteten og utfordringen som samvær med foreldre. Kontakt med besteforeldre på morssiden indikerte også «vellykkede» flyttinger 1 år etter plassering, og bedre relasjoner mellom den unge og deres fosterforeldre (Moyers mfl., 2006). Mange av studiene referert til i Boyle (2015) sin litteraturgjennomgang, viser i tillegg at i flere av sakene hadde barna enten levd sammen med besteforeldrene eller blitt tatt vare på av besteforeldrene før flyttingen. Det samme var tilfelle for andre utvidede familiemedlemmer, og både deres og besteforeldrenes rolle i å opprettholde positive tilknytninger ble rapportert i flere av studiene (Boyle, 2015). Annen forskning har vist vansker for barn ved kontakt med andre nære personer, fordi en positiv relasjon til et utvidet familiemedlem kan gi konflikter med andre familiemedlemmer (Mackaskill, 2002).

Imidlertid er det i denne sammenheng viktig å vurdere den samlede samværsbelastningen og møtevirksomheten for barnet. Det offentlige skal ha sine møter med barnet via tilsynsfører og kontaktperson flere ganger i året. I tillegg har flere barn foreldre som ikke bor sammen og som ofte da har samvær hver for seg. Når barnet da i tillegg skal ha samvær med søsken og besteforeldre og/eller andre nære personer, kan dette bli mye for barnet. Barnet har også behov for ro og kontinuitet i sin nye omsorgsbasis og nok sammenhengende tid til kontakt med fosterforeldre, eventuelle fostersøsken og venner i nærmiljøet (Koch & Walstad, 2005).

2.15 Kulturelle hensyn

En økende andel av barna som flyttes fra sin opphavsfamilie har en minoritetskulturell bakgrunn. Denne gruppen er i dag overrepresentert når det gjelder hjelpetiltak, herunder også akutte flyttinger, men for ordinære omsorgstiltak ligger disse barna på linje med den øvrige barnepopulasjon (Aarset & Bredal, 2018)). Forskning fra USA har vist at det er en sammenheng mellom etnisitet og sannsynlighet for tilbakeføring. Internasjonale studier har for eksempel funnet at sannsynligheten for tilbakeføring til opphavsfamilien er mindre for afroamerikanske barn, sammenlignet med hvite barn (Biehal, 2006). Det kjennes ikke til tilsvarende studier fra Norden. Generelt påpekes det innen litteraturen at det er spesielle utfordringer for barn av etniske minoriteter, som vokser opp i et fosterhjem fra en etnisk majoritet. Etnisk likhet mellom opphavsfamilie og fosterforeldre vil være med på å styrke barnets identitetsfølelse, og kan fungere som en beskyttelsesfaktor mot diskriminering og andre sosiale påkjenninger. Motsatt vil etnisk ulikhet kunne øke barnets ensomhet, risiko for

sosial isolasjon og depresjon (Andersen & Linaers, 2011). Selv om det påpekes at det er viktig for barna å vokse opp i hjem med samme kulturelle, etniske og språklige bakgrunn, er de fleste fosterhjem av norsk opprinnelse (Aarset & Bredal, 2018). I denne sammenhengen kan samvær med opphavsfamilien være med på å opprettholde barnets kulturelle identitet. Forskning har også påpekt at for barn fra etniske minoriteter, kan samvær med den biologiske familien være spesielt betydningsfullt. I en longitudinell studie av 297 barn med en permanent plassering, fant man indikasjoner på at kontakt kunne bidra til en positiv følelse av etnisk og kulturell identitet. Dette viste seg spesielt i saker hvor barna var plassert i fosterhjem med en annen etnisk bakgrunn enn det de kom ifra. Et mønster som også viste seg var at der barna hadde blandet etnisk bakgrunn, og der hvor barnet hadde kontakt med en hvit mor, ga kontakten barnet mulighet til å stille spørsmål om sin biologiske far med et annet etnisk opphav (Thoburn, 2004 i Atwool, 2013). Imidlertid vil det kunne være utfordringer knyttet til språkbarriere og kommunikasjon der hvor små barn flyttes fra sin opphavsfamilie og vokser opp med norsk som sitt morsmål, og ikke behersker opphavsfamilien sitt morsmål. Dette blir spesielt utførende der hvor den øvrige biologisk familie i liten grad behersker det norske språket.

I NOU 2012 pekes det også på at samvær kan være en viktig arena for å opprettholde religiøse tilstelninger og andre hendelser, samt for å sikre morsmålstrening. Dette viser at samvær for etniske minoritetsbarn kan være ekstra viktig. Den kollektivistiske orienteringen som mange minoritetskulturer har, med sterke relasjoner til “den utvidede familien”, er også et argument for at samvær med andre nærstående som besteforeldre, tanter og onkler vil kunne være viktig for å ivareta barnets slektstilhørighet (NOU, 2012).

2.16 Hvor ofte skal det være samvær eller kontakt?

Det er stor variasjon i både form og hyppighet på kontakt og samvær mellom barn og foreldre. I en stor norsk kartleggingsstudie fra 2005 fant man at samværshyppigheten for mor varierte stort. Her hadde 9 % av mødrene samvær hver annen uke, og 15 % hadde samvær 4 ganger i året (Havik, 2007). Internasjonale studier av ungdom bosatt på institusjon, har vist en sammenheng mellom fysisk avstand til hjemmet og samværs hyppighet, hvor lengre avstand predikerer færre samvær (Huefner, Pick, Smith, Stevens, & Mason, 2015). Tidligere forskning har vist at samværshyppighet har predikert lengden på oppholdet i fosterhjemmet, og selvom det ikke alltid er tilfellet har kontakten mellom barnet, foreldrene og andre nærstående en tendens til å avta med årene (Atwool, 2013). I en stor studie fra Israel på 1990-

tallet fant forskerne en sammenheng mellom relasjonen til fosterforeldrene og de biologiske foreldrene: Der denne var positiv, var det mer kontakt mellom barna og foreldrene (Oyserman & Benbenishty, 1992). I (NOU 2012:5) vises det til en undersøkelse foretatt av Helse- og velferdsetaten i Oslo kommune (2011), hvor barn i alder 9-23 år ble intervjuet om sine opplevelser av samvær med henholdsvis foreldre, besteforeldre og andre slektninger. Barn som var fornøyde med samværet var i hovedsak fornøyde med hyppigheten, mens de barna som savnet kontakt med sin familie ønsket høyere samværshyppighet. De barna som ønsket mindre kontakt syntes samværene var slitsomme, og fortalte at de ikke forstod hensikten med dem (NOU 2012:5).

Det er noen motstridende funn, men studier viser i all hovedsak at mer hyppig kontakt mellom barn og foreldre alene ikke fører til gjenforening. Det er ingen etablert kausalitet mellom kontaktens hyppighet og utfall for barna, (det vil si en bedre utvikling for barna eller økt sannsynlighet for gjenforening). Dette er spesielt viktig å merke seg knyttet til den hyppige kontakten enkelte spedbarn har med sine foreldre (Bullen mfl., 2015). Når gjenforening med den biologiske familien er målet, anbefales det generelt sett at det oppmuntres til hyppige besøk (Mennen & O'Keefe, 2005). Når gjenforening ikke er målet, viser litteraturen tydelig at kontakt bør skje basert på barnets behov og ikke foreldrenes eller andres behov. I dag har man en praksis i Norge når det gjelder langtidsflyttinger av små barn under skolealder, som innebærer at det ofte anbefales samvær mellom 4 – 6 ganger i året. Internasjonale studier viser det samme mønstret. Imidlertid er ikke dette antallet basert på empiriske studier, men har heller utviklet seg som en praksis i feltet basert på rettspraksis og barnevernarbeiderenes erfaringer. Kontaktens hyppighet bør ikke bestemmes ut fra en konkret numerisk hyppighet som en slags en norm om minimumssamvær, men heller baseres på en fortløpende individuell vurdering av barnet (Bullen mfl., 2015). Ingen studie har så langt identifisert hva som er den adekvate hyppigheten på kontakt for de ulike gruppene av barn under og etter en omsorgsovertakelse. I henhold til Atwool (2013) sin gjennomgang av forskningslitteraturen bør følgende faktorer tas høyde for når det gjelder beslutninger om kontaktens hyppighet:

- Barnets/den unges utviklingsstadiet, historie og kapasitet til samvær
- Den emosjonelle påvirkningen på barnet
- Barnet/den unge sitt syn og ønsker
- Type plassering og fremtidige mål
- Kulturelle faktorer

- Faktorer med den biologiske familien
 - Foreldre-barn-forholdet
 - Forelderens motivasjon og responsivitet til barnets behov (Moldestad & Skilbred, 2010).
 - Hjelp barnet og forstå og bearbeide, tilknytning og identitet, aksept av plasseringen, i hvilken grad foreldrene støtter opp under plasseringen, unngå konflikt
 - Barnets trygghet
 - Reiseavstand
 - Økonomi

2.17 Kontakt og digitale medier

Kontakt mellom barn og foreldre, søsken eller andre nære personer kan i dag foregå på flere måter. Gobind (2013) definerer kontakt mellom barn og deres foreldre som intensjonell kommunikasjon, som kan være direkte eller indirekte. I litteraturen betyr direkte kontakt hovedsakelig ansikt-til-ansikt besøk eller overnattingsbesøk. Dette kalles også tilgang til barnet eller besøk. Den indirekte kontakten kan foregå via digitale medier. I dagens samfunn er de fleste barn og unge daglig inne på ulike sosiale medier. Dette er et medium som er svært vanskelig å kontrollere, og det fremstår som en svært vanskelig oppgave for barnevern-tjenesten å skulle regulere denne kontakten mellom barn og foreldre, eventuelt søsken og andre nærstående. Hvordan denne kontakten påvirker barn og unge, og hvorvidt det kan åpnes for en slik form for kontakt der det legges opp til begrenset samvær, er ikke klart. Det er fortsatt relativt lite forskning innenfor dette feltet. I en stor survey- undersøkelse fra Storbritannia som totalt omfattet 370 barn og unge, der de fleste bodde enten i fosterhjem (44 %) eller på institusjon (51 %), gjennomførte også forskerne diskusjonsgrupper med et utvalg av disse barna. I flere av gruppene kom det frem at deltakerne synes e-mail og sosiale websider var gode måter å holde kontakt med familien på. Noen ganger var det en god måte å etablere kontakt med familiemedlemmer de ikke kjente så godt på. Noen sa også at det var bedre med samvær, men en god måte å holde kontakt på når man ikke kunne møtes. Det var også en anledning til å si ting som kunne være vanskelige å formidle ansikt-til ansikt. Det kom også frem at alder var viktig i sammenheng med bruk av PC, og at det var lettere å holde god kontakt i de tilfellene der man hadde god kontakt fra før. Noen fortalte også om

vanskeligheter i denne sammenhengen, ved at fosterforeldrene ikke ønsket at de skulle ha denne digitale kontakten med familien (Ofsted, 2009).

Aamodt og Mossige skrev i 2014 en rapport basert på en norsk studie de hadde utført, hvor de undersøkte kontakt via sosiale medier mellom foreldre og barn under barneverntjenestens omsorg. Forfatterne presenterer her tre hovedfunn fra studien: 1) Foreldre kan utsette barnet for et kontinuerlig press, som kan bidra til å ødelegge barnets muligheter for utvikling og vekst i fosterhjemmet og til å knytte seg til nye omsorgspersoner; 2) Sosiale medier gir også muligheter til bedre kontakt mellom barn, foreldre, søsken og annen familie. Det rapporteres også om at barna opplever kontakten som viktig, og mange fortalte at den utvidede kontakten skapte ro og gjorde at de lettere tilpasset seg sin nye omsorgsbasis, 3) Betydningen av foreldresamarbeid forutsetter gode dialoger med barnet, og at barnet opplever at foreldrene blir omtalt respektfullt av barnevernsarbeidere og fosterforeldre. Rapporten peker på at dette er avgjørende for at barn kan fortelle om hvordan de opplever kontakten, og får hjelp til å håndtere den (Aamodt & Mossige, 2014). Når det gjelder små barn som har vært utsatt for alvorlig omsorgssvikt, kan imidlertid også kontakt via telefon og internet være med på å gjøre barnet utrygt på samme måte som fysisk kontakt i form av samvær (Furuholmen & Sjøvold, 2015).

2.18 Barnevernsarbeiderens rolle i samvær og kontakt

Barnevernsarbeiderne må samarbeide med foreldrene også etter en omsorgsovertagelse. I henhold til Lov om barneverntjenester § 4-16, er barnevernsansatte forpliktet til å følge opp foreldrene. Dette består i å arrangere, tilrettelegge for og gjennomføre samvær, sørge for økonomisk bistand i forbindelse med reise og noen ganger også at den barnevernsansatte kjører med foreldre eller andre til samværsstedet. I en stor survey av engelske fosterforeldre kartla Austerberry mfl., (2013) betydningen av støtte fra sosialarbeiderne, når det gjaldt fosterforeldrenes rolle i å øke kvaliteten på kontakten mellom barn og foreldre, og monitorere effekten dette hadde på barnet. Resultatene viste at to tredjedeler av fosterhjemmene ønsket hjelp til å håndtere administrering av kontakten med barnets samværsberettigede. Surveyen avdekket også at sosialarbeiderne vurderte alle partenes interesser i beslutninger om samværsplan (Austerberry mfl., 2013). Barnevernsansatte spiller med andre ord en viktig rolle med hensyn til oppfølging og tilrettelegging for samvær etter en omsorgsovertagelse

I Ofsted (2009) sin undersøkelse kom det frem at barna etterspurte flere rettigheter med hensyn til familiekontakt. De ønsket dessuten mer hjelp til å holde på kontakten med

venner og familie, og til å etablere kontakt med nøkkelpersoner som de hadde mistet kontakten med. I en annen studie undersøkte Macaskill (2002) kontakten mellom barn som skulle vokse opp i fosterhjem eller som var adoptert og deres biologiske familie. Her viste forskningen at de biologiske familiene foretrakk å ha sosialarbeideren der, fremfor å arrangere kontakten og samværet selv. I andre sammenhenger, hvor flyttingen er av en mer kortvarig karakter, og hvor tilbakeføring er målet, kan opphavsfamilien være mer fiendtlig innstilt til sosialarbeideren som skal fasilitere samværet (Mason & Gibson, 2004 i Scott, O'Neill & Minge, 2005). I en norsk undersøkelse av Skilbred og Moldestad (2010) ble 20 foreldre med barn under 10 år som bodde i fosterhjem, intervjuet om deres opplevelse av samarbeidet med barneverntjenestne og fosterforeldrene. Her kom det frem at foreldrene syntes de fikk for lite informasjon om barnets dagligliv fra barneverntjenesten og fosterforeldrene.

Kvalitativ forskning har vist gjennom intervjuer med sosialarbeidere at disse generelt sett er opptatt av at samværene skal være trygge, at det skal foretas individuelle vurderinger, og at det skal være et fokus på barnet når samværsarrangementer besluttes (Atwool, 2013). Mange barnevernsansatte kan oppleve utfordringer ved å skulle følge opp, støtte og tilrettelegge for samvær med foreldre som har utsatt barna sine for omsorgssvikt. Støtte til foreldre i denne sammenhengen har vist seg å være et nedprioritert området for mange sosialarbeidere, hvilket mange studier har rapportert om (se Sen & Broadurst, 2011). I en studie av Masson og kollegaer (1997) jobbet forskerne aktivt med å veilede sosialarbeiderne på å jobbe med relasjonen til foreldre i saker hvor foreldrene hadde mistet kontakten med barna sine. Resultatene av intervensjonen var at halvparten av barna fikk møte foreldrene og andre slektninger, og rundt 1/3 barna fikk gjenopptatt regelmessig kontakt med sine foreldre (Masson mfl., 1997). Dette viser betydningen av den barnevernansatte sin rolle og hvilken innflytelse han eller hun har i å få til samvær mellom barnet, foreldrene, øvrig familie og/eller andre nære personer.

Samværsvurderinger oppleves gjerne som vanskelige for sosialarbeidere, og er et viktig forbedringsområde. En svensk rapport av Bergman, Sandahl, Mellberg, Engwall og Carlson (2018) så på nytten av en «vurderingsstøtte» (bedömningsstöd) som ble utviklet i samarbeid med forskere og sosialarbeidere, samt erfaringer fra barn under barneverntjenestens omsorg. Rapporten redegjør for hvorvidt sosialarbeidere som vurderer barns samvær med foreldre og andre nærstående, opplever en slik vurderingsstøtte som nyttig og hensiktsmessig. Funnene viste at sosialarbeiderne opplevde det som viktig å få veiledning i disse vurderingene, og at 3 av 4 mente det hadde lettet deres arbeid med å vurdere barnets beste i sammenheng med samværsvurderingen. En like stor andel sosialarbeidere svarte at

vurderingsstøtten bidro til å øke rettssikkerheten i forbindelse med samværsspørsmålet, og at informasjon ble innhentet på en mer systematisk måte. I de fleste sakene har veiledningen også ført til at barnets perspektiv i større grad har kommet bedre frem. Over 80 % sa at de ville fortsette med denne vurderingsstøtten, og over 90 % ville anbefale den til andre profesjonelle aktører. De mindre erfarne sosialarbeiderne rapporterte vurderingsstøtten som å være enda mer nyttig enn det de mer erfarne sosialarbeiderne gjorde (Bergman, Sandahl, Mellberg, Engwall, & Carlson, 2018).

I denne sammenhengen er det viktig å påpeke betydningen av at barnevernsarbeidere kjenner til hvilke evidensbaserte programmer som faktisk finnes for arbeid med barn som flyttes hjemmefra. Dette er viktig når det gjelder støtte til barn og deres utvikling, og også når det gjelder støtte og veiledning til fosterforeldre (Leve mfl., 2012). Fordi de fleste fosterbarn har vært utsatt for en eller annen form for omsorgssvikt, er de mer utsatt for atferdsmessige, nevrobiologiske sårbarheter i tillegg til utfordringer med relasjoner. Dette stiller store krav til nye omsorgsgivere. Som en følge av dette, vil vanlige foreldreprogrammer vanligvis ikke være tilstrekkelige eller hensiktsmessige for fosterhjem (Leve mfl., 2012). Sen & Broadhurst (2011) oppsummerer i sin litteraturgjennomgang følgende: Når kontakt mellom foreldre og barn opphører, er det ikke en høy prioritet for sosialarbeidere å reetablere denne. En studie viste at de gjorde lite til ingenting for å reetablere kontakten i disse tilfellene.

2.19 Samværsplaner og evaluering

Barnevernet har ansvaret for å utarbeide skriftlige planer for samarbeidet mellom barnevern, fosterforeldre og foreldre og/eller eventuelt søsken og andre nære personer. I tillegg til den formelle samarbeidsavtalen, bør det utarbeides en skriftlig samværsavtale som regulerer samværet mellom barnet, foreldre, fosterforeldre og eventuelt andre nærstående. En slik avtale bør inneholde opplysninger om tid og sted for samvær. Den bør også si noe om hvor ofte og hvor lenge samværet skal foregå. I tillegg bør den si noe om innholdet for samværet, altså for eksempel hva som bør skje under samværet.

Samværsavtalen bør evalueres jevnlig og sees i forhold til den overordnede målsettingen for samværet (Bunkholdt, 2017). I evalueringen bør det være rom for revurderinger, blant annet i form av endring av samværsfrekvens, antall timer og på hvilken måte samværet skal gjennomføres. Det vil kunne være saker hvor det er behov for opptrapping av samværet, eksempelvis i saker hvor foreldrene får veiledning og kvaliteten på samværet bedres. Motsatt vil det også kunne være behov for en nedtrapping av samværet, i

tilfeller hvor kvaliteten er svært lav og barnets reaksjoner i forkant og etterkant av samværet tilsier at samværet bør trappes ned. Behovet for å oppdatere samværsplanen og endre denne i takt med barnets alder og utvikling, er et gjennomgående funn i litteraturen (Beek & Schofield, 2004). Det er også viktig å dokumentere samværets innhold og hvordan det foregår. Disse vurderingene bør være en del av evalueringen av samværsplanen.

2.20 Tilsyn under samvær

Når det legges en plan for kontakten, må man vurdere om det er noen fare for barnets fysiske og emosjonelle trygghet, og om det er til barnets beste å ha kontakt (Prasad, 2011 i Bullen mfl., 2017; Taplin, 2005). I en del saker blir det fattet vedtak om at det skal føres tilsyn med barn og foreldre under samvær. Samvær eller kontakt med tilsyn (*supervised contact*) omhandler kontakt med høy grad av årvåkenhet, hvor interaksjon og samtaler mellom forelder og barn blir nøye overvåket ved en spesialisttjeneste, på et kontor eller i nærmiljøet (Bullen mfl., 2015). Internasjonal litteratur peker på at det ikke er enighet blant de som jobber i barnevernssystemet om hvordan begrepet *kontakt med tilsyn* skal defineres eller om hva dets formål er. I Norge handler tilsyn under samvær ofte om at barnevernet vil sikre at samværet foregår på en måte som ikke belaster barnet i urimelig grad. Den som fører tilsynet, skal kontrollere at gjennomføringen av samværet foregår på en måte som ikke belaster barnet i urimelig grad, det vil si at barnet viser negative eller atypisk emosjonelle reaksjoner eller andre former for stress. Tilsynsfører kan også gripe inn og stoppe samværet eller korrigerer uheldig atferd fra foreldre når de er sammen med barnet (Koch & Walstad, 2005). Jo høyere risikonivå mellom foreldre og barn, desto høyere ferdighetsnivå bør det være blant de som holder tilsyn under kontakten (Clare, 2012). Et lite antall studier (Selwyn, 2004 i Bullen mfl., 2015; Sinclair mfl., 2005 i Atwool, 2013) finner at det er en økt risiko for videre mishandling under kontakt uten tilsyn.

Noen mindre studier har avdekket at omtrent 50 % av barn i slektsfosterhjem har tilsyn når de har samvær med opphavsfamilien, sammenlignet med 56-67 % av barn i fosterhjem. Det er i større grad de yngre barna fra 5 år og nedover som har tilsyn under samvær, samt der hvor man er bekymret for barnas sikkerhet eller foreldrenes tilstedeværelse under samværet (Cleaver, 2000). Små barn har større risiko for å bli utsatt for nye overgrep og nye traumer, samt at de i mindre grad er i stand til å passe på seg selv (Prasad, 2011; Sen & Broadhurst, 2011). Noe av formålet med tilsyn kan også i noen tilfeller være å vurdere kvaliteten på barn-foreldre-samspillet.

2.21 Veiledet samvær

Det er godt dokumentert at barn i fosterhjem har mange utfordringer, og det er behov for gode, evidensbaserte tiltak som kan settes inn for å bedre situasjonen deres. Det er et stort behov for evidens-baserte intervensjoner som kan øke fosterbarnas og familienes trivsel og utvikling. Dessverre eksisterer det fortsatt få evidens-baserte program for fosterfamilier (Leve mfl., 2012). I denne sammenheng er det spesielt viktig med randomiserte, kontrollerte studier som kan teste effekten av de ulike intervensjonene som settes inn. Så langt har de randomiserte studiene som har vært utført vist at støtte til omsorgsgivere og trening er sentrale strategier for å sikre god utvikling hos fosterbarn. Slike intervensjoner har vist seg å øke stabiliteten i omsorgsbasen, forbedre tilknytningen til de voksne og redusere fosterbarnas emosjonelle og atferdsmessige problemer, hvilket kan øke barnas resiliens (Leve mfl., 2012). Det er imidlertid et behov for langt flere prospektive longitudinelle langtidsoppfølgingsstudier som også kan måle effekten av dette over tid. Selv om det er komplekst og vanskelig å gjennomføre evidensbaserte intervensjoner i barnevernet, er det fullt mulig.

Når det gjelder veiledet samvær, er noe av utfordringen at det er per i dag ikke noe enhetlig forståelse, definisjon og bruk av begrepet innenfor barnevernsfeltet (Wattenberg, Troy, & Beck, 2014). Veiledet samvær brukes for å hjelpe og øke foreldrenes kapasitet i samvær med barnet gjennom felles eller strukturerte aktiviteter (Schofield & Ward, 2011 i Bullen mfl., 2015). New Zealand har siden midten av 1990-tallet etablert en rekke samværsentre hvor foreldre mottar veiledning i forbindelse med samvær. Her blir foreldrene presentert for klare regler for hvor hvordan samværet skal foregå når det gjelder ankomst, avskjed, hva som er tillatt av fysisk kontakt, hvordan stell og toalettbesøk skal foregå, overbringelse og mottagelse av gaver, fotografering og innholdet i kommunikasjonen (Gibbs, McKenzie, & Dempster, 2007).

I en kvalitativ studie hvor forskere intervjuet 12 foreldre om veiledet samvær, fant de at foreldrene opplevde veilederne som støttende og hjelpsomme, og at det økte incentivet for foreldrene til å opprettholde og møte på samvær. Det kom også frem at det var et ønske om mer fleksibilitet i forbindelse med regler, mer ressurser og mer detaljerte tilbakemeldinger til omsorgsgiverne (Gibbs, McKenzie, & Dempster, 2007). En av utfordringene innenfor dette feltet er at det finnes få empirisk baserte veiledningsprogrammer som barnevernet kan bruke i disse situasjonene (Bullen mfl., 2017). Det er også til dels lite empiriske «bevis» for utbytte av veiledningen. Det er ingen publiserte studier hvor man har studert effekten av ulike typer veiledningsprogrammer når det gjelder barn og foreldre som har veiledet tilsyn (Taplin &

Mattick, 2015). De fleste studiene som har studert dette er i all hovedsak deskriptive med kvalitative design. Det er en stor mangel på prospektive studier i denne sammenheng (Bullen mfl., 2015). Flere forskere peker på viktigheten av veiledning av foreldre når det skal være kontakt og samvær med barn som bor i fosterhjem (Taplin & Mattick, 2014).

2.22 Omsorgsbasen – fosterforeldre (nåværende omsorgspersoner) sin evne til å tilrettelegge for samvær

Flere studier har vist at selv om fosterforeldre i hovedsak er positive til kontakt, er det heller ikke uvanlig med negative holdninger, særlig når de ser at kontakten har negative effekter på barnet, som derigjennom påvirker omsorgsplasseringen (Sen & Broadhurst, 2011). Negative og lite støttende beskjeder fra foreldrene øker risikoen for emosjonell utrygghet for barna og for at det blir ustabilitet i omplasseringen (Neil & Howe, 2004). I tillegg oppleves det som krevende for fosterforeldrene dersom det blir lite konsistens i samværet og de må håndtere barnets skuffelser over at det ikke blir samvær, så vel som barnets negative reaksjoner i etterkant av samværet (Clever, 2000). Dersom ansvaret for kontakten i tillegg hviler på fosterforeldre som ikke mottar noen støtte, er det liten sannsynlighet for at kontaktordningen blir vellykket (Sinclair mfl., 2005b, i Sen & Broadhurst, 2011). Austerberry mfl., (2013) utførte en stor mixed-methods studie med 1405 respondenter. Her fant forskerne at 2/3 av fosterforeldrene oppgav at de ønsket hjelp når det gjaldt samværsarrangementer med barnets biologiske familie. Litt over 30 % oppgav at de hadde opplevd vanskeligheter i forbindelse med samværet. Det var et langt større antall enn det antallet fosterforeldre som ønsket hjelp i forbindelse med barnet de hadde omsorgen for. Det var viktig for mange av fosterforeldrene som opplevde vansker at barnevernet tok barnets mening på alvor, så vel som fosterforeldrene sine tilbakemeldinger når de var bekymret for barnet. Når fosterforeldrene var inkludert i å fatte beslutninger om kontakt, opplevde de at de var mer støttet av de ansatte i barnevernet (Austerberry mfl., 2013). Støtte og oppfølging av fosterforeldre er viktig, og kan bidra til stabilitet i barnets nye omsorgssituasjon. Kompetent veiledning og oppfølging av fosterforeldre bør prioriteres fra barneverntjenesten sin side. Dette kan gi fosterforeldrene en forståelse for foreldrenes situasjon, støtte opp under samværet, samt gi fosterbarnet en aksept for at hun eller han kan være knyttet til to familier (Havik, 2007; Haugli & Havik, 2010).

2.23 Samvær ved flytting til slekt

Selv om det vanligste tiltaket er fosterhjem når barn flyttes fra sine opphavsfamilier, blir en økende andel barn nå flyttet i fosterhjem hos slektninger (Bufdir, 2014). I juni 2018 trådte en ny forskrift i kraft, som pålegger kommunene å kartlegge en eventuell slektsplassering før et ordinært fosterhjem (Prop 169 L (2016-2017)). Barn som flytter til slektninger vil som oftest ha en annen relasjon til disse enn til et fremmed fosterhjem. Slekt kan være tanter, onkler og besteforeldre, men også mer perifere slektninger. Et fellestrekk er ofte at de har vært en del av barnets nettverk fra tidlig barndom. Forskning viser en rekke fordeler med slektsplasseringer: Barnets tilhørighet til sitt opphav ivaretas bedre, og er derved med på å opprettholde tilhørighet og identitet samt kontakt med de nye omsorgspersonene også i voksen alder (Farmer, 2009). I en rapport om kunnskapsstatus i feltet fra NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) ved Backe-Hansen, Egelund og Havik (2010) kommer det frem at barn som er i slektsfosterhjem har hyppigere kontakt med sin opprinnelsesfamilie enn barn som er i ordinære fosterhjem. Slektsfosterhjem har dessuten lavere sammenbruddsfrekvens enn vanlige fosterhjem. Rapporten avdekker i tillegg at barn som bor hos slekt i stor grad har lik utvikling som barn i vanlige fosterhjem.

Imidlertid viser også forskningen flere utfordringer ved flytting av barn til slektsfosterhjem, blant annet at disse fosterhjemmene får mindre støtte og hjelpetiltak fra barnevernet. Andre store utfordringer er komplekse familierelasjoner og større dilemmaer knyttet til samvær. I tillegg pekes det på at barnet kan oppleve spenninger knyttet til lojalitet og splittelse mellom de ulike delene av familien, ikke minst mellom foreldrene og fosterforeldrene (Backe-Hansen mfl., 2010). Andre utfordringer kan være hvorvidt slektsfosterforeldrene klarer å overholde samværsavtalen og nekte samvær der hvor foreldrene for eksempel kommer ruset. Det vil også være viktig at slektsfosterforeldrene klarer å se på barnevernet som en samarbeidspartner, og at den private relasjonen til foreldrene i en slik sammenheng blir offentlig (Haugli & Havik, 2010). Forskning fra Storbritannia har indikert at det er lavere sannsynlighet for at barna tilbakeføres til sin opphavsfamilie når de er i slektsfosterhjem. En mulig årsak til det kan være at å få barnet tilbakeført til hjemmet ikke vurderes som en hastesak når barnet bor hos slektninger. En annen mulighet kan være at karakteren på sakene eller omstendighetene rundt flyttingene er forskjellige fra der barn flytter til slektsfosterhjem, sammenliknet med der de flytter i et fosterhjem (Biehal, 2006). Litteraturen fra feltet understreker kompleksiteten i disse omsorgsrelasjonene. Barnet vil i større grad oppleve lojalitetskonflikter, hvor barna skal ivareta relasjonen til både foreldrene

og slekten sin samtidig, noe som kan vanskeliggjøre barnas kontakt med sine foreldre. Barna kan ha vansker med å snakke om utfordringer de har i samværet med sine foreldre til for eksempel sine besteforeldre (Bullen mfl., 2015). Samlet sett, indikerer forskningen med andre ord at det er både fordeler og ulemper ved slektsfosterhjem, sammenlignet med ordinære fosterhjem. Også her blir det derfor nødvendig å gjøre en individuell vurdering av det enkelte barnet og dets familiesituasjon ved beslutninger om kontakt og samvær.»

2.24 Konklusjon

Samvær mellom barnet, foreldre, søsken og eventuelt øvrig familie og/eller nære personer, er av stor betydning for de aller fleste barn og unge som opplever å bli flyttet fra sitt opphavshjem. Det er få andre beslutninger som har større konsekvenser for barnet og den øvrige familie i denne sammenhengen. Når barn ikke kan bo hjemme, er vurderingen om samvær og kontakt helt sentral for å opprettholde barnets identitet og relasjon til opphavsfamilien (Taplin mfl., 2015). Utfordringene innenfor dette området er imidlertid mange, og det er en mangel på gode, empiriske studier hvor effekten av kontakt og samvær for barn som vokser opp i en annen omsorgsbasis undersøkes. Det er viktig at det utføres flere studier knyttet til dette, fordi vi har en plikt overfor barn og unge som ikke kan vokse opp i sitt hjem til å basere beslutningene om kontakt og samvær på den best tilgjengelige kunnskapen vi til enhver tid har. Dette er nødvendig for å ivareta barnets beste, noe som kommer frem i flere nyere litteraturgjennomganger av kunnskapsbasen på området. Samtlige konkluderer med at det er behov for mer kunnskap både når det gjelder samvær etter omsorgsovertagelser og barnas utvikling knyttet til dette. Konklusjonen er at det er et åpenbart behov for flere prospektive og longitudinelle studier hvor man kan følge barn og unge over tid, med en klar definisjon av kontakt. Disse studiene bør inneholde representative utvalg, for å kunne generalisere funn og mål på barnets perspektiv og psykososiale fungering (Sen & Broadhurst, 2011)

KAPITTEL 3 RETTSLIGE UTGANGSPUNKTER, SENTRALE HENSYN OG VURDERINGER

3.1 Barnevernsaker utfordrer tradisjonell rettssikkerhets-tenkning

Med rettssikkerhet forstås gjerne det å beskytte enkeltmennesker mot maktmisbruk og overgrep fra staten gjennom ulovlige eller urimelige beslutninger som griper inn i personers private livssfære. Derfor er det etablert rettssikkerhetsgarantier både i lovgivning og praksis; med krav om lovhjemmel for inngrep som bryter inn i menneskers liv, krav om formell og prosessuell kompetanse hos avgjørelsesorganer, krav til forsvarlig saksbehandling og saksbehandlingsregler, habilitetsbestemmelser, klagesystemer, rettshjelpsordninger og tilsyns- og overvåkingsmekanismer overfor forvaltningen. Hvorvidt disse rettssikkerhetsgarantiene faktisk er virksomme eller effektive, vil ikke bli diskutert her, det er tema for rettsosjologisk forskning.

Tradisjonell rettssikkerhetstenkning forutsetter at vi har å gjøre med en enkeltpersons møte med myndigheter som har hjemmel til å utøve makt ved å treffe beslutninger med alvorlige konsekvenser for vedkommendes liv. Konstruksjonen er «den lille mann» mot staten. Det som skiller barnevernsaker fra andre saker der offentlige inngrep foretas overfor enkeltpersoner, er at det ikke bare er to, men tre, parter i barnevernsaker: Barnet, foreldrene og barneverntjenesten. Barneverntjenesten skal imidlertid ikke ha egne interesser i saken, men presumptivt fremme barnets interesser og behov. Dersom foreldrene bor hver for seg og har en pågående konflikt knyttet til omsorg og samvær etter barneloven, vil den ene kunne være bekymret for barnets omsorgssituasjon når barnet er hos den andre. Da kan det bli fire parter i saken der foreldrene også har ulike interesser.

Så lenge barnet har det godt hos sine foreldre, til tross for enkelte utfordringer, vil barn og foreldre ha en felles interesse i å unngå et tvangsinngrep fra barnevernet for å bevare sitt privat- og familieliv, og dermed en felles interesse i at det iverksettes frivillige hjelpetiltak framfor en omsorgsovertakelse. Dersom familielivet utvikler seg slik at barnet blir skadelidende og ikke får dekket sine grunnleggende behov for omsorg, kjærlighet og beskyttelse på en tilfredsstillende måte, vil situasjonen kunne bli at barnet og foreldrene har ulike behov og interesser. Det som for foreldrene kan framstå som det mest inngripende tiltaket, og som de ønsker å unngå, for *barnet* vil være den beste løsningen. Det vil være tilfelle dersom det er alvorlige mangler ved barnets omsorgssituasjon, som når barnet blir utsatt for fysisk eller psykisk mishandling, seksuelle overgrep, eksponert for alvorlig rusmiddelmisbruk eller utsatt for andre former for omsorgssvikt, eller foreldrene ikke sørger

for at et sykt barn, eller et barn med spesielle behov, får nødvendig behandling eller opplæring, jf. bvl. § 4-12 a - d.

Flerpartsforholdet i barnevernsaker kompliserer anvendelsen av noen av de grunnleggende prinsippene for barnevernets arbeid, som også skal ivareta barns og foreldres rettssikkerhet, som det minste inngreps prinsipp, det biologiske prinsipp og legalitetsprinsippet. Et tredje sentralt prinsipp – hensynet til barnets beste – kommer inn og ‘lager ringer i vannet’ for klassisk rettssikkerhetstenking basert på to hovedparter: staten og enkeltpersonen. Dette gjør igjen at når barnevernlovens inngrepskriterier skal tolkes, når det skal tas stilling til hva som er det ‘minste’ inngrepet og i hvilke situasjoner det er ‘nødvendig’ med tvangsinngrep av hensynet til barnet, så vil grunnprinsippene måtte vurderes og vektet ulikt for de ulike partene. Hva vil være det minste inngrepet for far, for mor, for barnet i en gitt situasjon dersom «minst» tolkes som «det inngrepet med det minst belastende resultatet»?²

En alminnelig juridisk læresetning er at på legalitetsprinsippets område kreves klar lovhjemmel for tvangsinngrep. Jo mer alvorlig inngrepet er, jo strengere krav til lovhjemmelens klarhet. Barnevernlovens inngrepskriterier er likevel skjønnsmessige. Slik må det nødvendigvis være, og slik er det også på resten av velferdsrettens område, fordi det er behov for et fleksibelt rom i lovgivningen til å kunne foreta nødvendige individuelle vurderinger. Kravet til lovhjemmelens klarhet medfører likevel som et utgangspunkt et forbud mot å tolke tvangshjemler utvidende. Dette gjelder særlig på legalitetsprinsippets kjerneområde som karakteriseres ved offentlige inngrep som begrenser eller berører den enkeltes frihet eller som på andre måter sterkt berører den personlige integritet og autonomi. Eksempler er strafferett og straffeprosess, kriminalomsorg, tvungent psykisk helsevern og barnevern. Hensynet til barnets behov for beskyttelse og omsorg kan imidlertid komme i konflikt med et strengt legalitetsprinsipp. Derfor argumenterte Lucy Smith allerede i 1980 for at barnevernlovens (loven av 1953) inngrepskriterier måtte tolkes utvidende, og at hensyn til barnet måtte gå foran hensynet til foreldres rettssikkerhet.³ Barnets beste-prinsippet kan slik sett sies å gjøre et ‘innhugg’ i rettssikkerheten til foreldrene. Lovgiver har tatt stilling til denne interessekonflikten gjennom å utforme relativt skjønnsmessige kriterier for tiltak etter barnevernlovens kapittel 4, og gjennom å bestemme at hensynet til barnets beste skal være avgjørende ved vurderingen av tiltak etter loven, ikke bare ett av flere hensyn.

² Se Stang, E.G. 2007, kapittel 3 avsnitt 3.4)

³ Smith, L. (1980) Foreldremyndighet og barnerett

Hva innebærer rettssikkerhet i barnevernet for barnet som har behov for hjelp? For barn som lever under forhold som kan skade hans eller hennes helse og utvikling, vil de samme rettssikkerhetsgarantiene beskytte barnet mot urimelige eller ulovlige inngrep, som også beskytter foreldrene. Det at det er etablert prosessuelle strukturer og rettigheter, er i utgangspunktet et gode også for barnet og bidrar til å sikre at saken blir tilstrekkelig opplyst, at alle parter blir hørt og at det tas beslutninger i tråd med lovens vilkår. De prosessuelle rettighetene, herunder retten til rettslig overprøving, kan imidlertid i noen tilfeller medføre at saken ikke finner sin avslutning innen rimelig tid og blir en stor belastning for barnet (se nærmere kapittel 7). Når det gjelder den materielle siden av rettssikkerheten vil det sentrale for barnet være at det blir truffet en riktig beslutning ut fra lovens vilkår og barnets omsorgssituasjon og behov, og at barnet faktisk får iverksatt den hjelpen han eller hun trenger og har rett til.

Andre sentrale elementer i barnets (materielle og prosessuelle) rettssikkerhet vil være at offentlige myndigheter og profesjonsutøvere oppfyller sin handleplikt etter loven og menneskerettskonvensjonene - både til å melde bekymring når det skal meldes, til å avverge alvorlige straffbare forhold og til å iverksette de tiltak barnet trenger for å sikre barnet en god nok omsorgssituasjon. Det innebærer blant annet å sørge for at barnet får en omsorgssituasjon som er trygg, utviklingsstøttende, stabil og forutsigbar, at barnet får nødvendig informasjon, blir involvert, hørt, lyttet til og tatt på alvor, at prosessen blir så skånsom som mulig for barnet, og at viktige avgjørelser treffes innen rimelig tid. Videre innebærer det at det legges en tidsplan for barnet, sikre at foreldre og søsken også blir ivaretatt og fulgt opp og at barnet får informasjon om dette, at tiltak og planer blir evaluert sammen med barnet og de andre partene, at barnet kan fortsette kontakten med foreldre og søsken hvis han eller hun ønsker det, og slippe det hvis han eller hun klart motsetter seg det.

I tolkningen og anvendelsen av rettsregler på barnevernrettens område er det derfor viktig å fristille seg noe fra en tradisjonell toparts-basert rettssikkerhets-tenkning ved å ta utgangspunkt i barnets behov og interesser, og så undersøke om eller hvor langt disse sammenfaller med foreldrenes, før det for eksempel tas stilling til hva som er det 'minste'/'mildeste' inngrepet eller tiltaket i en konkret situasjon, eller hvorvidt det bør argumenteres for tolkningsresultater som kan utfordre et strengt legalitetsprinsipp dersom dette kommer i konflikt med hensynet til barnet.⁴

⁴ Se Stang, E.G. 2007 kapittel 6., Haugli argumenterer i samme retning i Haugli 2000 avsnitt 12.4.

3.2 Rettslige utgangspunkter for vurderingen av spørsmålet om samvær etter barnevernloven § 4-19

Barnevernloven § 4-19 gir lite veiledning når det gjelder hvilke momenter som er relevante i vurderingen av barnets beste, utover de hensyn og avveininger som barnets beste-normen generelt inneholder. Haugli (2000) gjennomgikk i sin doktoravhandling både høyesteretts-, lagmannsretts- og fylkesnemndpraksis. Hun oppstilte følgende tre alternative rettslige utgangspunkter som hun legger til grunn for analysen:⁵

- 1) Det gjelder en rett til samvær etter omsorgsovertakelse, og det er inngrep i denne retten som må begrunnes. Utgangspunktet her vil være at uansett hva som er grunnlaget for omsorgsovertakelsen, er det en overordnet målsetting å prøve å bevare familierelasjonene mellom barn og foreldre. Dette grunnsynet er basert på en presumpsjon om at samvær vil være til barnets beste generelt.
- 2) Når omsorgen er fratatt foreldrene er utgangspunktet at samværsretten bortfaller slik at det er samværsretten som må begrunnes. Her vil utgangspunktet være en konkret vurdering av hvorvidt, og i hvilket omfang, samvær vil være til barnets beste. Dette grunnsynet bygger på at det er vedtaket om omsorgsovertakelse som utgjør inngrepet overfor foreldrene og barnet, og ikke den konkrete reguleringen av hvorvidt det skal være samvær, eller samværets omfang. Den alminnelige presumpsjonen om at samvær vil være til barnets beste vil etter dette alternativet være bortfalt i og med omsorgsovertakelsen, og det må derfor sannsynliggjøres at samvær vil være til barnets beste, og hvorfor.
- 3) Utgangspunktet er 'nøytralt', slik at samvær begrunnes ut fra en konkret vurdering. Dette utgangspunktet innebærer at man må legge grunnlaget for det konkrete omsorgsvedtaket til grunn, og definere et utgangspunkt for samværet i den konkrete saken. Haugli påpeker at dette alternativet vil være det vanskeligste å forholde seg til fordi det gir liten veiledning om hvilken vei argumentasjonsbyrden skal gå ved tvil, og det gir ingen signaler om hvorvidt vedtakene skal regnes som inngrep eller begunstigelse.

Rettsutviklingen etter 2000, særlig med henblikk på betydningen av den etter hvert ganske omfattende praksis fra Den Europeiske Menneskerettighetsdomstol (EMD) i saker om

⁵ Haugli, T. (2000) Samværsrett etter omsorgsovertakelse, Universitetsforlaget, s. 140-143

barnevern, gir nok først og fremst støtte til alternativ 1. Samtidig kan det i nyere EMD-praksis observeres en økende tendens til å vektlegge FNs barnekonvensjon av 1989 (BK) (se om Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 8 under). Prinsippet om barnets beste må i dag anses å ha status som internasjonal sedvanerett, og EMD har i stor grad bidratt til å grunnfeste prinsippet om barnets beste som et bindende rettsprinsipp. På bakgrunn av de siste 20 årenes praksis kan det, slik vi ser det, formuleres tre rettslige utgangspunkter der det første vil svare til Hauglis alternativ 1, det andre vil bygge på barnets rett til familieliv ut fra egne relasjoner med familie og andre nærstående, også utenfor barnets slekt. Det tredje alternativet kan ses på som en videreføring av Hauglis alternativ 3 og tar utgangspunkt i barns menneskerettslige vern mot vold, overgrep og andre integritetskrenkelser. De tre rettslige utgangspunktene kan formuleres slik:

- I) Barn har en rett til samvær med foreldre etter en omsorgsovertakelse. Dette følger blant annet. av EMK artikkel 8 og retten til familieliv, av praksis fra EMD, samt av barnekonvensjonen artiklene 9 og 16. Samvær med foreldre anses i utgangspunktet som en *egenverdi* for barnet; det vil si at det rettslige utgangspunktet er at samvær vil være til barnets beste. Forarbeidene til barnevernloven begrunner dette slik: «Nyere forskning har vist at det i mange tilfelle er svært viktig for barn i fosterhjem å opprettholde kontakt med sine biologiske foreldre, både fordi det er sterke følelsesmessige bånd mellom barna og foreldrene, og for at barnet derigjennom kan få en følelse av kontinuitet i livet sitt.»⁶ Selv om den forskningen som i 1991 ble omtalt som 'nyere' nå er 30 år gammel, viser forskning også 2018 at kontakt med foreldrene står sentralt som et behov hos mange barn under omsorg, men også at det vil være en del tilfeller der samvær ikke er til barnets beste (se kapittel 2).

EMD har også utviklet en interessant rettspraksis knyttet til hvilke av *barnets relasjoner* som kan være beskyttet av EMK artikkel 8 (se under i avsnitt 3.6.3). På bakgrunn av denne praksis er grunn til å spørre om vi kan tilføye et nytt utgangspunkt:

- II) Barn kan - i tillegg til en rett til samvær med foreldre - ha en rett til samvær og kontakt med *søsken og andre nærstående* etter EMK artikkel 8. Dersom barnet har

⁶ Ot.prp. nr. 44 (1991-92), s. 51, andre spalte

etablert et faktisk familieliv med søsken og/eller andre nærstående som for eksempel besteforeldre, tante, onkel, stefar eller stemor, stesøsken, eller fosterforeldre, og har utviklet nære personlige, følelsesmessige bånd til dem, så kan de båndene være beskyttet under EMK artikkel 8 og retten til familieliv. Det kan derfor ikke gjøres inngrep fra myndighetenes side i disse andre relasjonene heller, uten at vilkårene i EMK artikkel 8 (2) er til stede. Men også her vil hensynet til å beskytte barnet mot forhold som kan skade barnets helse og utvikling, veie tyngre enn retten til å opprettholde et familieliv.

Ved forholdsmessighetsvurderingen etter EMK artikkel 8 (2) når det gjelder spørsmål om inngrep i *foreldres* familieliv, bør det også ses hen til det trepartsforholdet som kjennetegner barnevernsaker. Det som for foreldrene framstår som den minst inngripende løsning vil for *barnet* kunne framstå som mest inngripende dersom denne løsningen kan utsette barnets fysiske eller psykiske helse for skade eller fare. Ut fra dette, og ut fra EMDs praksis i saker om alvorlig vold, seksuelle overgrep og annen alvorlig omsorgssvikt, og i tråd med stadig økende forskningskunnskap om konsekvensene for barn av det å bli utsatt for slike forhold, kan det også argumenteres for et tredje rettslige utgangspunkt:

- III) Barn har en grunnleggende rett til å bli beskyttet mot vold, overgrep og andre alvorlige integritetskrenkelser. Det omfatter en rett til å bli beskyttet mot samvær og andre former for kontakt som kan utsette barnets helse og utvikling for skade eller fare. Dette følger blant annet av EMK artikkel 3, vernet mot tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling, og av EMK artikkel 8 - retten til vern av barnets privatliv; beskyttelse av barnets fysiske og psykiske integritet.⁷ Det følger også av BK artiklene 3 (1), 3 (2), 9 (3) og 19, samt av Grunnloven § 104 tredje ledd. Barns menneskerettslige vern mot vold, overgrep eller andre forhold som kan skade barnets helse og utvikling, skal ved kollisjon gå foran retten til familieliv. EMDs uttalelse i saken Adele Johansen mot Norge 1996 er blitt stående i EMDs praksis: «In particular, as suggested by the Government, the parent cannot be entitled under Article 8 of the Convention (art. 8) to have such measures taken as would harm the child's health and development.» (avsnitt 78)⁸

⁷ Se for eksempel. Stang, E.G (2015) The Child's Right to Protection of Private Life and Family Life, in Mahmoudi et al (eds): Child-friendly Justice, Brill/Nijhoff, med henvisninger

⁸ Se også Dolhamre mot Sverige 2010 der utgangspunktet fra Adele Johansen mot Norge gjentas.

Barnets (og foreldrenes) rett til familieliv i form av samvær - som EMD formulerer som ‘the mutual enjoyment of family life’ – gjelder derfor *bare så langt familielivet ikke utvikler slik at det kan skade barnets helse og utvikling*. Da har ikke lenger samværet noen egenverdi for barnet; den felles gleden – ‘enjoyment’ – er ikke lenger tilstede for barnets del og dermed faller de faktiske premissene som begrunner samværsretten som menneskerettighet, bort.

I gråsonene *mellom* disse rettslige utgangspunktene vil hensynet til barnets beste være avgjørende, forutsatt at det med relativt stor grad av sikkerhet kan fastslås hva som faktisk er til barnets beste i det konkrete tilfellet. Spenningen mellom hensynet til barnets beste og retten til familieliv er av EMD formulert slik:

«The child’s interest comprises two limbs. On the one hand, it dictates that the child’s ties with its family must be maintained, except in cases where the family has proved particularly unfit. It follows that family ties may only be severed in very exceptional circumstances and that everything must be done to preserve personal relations and, if and when appropriate, to ‘rebuild’ the family [...]. On the other hand, it is clearly also in the child’s interest to ensure its development in a sound environment, and a parent cannot be entitled under Article 8 to have such measures taken as would harm the child’s health and development.”⁹

Nøyaktig hvor grensen går mellom barns rett til samvær med foreldre, søsken og andre som barnet har et etablert familieliv med, og barnets rett til beskyttelse mot et skadelig samvær, er vanskelig å definere klart og entydig, og det er ikke sikkert det er ønskelig heller.

Skjønnsmarginen er, og bør være, vid.

3.3 Barnets beste som rettsprinsipp

3.3.1 Innledning

Barnets beste består av tre hovedelementer: et internasjonalt bindende rettsprinsipp, en saksbehandlingsregel og en rettighet.¹⁰ Barnets beste er en av de rettslige normene som har

⁹ Neulinger og Shuruk mot Sveits 2010, avsnitt 136

¹⁰ Generell kommentar nr. 14 om barnets rett til at hans eller hennes beste skal være et grunnleggende hensyn (artikkel 3 para 1). Om de nærmere momentene i vurderingen, se avsnitt 52-79. Om barnets beste som rettighet, se Sandberg, K. (2016) Barnets beste som rettighet, i Blaker Strand, V. og Ikdahl, I (red): Rettigheter i velferdsstaten, Gyldendal juridisk

vært mest behandlet i rettsvitenskapelig og annen barnefaglig forskningslitteratur. Det vil derfor føre for langt å gå inn i, eller forsøke å oppsummere, den omfattende litteraturen som finnes om innholdet i dette begrepet. Det vises til litteratur som behandler og utdyper innholdet i barnets beste-prinsippet.¹¹

3.3.2 Momenter i barnets beste-vurderingen generelt

Selv om barnets beste ikke har en entydig og klar definisjon, er det langt fra et innholdstomt begrep. Det normative innholdet vil måtte endre seg over tid, i takt med utviklingen av forskningskunnskapen om barn, men begrepet inneholder noen kjerne-elementer som er utviklet gjennom en langvarig retts- og forvaltningspraksis, og som også preger tolkningen av bestemmelser om barnets beste og anvendelsen av dette prinsippet i konkrete saker. FNs barnekomite har utarbeidet en generell kommentar til barnets beste som oppsummerer noen sentrale elementene i dette prinsippet. Disse momentene er nå foreslått innarbeidet i den nye bestemmelsen om barnets beste i Barnevernlovutvalgets § 2 tredje ledd.¹²

¹¹ Se bla av norsk rettsvitenskapelig litteratur om barnets beste i barnevernsaker: Smith, L (1980) Foreldremyndighet og barnerett, Universitetsforlaget, Haugli, T (2000) Samværsrett i barnevernssaker, Universitetsforlaget, Haugli, T (2002) Det mangfoldige barnets beste, i Festskrift til Peter Lødrup; Bonus Pater Familias, Gyldendal Akademisk, Haugli, T og Havik, T (2010) Samvær i barnevernsaker. Psykologiske og juridiske vurderinger, Universitetsforlaget, Sandberg, K (2003) Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse, Gyldendal Akademisk, Stang, E.G. (2007) Det er barnets sak. Barns rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4, Universitetsforlaget, Stang, E.G. (2015) Grunnloven § 104 – en styrking av barns rettsvern?, i Andersland, G.K. (red) De Castbergske barnelover 1915-2015, Cappelen Damm Akademisk, Oppedal, M. (2008) Akutthjemlene i barnevernloven, Gyldendal Akademisk, Bendiksen, L (2009) Barn i langvarige fosterhjems plasseringer, Fagbokforlaget, Sigurdson, R (2015) Tvangsplassering av barn med utfordrende atferd, Fagbokforlaget, Bårdsen, A (2016): Norges Høyesterett og 'barnets beste' som konvensjonsforpliktelse og grunnlovsnorm, i Rettsavklaring og rettsutvikling, Festskrift til Tore Schei, Universitetsforlaget, Søvig, K.H (2009) Barns rettigheter på barns premisser, Det juridiske fakultets skriftserie 115. Barnefaglig litteratur, se for eksempel Backe-Hanse, E (1995) Til barnets beste. Beslutninger og beslutningsprosesser i barnevernet, Tano, Bunkholdt, V (2004) Samværsrett ved omsorgsovertakelse – til barnets beste eller effektiv hindring av tilbakeføring?, i Norges Barnevern nr. 4. Om barnets beste som internasjonalt rettsprinsipp, og i nordisk rettsvitenskap, se for eksempel. Alston, P (1994) The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights, i P. Alston (red) The Best Interests of the Child. Reconciling Culture and Human Rights, UNIOCEP/Clarendon Press, Oxford, Schiratzki, J (2016) Barnrättsens grunder, Studentlitteratur, Detrick, S (1999) A Commentary on the UN Convention on the Rights of the Child, Martinus Nijhoff Publishers, Eckelaar, J (2002) Beyond the welfare principle, i Child and Family Law Quarterly, vo 14 no 3, Egelund, T (1997) Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningens risikovurderinger og indgreb, Hans Reitzels Forlag, Freeman, M. (1997) The Moral Status of Children, Martinus Nijhoff Publishers, Freeman, M (1992) The Limits of Childrens Rights, I M. Freeman og P. Veerman (red): the ideologies of Children's Rights, Martinus Nijhoff Publishers, Hestbæk, A.D. (1997) Når børn og unge anbringes, En undersøgelse av kommunernes praksis I anbringelssager, Socialforskningsinstituttet, Mattsson, T (2002) Barnet och rätteprocessen, Juristförlaget i Lund.

¹² NOU 2016:16

3.3.3 Et prinsipp med relativ vekt?

Hensynet skal etter norsk og nordisk rett være avgjørende i saker etter barneloven og barnevernloven. I enkelte saker er det ikke mulig å fastslå med klar sannsynlighetsovervekt hvilken løsning som vil være til barnets beste, enten fordi faktum ikke gir grunnlag for å fastslå dette klart, fordi det foreligger en begrunnet faglig uenighet om hva som vil være barnets beste, fordi det rent faktisk ikke finnes plasseringsalternativer eller samværsordninger som er optimale ut fra barnets behov (det minste av to under-løsning), eller fordi ulike hensyn og momenter i vurderingen av barnets beste er innbyrdes motstridende og det ikke er opplagt hvilke av dem som bør tillegges størst vekt (barnet ønsker seg en løsning som sakkyndig klart fraråder). Framstår det som usikkert hva som vil være til barnets beste, åpner dette for at hensynet til foreldre eller andre involverte kan tillegges større vekt. Prinsippet om barnets beste er derfor i noen grad et relativt prinsipp: Jo mer sikkert det er hvilken løsning som er best for barnet, jo mer grunnleggende behov som står på spill for barnet, jo større vekt vil hensynet til barnets beste få. Og omvendt: jo mer usikkert det er hvilken løsning som konkret vil være til barnets beste, jo større vekt vil andre hensyn, for eksempel hensynet til foreldrene, kunne få.

Forutsatt at det med rimelig stor grad av sikkerhet kan fastslås hva som er til barnets beste, skal hensynet til barnets beste være avgjørende i alle beslutninger etter barnevernloven. Det følger av bvl. § 4-1. Det vil være i strid med barnevernloven å vektlegge andre hensyn mer enn hensynet til barnet. Det vil også være i strid med lovens intensjoner å bruke barnets beste-prinsippet for å fremme argumenter som i realiteten målbærer andre interesser enn barnets. Det kan imidlertid være en utfordring å avdekke når dette skjer. Det er en av de negative sidene med barnets beste-prinsippet, at det kan misbrukes retorisk.

Barnevernlovutvalget foreslår å utvide anvendelsesområdet for dagens § 4-1 ved å ta inn samme formulering som i BK art. 3 nr. 1, slik at barnets beste i barnevernsaker skal være avgjørende ikke bare ved beslutning om tiltak etter lovens kapittel 4, men ved 'alle handlinger og avgjørelser som berører barn'. Dermed implementeres BK artikkel 3 nr. 1 bedre, ved at loven tydeliggjør at barnets beste ikke bare er en avveiningsnorm ved vurdering av tiltak, men også en saksbehandlingsregel. I tillegg styrkes vekten av barnets beste for andre beslutninger enn de som treffes etter bvl. kapittel 4.

3.3.4 Hensyn som vektlegges i saker om samvær

I følge NOU 2016:16 er sentrale momenter ved beslutninger om samvær etter bvl. § 4-19 omsorgsvedtakets formål og antatte varighet, barnets behov og foreldrenes samværskompetanse.¹³ Forarbeidene inneholder ingen nærmere utdyping av hvilke øvrige hensyn som er relevante i vurderingen, men understreker at det må skilles mellom langvarige og midlertidige plasseringer fordi formålet med plasseringen vil kunne være avgjørende for både omfang og gjennomføring av samværet, og for selve formålet også med samværet.¹⁴ Selv om de individuelle momentene varierer fra sak til sak er enkelte vurderingstema blitt utpenslet gjennom en relativt omfattende retts- og forvaltningspraksis.

Vi vil i dette avsnittet forsøke å samle de hovedhensyn som framgår av forarbeider, nyere offentlige utredninger der samvær har vært drøftet, samt rettspraksis og juridisk litteratur.¹⁵ I kapittel 4 vil vi tilføye de momentene som utgår fra nyere barnefaglig forskning og presentere en samlet juridisk og barnevernfaglig oversikt over relevante momenter i barnets beste-vurderingen i samværsaker. Oversikten over momentene i dette avsnittet blir derfor mer kortfattet og punktvis.

I praksis bringes bare et fåtall av fylkesnemndenes avgjørelser om samvær inn for domstolene, og en enda mindre andel når Høyesterett. Derfor er det i stor grad fylkesnemndene som utformer retten i praksis; eller *den fungerende retten*, som Trude Haugli formulerer det.¹⁶ Haugli gjennomgikk i sin doktoravhandling sentrale momenter ved fastsettelsen av samværets omfang, ut fra fylkesnemndpraksis, lagmannsretts- og

¹³ NOU 2016:16, s. 179 som i noten viser til Haugli 2000, s. 270 flg.

¹⁴ Ot.prp. nr. 44 (1991-92), s. 51 flg og NOU 1985:18, s. 167, omtalt i Riiber 2018, s. 143-44

¹⁵ Fride Wirak har foretatt en gjennomgang av Høyesterettspraksis for oss som ledd i dette prosjektet. Vi vil legge hennes arbeid til grunn for utvalg av, og henvisning til dommer. I tillegg vil vi basere dette kapitlet på følgende litteratur: Haugli, T (2000) Samværsrett i barnevernssaker, Universitetsforlaget, 2. utg, Haugli, T (2004) Bør samværsrettens omfang lovfestes?, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, Haugli, T. (2013) Samvær under tilsyn, i Ketscher, K m fl (red): Velferd og Rettferd. Festskrift til Asbjørn Kjøenstad 70 år, Gyldendal Juridisk, Haugli, T. og Havik, T (2010) Samvær i barnevernsaker, Universitetsforlaget, Haugli, T (2004) Samværsrett ved omsorgsovertakelse – til barnets beste eller effektiv hindring av tilbakeføring? To artikler, Barnevernjuridisk forum, Norges Barnevern nr. 4, Bunkholdt, V (2004) Samværsrett ved omsorgsovertakelse – til barnets beste eller effektiv hindring av tilbakeføring? To artikler, Barnevernjuridisk forum, Norges Barnevern nr. 4, Søvik, K.H (2017) Avgjørelser fra EMD i saker om vern av privat- og familielivet fra 2016, i tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 2, Søvig, K.H. (2009) Barnets rettigheter på barnets premisser – utfordringer i møtet mellom FNs barnekonvensjon og norsk rett, Det juridiske fakultets skriftserie nr. 115, kapitlene 7 og 9, Riiber, T (2018) Samvær etter barnevernloven § 4-19, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 2-3, Nisja, A.B (2004) Samværets omfang – (hvor ofte, hvor lenge) – barnevernloven § 4-19, i tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, NOU 2016:16 kapittel 13, Sørensen, C. B. (2016) Barnevern og menneskerettigheter. Utredning til Barnevernlovutvalget, 23. desember 2015, rev 20. juni 2016, NOU 2012:5 Bedre beskyttelse av barns utvikling, Nasjonal institusjon for menneskerettigheter (NIM) Årsmelding 2017, NOU 2017:12 Svikt og svik

¹⁶ Haugli 2000, s. 41. Haugli skiller mellom gjeldende rett og fungerende rett, og mener praksis fra fylkesnemndene gir uttrykk for det siste.

høyesterettspraksis. Haugli framhever flere momenter i tillegg til de som er nevnt i NOU 2016:16, som:

- Barnets reaksjoner på samværet
- Barnets personlige egenskaper
- Barnets alder og utviklingstrinn
- Barnets mening
- Foreldrenes personlige egenskaper og livssituasjon
- Risiko for mishandling eller seksuelle overgrep
- Konfliktnivået i saken
- Hensyn som inngår i verdigrunnlaget for samværsretten

I NOU 2012:5 (Raundalen-utvalget) vises det til de (da) 14 høyesterettsdommene om samvær etter omsorgsovertakelse, der følgende momenter vektlegges:

- plasseringens antatte varighet
- barnets alder
- barnets særlige behov
- barnets reaksjoner på samvær
- ulike forhold ved foreldrene og plasseringsstedet.¹⁷

Som vi ser er det noen momenter som går igjen, som for eksempel formålet med og varigheten av plasseringen, mens vi finner ulike varianter av uttrykk for barnets behov og forhold ved foreldrene. Til nå (september 2018) har Høyesterett behandlet 17 saker om samvær etter bvl. § 4-19. Dommene er gjennomgått av Riiber 2018 som peker ut følgende hensyn som vektlegges av Høyesterett:¹⁸

- Barnets sårbarhet og behovet for en stabil og forutsigbar hverdag
- Barnets følelsesmessige relasjon til foreldrene
- Foreldrenes fungering og utvikling etter omsorgsovertakelsen
- Hvordan samværet fungerer og barnets reaksjoner før og etter samvær
- Barnets mening
- Barnets behov for samvær med andre enn foreldrene
- Samværsomfanget må ses i sammenheng med barnets livssituasjon
- Hva som erfaringsmessig er mest gunstig for barn etter en omsorgsovertakelse

¹⁷ NOU 2012:5 Bedre beskyttelse av barns utvikling, s. 103.

¹⁸ Riiber 2018

- Kulturelle hensyn
- Fosterforeldrenes mening
- Plasseringens varighet

Selv om alle disse hensynene må vurderes konkret for hvert enkelt barn, og selv om alle barn og alle faktiske saksforhold er ulike, kan det likevel oppstilles et normativt innhold med konkrete momenter i barnets beste-vurderingen i saker om samvær etter omsorgsovertakelse. En slik norm bør baseres på nyere forskningskunnskap innenfor utviklingspsykologi og barnevernpraksis slik at også de hensyn kommer med som barnefaglig forskning viser er av stor betydning for barnet. På bakgrunn av forskningsgjennomgangen i kapittel 2, og sammen med de momentene som er utviklet i lovforarbeider, juridisk teori og gjennom rettspraksis, kan det oppstilles noen felles juridiske og psykologfaglige hovedhensyn i barnets beste-vurderingen. Det gis en samlet oversikt over disse i kapittel 4.

3.3.5 Krav til individuell vurdering av barnets beste

Haugli og Havik (2010) fant i sin gjennomgang av lagmannsrettsdommer fra 2007 og 2008 at spørsmålet om samvær ble grundigere behandlet når det ble behandlet isolert og ikke som ledd i omsorgsovertakelsessaken. Det de finner, er alvorlig og dokumenterer en svært mangelfull implementering av BK artikkel 3 (1):

«Fortsatt behandles samværsspørsmålet i mange saker veldig knapt når det behandles samtidig med spørsmål om omsorgsovertakelse. Hvis samvær behandles isolert, er drøftingene mye grundigere. (...). Enkelte av dommene er så knapt begrunnet at det er vanskelig å lese ut av dem hvilke vurderinger som er gjort. Det er videre stor forskjell på hvordan retten nærmer seg samværsspørsmålet – om samværet tildeles etter en særskilt begrunnelse, eller om det er begrensningene som begrunnes, og i så fall begrensningene i forhold til hva.»¹⁹

Haugli og Havik peker også på en utvikling mot en mer standardisert vurdering av samværets omfang, uten at det framkommer at dette omfanget (rundt 4-6 samvær i året) begrunnes ut fra barnets alder, barnets behov eller de konkrete forholdene for øvrig. En slik sjablonmessig vurdering av samværet er i konflikts med kravene til individualiserte vurderinger etter BK

¹⁹ Haugli, T. og Havik, T. (2010) Samvær i barnevernsaker, Universitetsforlaget, s. 57-59 (på s. 58). Dette kan peke i retning av at domstolene legger ulike rettslige utgangspunkter til grunn for sin vurdering.

artikkel: «Det til dels standardiserte skjønnet kan tyde på at det er ideologi som styrer, og som har fått festet seg - eller at konkrete vurderinger oppleves som svært vanskelige og derved unngås.»²⁰

Av BK artikkel 3 og generell kommentar nr. 14 om barnets beste, følger det at barnets beste skal implementeres som en rettighet, et prinsipp og en prosedyreregulering av domstolene, fylkesnemndene og andre nasjonale myndigheter som treffer avgjørelser eller iverksetter tiltak som berører barn.²¹ Det kan derfor ikke være avgjørende for vurderingen av barnets beste hvilken behandlingsform som velges. Kommentaren understreker at barnet har en rett til å få barnets beste vurdert som et grunnleggende hensyn (etter barnevernloven 'avgjørende'), og at denne rettigheten kan prøves for domstolene. Videre framhever barnekomiteen at barnets beste som rettsprinsipp innebærer at dersom det foreligger tolkningstvil skal den forståelsen velges som best gagnar barnets interesser. Komiteen påpeker også at barnets beste som prosedyreregulering medfører et krav om at alle beslutninger som vedrører barn skal inneholde en vurdering av mulige negative og positive konsekvenser beslutningen vil kunne få for barnet. Det kreves at barnets beste-vurderingen som del av begrunnelsen for beslutningen er transparent. Det skal blant annet framgå av begrunnelsen hva som har vært ansett som barnets beste, hvilke kriterier vurderingen er basert på, hvilke momenter som er blitt vektlagt.²² Mye av det som framheves i den generelle kommentaren samsvarer med kravene til alminnelig god forvaltningsskikk og forsvarlig saksbehandling etter norsk rett. Kravet til forsvarlighet framgår også av barnevernloven § 1-4.

3.4 Særlig om begrensninger i samvær og nektelse av samvær

3.4.1 Innledning – forholdet mellom barnevernloven og barneloven

Det følger, som påpekt, av prinsippet om barnets beste at dersom barnets liv, helse og utvikling kan utsettes for skade eller fare gjennom samvær, enten som følge av at barnet tidligere har vært utsatt for vold, overgrep eller annen alvorlig omsorgssvikt, eller som følge av en (ny) risiko for at samvær kan utsette barnets helse og utvikling for fare eller skade, vil det være en presumpsjon for 'sterke og spesielle grunner', slik at det derfor enten ikke bør være samvær eller at samvær bør begrenses, eventuelt med tilsyn (se forskningsgrunnlaget som er gjennomgått i kapittel 2). Kravet om sterke og spesielle grunner bør derfor ikke anses

²⁰ Haugli og Havik (2010), s. 58.

²¹ Generell kommentar nr. 14 (2013) om barnets rett til at hans eller hennes beste skal være et grunnleggende hensyn (art. 3, para. 1), avsnitt 46

²² Generell kommentar nr. 14, avsnitt 6 a), b) og c).

som et tilleggsvilkår til barnets beste, men inngå som ledd i barnets beste-vurderingen. Det er hensynet til barnet som vil *utgjøre* de sterke og spesielle grunnene for å nekte eller begrense samværet. Det vil etter norsk rett ikke være i tråd med hensynet til barnets beste, jf. bvl. § 4-1 og Grunnloven § 104, dersom det besluttes samvær, eller et omfang av samvær, som ikke er forenlig med hensynet til barnets behov for omsorg og beskyttelse.

Når det gjelder lov om barn og foreldre av 1981 (barneloven), har lovgiver latt dette komme klart til uttrykk i reguleringen av samvær. Det heter i § 43 første ledd, tredje punkt, at dersom samvær ikke er til barnets beste, skal (*må* i nynorsk lovtekst) retten bestemme at det ikke skal være samvær. Retten har altså en plikt til å nekte samvær der samvær ikke er til barnets beste. Høyesterett har i praksis tolket beviskravet slik at det må 'ganske tungtveiende grunner til' for å nekte samvær, men slike grunner kan altså foreligge i de tilfellene samværet ikke vil være til barnets beste.²³ Kravet om tungtveiende grunner skal her ikke tolkes som et tilleggsvilkår til barnets beste, men som en overordnet vurderingsnorm som bygger nettopp på hva som er best for barnet. Barne- og likestillingsdepartementet uttaler om dette blant annet:

«Departementet legger til grunn at formuleringen 'ganske tungtveiende grunner' er egnet til å belyse det generelle utgangspunktet om at barn og foreldre har en samværsrett, forankret i menneskerettighetene. Det avgjørende vilkåret/hensynet skal imidlertid være barnets beste. *Formuleringen 'tungtveiende grunner skal derfor ikke forstås som en form for tilleggsvilkår eller et ekstra kriterium for når domstolen skal/bør fastsette at det ikke skal være samvær etter barneloven.* Tilføyelsen av første ledd tredje punktum i barneloven i 2006 ble foretatt nettopp for å tydeliggjøre at barnets beste skal være avgjørende i samværsaker.» (vår utheving)²⁴

Når det gjelder nekting av samvær etter barnevernloven, har Høyesterett i flere saker oppstilt et strengere krav enn etter barneloven, formulert som «sterke og spesielle grunner».²⁵ Det er ikke klart hva grunnen til det strengere kravet etter barneloven kan være, men det kan antas at det har å gjøre med at barnets bånd til foreldrene allerede er svekket ved omsorgsovertakelsen, og at det derfor må mer til å svekke dem ytterligere, eller avskjære dem helt, enn i saker etter barneloven der barnet vil ha fast bosted hos den ene av foreldrene og eventuelt miste samvær (bare) med den andre; ikke med begge. På den annen side framstår

²³ Se nærmere Prop. 85 L (2012-13) Endringer i barnelova. Barneperspektivet i foreldretvister, kapittel 7, s. 41

²⁴ Prop. 85 L (2012-2013), s. 42, med henvisning til Ot.prp. nr. 103 (2004-2005) kapittel 10

²⁵ Se f.eks. Rt. 2002, s. 908

det ikke som åpenbart at barn som har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep, emosjonell omsorgssvikt eller andre alvorlige krenkelser, og som får sin sak om samværsrett behandlet etter *barneloven*, skal ha et sterkere rettsvern mot nye krenkelser og belastninger i tilknytning til samvær, enn barn som får sin sak om samvær behandlet etter *barnevernloven*.

Det kan på denne bakgrunn spørres om en tilsvarende regel som den i barneloven § 43 første ledd tredje punktum, bør inntas i barnevernlovens bestemmelse om samvær etter omsorgsovertakelse. Forutsetningen må da være at en nektelse av samvær klart er til barnets beste i det konkrete tilfellet. Når det gjelder departementets presisering om at vurderingen av «ganske tungtveiende grunner» etter barneloven ikke skal utgjøre noe *tilleggsvilkår* til barnets beste, tilsier hensynet til harmoni i rettssystemet det samme legges til grunn ved vurderingen av kravet om «spesielle og sterke grunner» for å nekte samvær etter barnevernloven.

Det er ellers verd å merke seg at normen om sterke og spesielle grunner er utviklet gjennom praksis fra EMD, og bør anvendes i norsk rett med det for øye at EMD ikke forvalter hverken barnekonvensjonen eller barnevernloven, men EMK, selv om hensynet til barnets beste også er blitt en viktig del av EMDs argumentasjonsgrunnlag. Vi ser en praksis under utvikling her, men fortsatt veier barnets beste tyngre etter norsk og nordisk rett, enn etter EMDs praksis. Kravet om sterke og spesielle grunner forholder seg til inngrep i familielivet som et *unntak* som må særlig begrunnes etter EMK artikkel 8 (2) (jf. Haugli's alternativ 1 som rettslig utgangspunkt, se avsnitt 3.2), mens barnevernloven har barnets beste som et overordnet rettsprinsipp som skal være avgjørende for alle tiltak etter loven, selv om det kan innebære at foreldrenes rett til familieliv settes til side (jf også rettslig utgangspunkt III, avsnitt 3.2).

Hva som etter barnevernloven og Grunnloven § 102 utgjør et forholdsmessig inngrep, vil derfor måtte avhenge av *hvem* av partene man vurderer forholdsmessigheten ut fra; det vil si overfor hvem beslutningen skal måtte begrunnes som et inngrep i en menneskerettighet. Gjelder inngrepet retten til familieliv eller retten til privatliv; for foreldrene eller for barnet? En beslutning om restriksjoner i samværsrett kan rent være det 'mildeste' inngrepet overfor et barn som ikke ønsker samvær med foreldrene, eller som blir traumatisert gjennom samvær med dem, mens det mildeste inngrepet overfor foreldrene i samme sak vil kanskje innebære en utvidet samværsrett.²⁶

²⁶ Se nærmere Stang (2007) kapittel 3.3, 3.4

3.4.2 Momenter i vurderingen av om det foreligger ‘sterke og spesielle grunner’ etter Høyesteretts praksis

Etter EMDs praksis er det avgjørende for om sterke og spesielle grunner kreves at restriksjonene bryter alle bånd mellom barn og foreldre slik at omsorgsovertakelsen ikke er i samsvar med målet om en gjenforening. Dersom samvær nektes helt, eller forekommer så sjelden at det ikke er mulig for barn og foreldre å etablere en relasjon og bli kjent, vil dette kunne være tilfelle med mindre restriksjonene er ment å bare være midlertidige. I høyesterettspraksis er vilkåret om sterke og spesielle grunner oppstilt i saker der barn og foreldre har fått to eller færre samvær i året, men ikke ved fire samvær i året.²⁷ Det kan stilles spørsmål ved grunnlaget for en slik grensedragnings. Muligheten for å etablere en relasjon med sikte på gjenforening er neppe større ved fire enn ved to årlige samvær. Riiber (2018) peker på at EMD, for eksempel i saken Levin mot Sverige 2012, unnlot å anvende kravet om sterke og spesielle grunner når retten vurderte om to årlige samvær til hver av foreldrene i en periode på to år, og senere fire årlige samvær med mor og to årlige samvær med far, var i strid med EMK artikkel 8. Helt konsekvent er altså ikke EMDs praksis her.

Av de fem sakene hvor Høyesterett har gitt en materiell vurdering av spørsmål om samværsnekt²⁸, har retten kun nektet samvær mellom foreldre og barn i to tilfeller²⁹. I begge avgjørelsene ble det uttrykt at det skal “spesielle og sterke grunner” til for å nekte samvær. I Rt. 2002, s. 908 ble samvær mellom mor og hennes seks år gamle datter nektet. Datteren hadde vært under barnevernets omsorg siden hun var 14 måneder. De sakkyndige i saken var uenige om hvilke diagnoser mor hadde, men det legges til grunn at hun hadde store psykiske problemer (avhengig personlighetsforstyrrelse, et borderline-tilfelle med svakt ego, paranoide trekk i pressede situasjoner, tvangstrekk og selvdestruktiv). Det vises i avgjørelsen til rapporteringer om at mor utsatte datteren (B) for alvorlig omsorgssvikt på grunn av sin manglende forutsigbarhet og bruk av avstraffelser. Utdrag fra den sakkyndige rapporten: “B hadde til da levd sammen med sin mor som på grunn av sine bisarre og paranoide forestillinger isolerte seg sammen med B og mishandlet henne. Samtidig evnet hun ikke å forstå hvordan dette måtte oppleves for barnet”. Mor skal blant annet ha slått barnet med flat hånd i ansiktet flere ganger. Høyesterett konkludere med at risikoen for at mor utsatte B for skade var så stor, at det forelå spesielle og sterke grunner for at hun ikke hadde rett til samvær med B.

²⁷ Riiber 2018, s. 151-152

²⁸ HR-2017-2015-A, Rt. 2014, s. 976, Rt. 2004, s. 1046, Rt. 2002, s. 908, Rt. 1998, s. 787

²⁹ Rt. 2002, s. 908 og Rt. 2004, s. 1046

Rt. 2004, s. 1046 gjaldt et tilfelle der et barn (C) hadde opplevd mishandling og vold som spedbarn, og samvær ble nektet grunnet fare for retraumatisering. Da C var ett år gammelt ble hun brakt bevisstløs til sykehuset med bruddskader og blødninger i hodet. Det ble oppdaget en hjerneskade og flere benbrudd i kroppen, skader som resulterte i at hun i dag er multifunksjonshemmet og trenger omfattende oppfølging både i forhold til mental, sosial og fysiologisk utvikling. Begge foreldrene ble siktet for å ha påført datteren skadene. Straffesaken mot foreldrene ble senere henlagt på grunnlag av bevisets stilling. Omsorgen for datteren og hennes to brødre ble overtatt av barneverntjenesten. I Høyesteretts begrunnelse for samværsnekt mellom foreldrene og C, ble det lagt vekt på at C's vegring mot å ha samvær med foreldrene var særlig "bastant", noe de sakkyndige i saken mente "mest sannsynlig skyldes reaktivering av traume i forbindelse med de skader hun er påført" (avsnitt 73). Høyesterett konkluderte på bakgrunn av dette med at "påkjenningene for C med en fortsatt samværsordning vil måtte antas å bli så store at foreldrenes interesser må vike, og at de derfor må nektes samvær etter bvl. § 4-19 annet ledd første punktum" (avsnitt 75). Barnets motvilje og fare for retraumatisering ble ansett å oppfylle kravet om "spesielle og sterke grunner".

Høyesterett uttalte i sak Rt. 2014, s. 976 at en reell og aktuell kidnappingsfare ville være en "spesiell og sterk grunn" som kvalifiserer til samværsnekt. I den nevnte saken kom Høyesterett til at spørsmålet om hvorvidt kidnappingsfaren var reell og aktuell var for dårlig opplyst. Lagmannsrettens avgjørelse ble derfor opphevet og saken behandlet på nytt. I ny behandling av saken kom imidlertid lagmannsretten (LB-2014-173958) til at bortføringsfaren var reell og aktuell, og samvær mellom biologiske foreldre og barnet ble nektet. Saken gjaldt beslutning om å nekte samvær mellom mor og barn som følge av risiko for at morfar eller noen i familiens nettverk skulle bortføre barnet. Morfaren var dømt for grov vold og hadde over tid oppført seg truende overfor både mor og fosterforeldre, samt utsatt barnets mor for vold i oppveksten. Mor ble ansett å være under sin fars kontroll. Barnet var preget av en tilværelse i uforutsigbarhet.

Saken ble bragt inn for EMD og avgjort den 6. september 2018 (Jansen mot Norge). EMD konkluderte med at Norge hadde brutt EMK artikkel 8. Sentrale momenter i grunnlaget for EMDs beslutning var blant annet at det ikke var tilstrekkelig redegjort for hvordan en eventuell gjenforening kunne gjennomføres, at man heller ikke hadde vurdert grundig nok konsekvensene for barnet ved et brudd i kontakt som ledd i vurderingen av barnets beste, samt at det ikke gjennom vurderingen av barnets beste ble tilstrekkelig dokumentert hvorfor samværsnekt var nødvendig i et demokratisk samfunn. EMD understreket på den ene siden prinsippet om barnets beste:

«Where children are involved, their best interests must be taken into account. The Court reiterates that there is a broad consensus, including in international law, in support of the idea that in all decisions concerning children, their best interests are of paramount importance (see, among other authorities, Neulinger and Shuruk, cited above, § 135). Indeed, the Court has emphasised that in cases involving the care of children and contact restrictions, the child's interests must come before all other considerations ... On the one hand, the best interests of the child dictate that the child's ties with his or her family must be maintained, except in cases where the family has proved particularly unfit. On the other hand, it is clearly also in the child's interests to ensure his or her development in a sound environment, and a parent cannot be entitled under Article 8 of the Convention to have such measures taken as would harm the child's health and development...» (avsnitt 91-92)

EMD uttalte videre at der det var tale om tiltak som fullstendig brøt familiebandene mellom barnet og foreldrene, kunne dette «only be applied in exceptional circumstances and could only be justified if they were motivated by an overriding requirement pertaining to the child's best interests» (avsnitt 93). Slik sakens faktum er framstilt, er det vanskelig å se hvorfor lagmannsretten ikke ble ansett å ha vurdert dette tilstrekkelig. EMD stilte spørsmål ved lagmannsrettens tolkning av barnets beste:

«The question remains whether the High Court's decision was based on an interpretation and application of the notion of the "best interests of the child" compatible with the Court's jurisprudence (see paragraphs 91-92 above), taking into account the guiding principle whereby a care order should be regarded as a temporary measure, to be discontinued as soon as circumstances permit (see paragraph 90 above), which is, furthermore, followed by the positive duty to take measures to facilitate family reunification as soon as reasonably feasible (see, among other authorities, K. and T. v. Finland, cited above, § 178)» (avsnitt 91).

Dette er interessant i seg selv, fordi det synliggjør hvordan hensynet til gjenforening nærmest overstyrer den konkrete, individuelle vurderingen av hva som er barnets beste i saken. Norsk rett bygger ikke på en slik tolkning av barnets beste at utgangspunktet alltid er å bli tilbakeført til foreldrene. I denne konkrete saken var det liten tvil om at formålet med plasseringen var en såkalt «oppvekstplassering». Samvær mellom barnet og moren ble dessuten ytterligere vanskeliggjort ved at fosterforeldrene ikke kunne være til stede under samværene av

sikkerhetsgrunner. Fosterforeldrene kunne ellers bidratt til å trygge barnet i samværs-situasjonen. Dette «mindre inngripende» alternativet var vurdert av lagmannsretten, og forkastet.

Barnevernloven har ingen egen hjemmel for langvarige plasseringer, men i praksis skilles det likevel mellom midlertidige og langvarige plasseringer. Plasseringens formål, herunder varighet, er et av hovedhensynene ved vurderingen av barnets beste i beslutninger om samvær (se kapittel 2 og 4). Saken Jansen mot Norge er derfor egnet til å reise en diskusjon om hvordan Norge og andre nordiske land kan opprettholde sin vektlegging av barnets behov for trygghet og stabilitet som ledd i barnets beste-vurderingen, og hvilken innvirkning EMDs sterke gjenforenings-perspektiv bør få for tolkningen av barnets beste etter norsk rett. EMD konkluderer slik:

«In conclusion, although the Court accepts that the decisions of the national authorities were made in what they considered to be the best interests of the child and bears in mind that perceptions as to the appropriateness of intervention by public authorities in the care of children vary from one Contracting State to another (see paragraph 95 above), the Court holds that in the instant case, the potential negative long-term consequences of losing contact with her mother for A and the positive duty to take measures to facilitate family reunification as soon as reasonably feasible were not sufficiently weighed in the balancing exercise.» (avsnitt 104).

Dommen medfører at norske myndigheter og domstoler bør arbeide enda mer med å foreta utfyllende og eksplisitte vurderinger og begrunnelser etter EMK artikkel 8 (2), for å kunne rettfærdiggjøre at hensynet til barnet tilsier brudd eller sterke restriksjoner i kontakt og samvær; kravet til nødvendighet og proporsjonalitet er satt enda høyere enn ellers i tilfeller der gjenforening ikke anses mulig eller ønskelig. Det bør redegjøres utfyllende for hvordan alternative, og for foreldrene mindre inngripende, løsninger er vurdert og hvorfor disse er forkastet. Dersom barnet tilhører en kulturell minoritet, må det i tillegg redegjøres grundig for hvordan barnets rett til kulturell identitet og kontakt med sitt eget kulturelle miljø skal ivaretas etter en plassering, dersom kontakt og samvær med foreldrene ikke er aktuelt. Tilsvarende vil kunne gjelde i andre saker der et tiltak vil medføre brudd i kontakt, som ved tvangsadopsjon uten besøkskontakt.

Saken Jansen mot Norge ansporer til å videreutvikle barnets beste-vurderingene etter norsk rett med utfyllende perspektiver og hensyn, men uten å miste av syne kjernen i vår

rettsutvikling av prinsippet om barnets beste, som har foregått over mange år; nemlig at hensynet til barnet skal gå foran hensynet til foreldrene og eventuelle andre parter. Norge har etablert et rettsvern for barn som er blant de beste i verden selv om det fortsatt kan forbedres. EMD benytter og henviser i økende grad til barnekonvensjonen artikkel 3 (1), og andre av barnekonvensjonens bestemmelser, men norsk lovgivning gir hensynet til barnets beste større vekt enn barnekonvensjonen etter sin ordlyd gjør. Se også Sandberg (2018) Ulogisk fra EMD, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr 4/2018.

En gjennomgang av høyesterettspraksis viser at de hensyn som blir vektlagt i den materielle vurderingen av *samværsnekt* stort sett er de samme som vurderes i spørsmålet om omfanget av samvær, med unntak av risiko for bortføring.³⁰ Disse er: Omsorgsovertakelsens formål og forventede varighet, forhold ved barnet, herunder barnets helsetilstand, fare for retraumatisering og barnets mening, forhold ved foreldrene, barnets tilknytning til foreldrene og eventuelt til fosterforeldrene, hensynet til fosterforeldre, hvordan samværet har fungert, kulturell identitet og bortføringsrisiko.

3.4.3 Oppsummering

Oppsummeringsvis kan det utledes av EMDs og Høyesteretts praksis at:

- a) Det foreligger sterke og spesielle grunner dersom samværet kan skade barnets helse eller utvikling.
- b) Det kan foreligge sterke og spesielle grunner dersom foreldrene tidligere har utsatt barnet for alvorlig vold, seksuelle overgrep eller annen alvorlig omsorgssvikt
- c) Det kan foreligge sterke og spesielle grunner der barnet er spesielt sårbart og samværet har fungert dårlig og utsatt barnet for alvorlige påkjenninger og/eller der barnet sterkt motsetter seg samvær.
- d) Det kan foreligge sterke og spesielle grunner der det kan dokumenteres en reell og aktuell risiko for bortføring
- e) Det er nødvendig for nasjonale myndigheter å begrunne meget grundig hvorfor det vil være til barnets beste å avskjære samvær, herunder hvorfor mindre inngripende tiltak ikke vil være tilstrekkelig, og muligheten for en eventuell gjenforening mellom barn og foreldre må også utredes og vurderes grundig, selv om det er tale om en varig plassering, herunder konsekvensene for barnet av det å avskjære kontakt.

³⁰ HR-2017-2015-A, Rt. 2014, s. 976, Rt. 2004, s. 1046, Rt. 2002, s. 908, Rt. 1998, s. 787

- f) Barnets kulturelle rettigheter må utredes og vurderes som ledd i barnets beste-vurderingen, og det må framgå av vurderingen hvorfor andre behov hos barnet eventuelt overskygger barnets behov for å opprettholde kontakt med egen kultur gjennom samvær

Noen av punktene over er delvis overlappende. Når det gjelder situasjonen i punktene b) og c) gir forskningsgjennomgangen i kapittel 2 grunnlag for å hevde at det er en sterk presumpsjon for at samvær ikke vil være til barnets beste i slike tilfeller. I forhold til punkt d) vil samvær under tilsyn i noen situasjoner kunne ivareta hensynet til barnet i tilstrekkelig grad.

3.4.4 Kritikken av «Jakob-dommen» – HR-2017-2015-A

Under en rutinekontroll på helsestasjonen, da «Jakob» var seks uker gammel, fikk helsesøster mistanke om at gutten hadde vært utsatt for grov fysisk mishandling. På sykehuset ble det påvist minst nitten ribbeinsbrudd. Foreldrene ble pågrepet av politiet, og det ble fattet akuttvedtak om plassering av gutten i beredskapshjem. Det ble også tatt ut tiltale mot foreldrene. De ble dømt for å ha etterlatt barnet i hjelpeløs tilstand, men ingen av dem ble dømt for volden i ankesaken.³¹

De omfattende fysiske «Jakob» le påført var ikke av varig karakter. Han ble imidlertid vurdert som svært sårbar. I sin tilleggserklæring for Høyesterett har den sakkyndige psykologspesialisten vist til at selv små belastninger kan føre til negativ utvikling hos «Jakob».³² Da saken var oppe for behandling i Høyesterett var gutten blitt 3 ½ år, og de samværene som hadde blitt gjennomført med foreldrene, hadde forløpt tilsynelatende relativt greit. Foreldrene fikk samvær med gutten en time, en gang i året under tilsyn. Avgjørelsen om samvær møtte kritikk fra både psykologfaglig og juridisk hold. Jerkø (2018) reiser spørsmålet om barnets beste skal forstås som en rettslig standard eller som en menneskelig standard, og mener Høyesterett utelukkende har forholdt seg til barnets beste som et juridisk begrep.³³ Han kritiserer argumentasjonsmønsteret i dommen, og mener et slikt argumentasjonsmønster kan « resultere i avgjørelser som ikke er i overensstemmelse med hva som er til barnets beste » (s. 114). Jerkø argumenterer også med at Høyesteretts juridiske vurdering ikke holder mål, og viser blant annet til Neulinger og Shuruk mot Sveits, avsnitt 136 (« a parent cannot be entitled

³¹ Far ble dømt i tingretten for å ha påført skadene, men senere frifunnet i lagmannsretten fordi retten ikke fant det bevist utover enhver rimelig tvil hvem av foreldrene som hadde påført skadene.

³² Hun brukte uttrykket « står på kvikkleire » for å beskrive hvor lite som skulle til for å reversere en skjør, men positiv utvikling hos gutten.

³³ Jerkø 2018, s. 113

under Article 8 to have such measures taken as would harm the child's health and development»), et standpunkt som ble understreket i Adele Johansen mot Norge og som i dag er etablert praksis i EMD:

«Jussen er altså helt klar. Foreldrene kan ikke gis en rett til samvær etter EMK art. 8 om det er til skade for barnets helse og utvikling. Barnets beste er det overordnede hensyn. Og det medfører at en rett til samvær kun skal innvilges om det tjener barnets beste. Hvis det ikke er til det beste for barnet, skal det ikke innvilges samvær. Dette er også i overensstemmelse med det som følger av barnelovens bestemmelse om omfanget av samvær mellom barn og foreldre. Paragraf 43 første ledd tredje punktum slår fast: 'Dersom samvær ikkje er til barnets beste, må retten avgjere at det ikkje skal vere samvær'»³⁴

Jerkø kritiserer videre at Høyesterett oppstiller kravet om 'sterke og spesielle grunner' som en *norm*, og mener det ikke er grunnlag for dette i EMDs praksis (s. 117). Han mener særlig det ikke er grunnlag i EMDs praksis for at kravet om sterke og spesielle grunner gjelder også der det er liten eller ingen tilknytning mellom barn og foreldre. Her har han også støtte i nyere utviklingspsykologisk forskning (se kapittel 2). Jerkø påpeker også Høyesteretts neglisjering av den alvorlige volden gutten var utsatt for i sine vurderinger:

«Det mest oppsiktsvekkende ved den konkrete vurderingen Høyesterett foretar, er den som ikke nevnes – nemlig overgrepene. Volden som resulterte i minst nitten ribbensbrudd, og det alvorlige tillitsbruddet som den innebar, er ikke gitt en selvstendig plass i Høyesteretts subsumsjonsdrøftelse. (...) I stedet for å vurdere om det er til det beste for dette konkrete barnet, med disse konkrete foreldrene, i denne konkrete situasjonen, å opprettholde samvær, legges det til grunn som et rettslig utgangspunkt at fortsatt kontakt helt generelt, og dermed også her, vil være til det beste for barnet. (...). Dermed neglisjeres det faktum at denne volden og dens skadevirkninger i seg selv utgjør (meget) spesielle omstendigheter – (very) exceptional circumstances.»³⁵

³⁴ Jerkø 2018, s. 115

³⁵ Jerkø 2018, s. 119

Også Riiber og Syse (2018) kritiserer dommen. De mener, i likhet med Jerkø, at det etter EMDs praksis ikke kreves sterke grunner for å nekte samvær når det er svak eller ingen tilknytning mellom barnet og foreldrene. Også de er bekymret for at dommen skal få konsekvenser for andre saker, og at for at den kan medføre at barnets interesser blir skadelidende. De peker på det logiske argumentet at der tilknytningen er svak eller ingen, vil det ikke i samme grad som ved sterk tilknytning være noen familiebånd å bryte, slik at hensynene som begrunner den høye terskelen for inngrep i samværsretten ikke gjør seg gjeldende.³⁶

Følgende momenter kan utledes av denne kritikken:

- a) Vurderingen av barnets beste skal ta utgangspunkt i det normative, juridiske innholdet, men må utfylles med de konkrete individuelle hensyn som foreligger i den saken. Barnets beste skal 'tas bokstavelig', og det må sannsynliggjøres hvorfor samvær er til barnets beste konkret.
- b) Dersom barnet har vært utsatt for mishandling eller andre former for alvorlig omsorgssvikt, må dette tillegges betydelig vekt
- c) Det biologiske prinsipp utgjør ikke i seg selv noe argument for samvær ved den individuelle vurderingen. Prinsippet må i så fall gis et konkret innhold ut fra barnets behov her og nå.
- d) Det er tvilsomt om man kan utlede et krav fra EMDs praksis om sterke og spesielle grunner også i saker der det er liten eller ingen tilknytning
- e) Kravet om sterke og spesielle grunner er ikke et tilleggsvilkår til barnets beste. Det vil være den konkrete vurderingen av hensynet til barnets beste som eventuelt utgjør slike sterke og spesielle grunner

3.5 Barnets egne opplevelser og synspunkter

3.5.1 Innledning

Barnet har en rett til å medvirke i saken, uttale seg og bli hørt etter bvl. § 6-3 jf. § 1-6, Grunnloven § 104 og BK artikkel 12. Barnet har imidlertid ingen plikt til å uttale seg, men skal få muligheten og bli informert om sine rettigheter. Det vil dermed kunne anses som en saksbehandlingsfeil om barnet ikke har fått denne muligheten. Hvilken vekt det skal legges på

³⁶ Riiber og Syse viser her til P., C. og S. mot Storbritannia 2002, avsnitt 118, der EMD understreker at kravet om sterke og spesielle grunner ikke kommer til anvendelse i alle saker, og at det avhenger av forholdet mellom foreldre og barn og tilknytningen mellom dem. De viser også til Söderbäck mot Sverige 1998. Tilsvarende Sørensen 2016 i vedlegget til NOU 2016.16.

barnets uttalelser avhenger av alder og modenhet. Barns rett til å bli hørt anses som en av barnekonvensjonens fire grunnprinsipper (de andre er retten til vern mot diskriminering, retten til liv og utvikling, og prinsippet om barnets beste), og er kanskje den mest kraftfulle og eksplisitte individuelle rettigheten i konvensjonen.³⁷ Retten til å bli hørt i barnevernsaker er blitt omfattende behandlet i juridisk teori, og også i en rekke offentlige utredninger og proposisjoner. Vi vil derfor begrense framstillingen her til å løfte fram noen sentrale elementer knyttet til samværssaker, og viser for øvrig til relevant litteratur om dette.³⁸

Retten til å bli hørt etter BK artikkel 12 inneholder ingen aldersgrense. Det eneste kriteriet er at barnet har evne til å danne seg egne synspunkter. Det betyr at alle nasjonale regler om barns rett til å bli hørt i spørsmål som angår dem, som inneholder en aldersgrense, må tolkes på bakgrunn av BK artikkel 12. Det vil i praksis si at aldersgrensen (på 7 år) i bvl. § 6-3 ikke har noen konkret betydning. I NOU 2016:16 er den derfor foreslått fjernet.³⁹ Barnevernlovutvalget har også foreslått noen grep for å legge bedre til rette for barns deltakelse i praksis, ved å foreslå å 'slå sammen' de ulike talspersons-ordningene til en «trygghetsperson», jf utvalgets § 79. Vi går ikke nærmere inn på forslaget, men viser til NOU'en kapittel 5.4. og merknadene på s. 263.

3.5.2 Verbale og ikke-verbale uttrykk

Alle barn har en rett til å delta og bli «hørt»; også de som ikke har et verbalt språk, for eksempel på grunn av fysiske funksjonsnedsettelse eller sykdom. Helt små barn som ikke har utviklet et nødvendig ordforråd til å kunne uttrykke seg klart, uttrykker seg på andre måter, ved kroppslige reaksjoner og andre måter å kommunisere på. Barn utsatt for traumer kan

³⁷ Det er stor forskjell på 'kvaliteten' av barnekonvensjonens ulike bestemmelser. De fleste er formulert som mer eller mindre konkrete plikter som påligger medlemslandene, og mange av dem er ikke selvkraftige; det vil si de er for vage og upresise til at de lar seg prøve for en domstol, se Smith, L. (2016): FNs konvensjon om barnets rettigheter, i Høstmælingen m.fl. (red.) Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge, 3. utg. Retten til å bli hørt, hører til de rettighetene som er selvkraftige, og må regnes som en av de konvensjonsbestemmelsene som har hatt størst gjennomslagskraft i nasjonal rett. Da barnekonvensjonen ble implementert i menneskerettsloven i 2003, medførte dette en rekke lovendringer der aldersgrensen på 12 år for å bli hørt ble myket opp, redusert til 7 år med et tillegg om at også yngre barn hadde rett til å uttale seg og bli hørt dersom de kunne danne seg en egen mening om spørsmålet. Det ble blant annet foretatt endringer i barneloven, barnevernloven, forvaltningsloven og utlendingsforskriften.

³⁸ Om barns rett til å bli hørt i barnevernsaker, se blant annet. Haugli, T. (2000) Samværrett i barnevernsaker, 2. utg. Sandberg, K. (2003) Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse, Sandberg, K. (2016) Barns rett til å bli hørt, i Høstmælingen m. fl. (red) Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge, Universitetsforlaget, 3. utg. Stang, E.G. (2007) Det er barnets sak. Barns rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4 (særlig kapitlene 3 og 5), Stang (2007) Barns rett til deltakelse i barnevernsaker, i Kritisk Juss nr. 1-2/2007, Bendiksen, L. (2009) Barn i langvarige fosterhjems plasseringer, Oppedal (2008) Akuttvedtak i barnevernet, Kjørholt, A.T (2010) Barn som samfunnsborgere.

³⁹ Se NOU 2016:16 s. 57

erfare kroppslige reaksjoner i forkant, under eller etter samvær med personer som har utsatt dem for vold, seksuelle overgrep eller andre traumatiske opplevelser. De kan også oppleve nummenhet og apati, at kroppen stivner til ved stimulering som minner om traumet, dissosiering og frakopling av følelser (se nærmere kapittel 2). Alt dette er viktige uttrykk som barnet kommuniserer, som bør observeres, undersøkes og tas hensyn til. Det avgjørende for å fange opp barnets ulike uttrykk, er kompetanse og innlevelse i barnets situasjon og behov. Det må skapes trygge arenaer for barnet slik at det tør, kan og ønsker å formidle seg om sine opplevelser og ønsker.

Ikke bare barnets «mening» om et konkret resultat er sentralt å få med for ansatte i barnevernet eller fosterforeldre når det gjelder regulering og gjennomføring av samværet, men også det barnet ellers formidler om hvordan han eller hun har det, hva han eller hun liker, har opplevd, hva som har gjort inntrykk osv. Det å bli kjent med barnet kan være avgjørende for å tolke barnets signaler og uttrykk riktig.

3.5.3 Forholdet mellom retten til å bli hørt og barnets beste

Det blir med mellomrom fremmet argumenter mot det å høre barn - at barnet bør skånes for å bli konfrontert med et konkret tema, at det ikke vil være til barnets beste å uttale seg. I prinsippet kan ikke barnets rett til å bli hørt settes til side av en annen konvensjonsbestemmelse.⁴⁰ Barnet har en rett, men ingen plikt, til å uttale seg, men skal informeres om denne rettigheten. FNs barnekomite understreker det gjensidige avhengighetsforholdet mellom barnets beste i artikkel 3 og barnets rett til å uttale seg i artikkel 12. De to bestemmelsene kan ikke ses løsrevet fra hverandre, og den ene rettigheten kan ikke tenkes fullbyrdet uten den andre. Det avgjørende vil i praksis være måten barnet informeres og involveres på, hvordan barnet blir forberedt i forkant og fulgt opp i etterkant av samtaler, særlig i tilfeller der barnet har avdekket forhold som vil kunne ramme foreldrene på ulike måter, eller få alvorlige konsekvenser for familien, herunder hjemmeboende søsken. FNs barnekomite har både i den generelle kommentaren om barnets beste og i kommentaren om retten til å bli hørt, understreket hvordan disse to rettighetene infiltreres i hverandre, speiler hverandre og må tolkes på bakgrunn av hverandre. Retten til å bli hørt kan derfor ikke avskjæres under henvisning til barnets beste. Barnekomiteen understreker:

⁴⁰ Se Smith, L. (2004): Barnets beste og barnets uttalerett, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 3-4, 2004

«Det er ikke noe motsetningsforhold mellom artikkel 3 og artikkel 12, bare et komplimentært forhold mellom de to generelle prinsippene: Det ene slår fast at barnets beste skal være målet, og den andre presiserer framgangsmåten for å nå dette målet, som består i å høre på barnet eller barna. Artikkel 3 kan faktisk ikke gjennomføres på korrekt vis uten at komponentene i artikkel 12 blir respektert. Likeledes forsterker artikkel 3 funksjonaliteten til artikkel 12, og gjør det enklere for barn å spille en viktig rolle i alle beslutningsprosesser som berører deres liv.»⁴¹

Det vil imidlertid kunne oppstå enkelte situasjoner der det kan være tale om spesielt sårbare, utrygge barn, for eksempel barn utsatt for store traumer, og der selve det å informere barnet om at det er igangsatt en sak (for eksempel at foreldrene har fremmet krav om samvær eller tilbakeføring) og det å informere barnet om sin rett til å uttale seg, vil kunne utløse en krise hos barnet og innebære en akutt risiko for barnets helse. Det må antas at slike situasjoner vil tilhøre unntakstilfellene.

3.5.4 Når barnet motsetter seg samvær

Etter BK artikkel 12 skal det legges behørig vekt på barnets synspunkter etter alder og modenhet. Jo eldre, jo mer modent barnet framstår, jo større vekt skal barnets uttalelser gis. Fra barnet er 12 år skal det i saker etter barneloven legges stor vekt på barnets mening, jf. lov om barn og foreldre av 1981 (bl.) § 31 andre ledd i.f. En tilsvarende presisering kunne vært inntatt i barnevernloven, men nå er det foreslått i NOU 2016:16 at barn skal få partsstatus fra fylte 12 år, noe som, hvis forslaget blir fremmet og går igjennom, vil kunne innebærer at barnet får innvilget selvbestemmelsesrett på en rekke områder, herunder spørsmålet om hvorvidt barnet ønsker samvær eller ikke med foreldre, søsken eller andre nærstående, og kompetanse til selv å kunne samtykke eller nekte å samtykke i frivillige hjelpetiltak. I noen tilfeller vil barnet uttrykkelig motsette seg samvær, eller på andre måter vise sterk motvilje mot samvær. Litt avhengig av barnets alder og tidligere erfaringer, vil det i slike situasjoner være en presumpsjon for at samvær ikke vil være til barnets beste.

Høyesterett har også langt vekt på barns motvilje mot, eller sterke vegring mot, samvær i flere saker. Et generelt inntrykk etter gjennomgang av rettspraksis er at barnets egen mening og vektleggingen av den kunne kommet atskillig oftere og tydeligere fram i

⁴¹ Generell kommentar nr. 12, CRC/C/GC/12, avsnitt 74. Se også Generell kommentar nr. 14, CRC/C/GC/14, avsnitt 43

dommene. I HR-2017-2015-A, hvor barnet var 3 ½ år på domstidspunktet, fremgår det at barnets reaksjoner i forbindelse med gjennomførte samvær isolert talte for at samvær ikke var til hans beste. Dette ble likevel ikke tillagt vesentlig vekt (se nærmere avsnitt 3.4.4). I Rt. 2004, s. 1046 kom retten til at samvær mellom foreldre og barn skulle nektes. Barnet var blitt utsatt for alvorlig mishandling av foreldrene. Det ble i avgjørelsen særlig lagt vekt på jentas motvilje mot å besøke foreldrene. Datteren var på domstidspunktet 7 år gammel. Hennes mening kom til uttrykk både gjennom fysiske reaksjoner og adferd, og gjennom tydelige verbale utsagn som “de er slemme” og “jeg liker dem ikke”. Hvor stor vekt man skal legge på barnets motvilje, er ifølge dommen avhengig av “hvor grunnfestet motviljen er og hva som reelt sett er årsaken til den” (avsnitt 60. Retten uttaler at det ikke er noen holdepunkter for å anta at jentas uttalelser er påvirket av noen form for lojalitetskonflikt i forhold til fosterforeldrene, og konkluderer med at hennes motvilje er en direkte konsekvens av det hun ble utsatt for som barn (mishandling som medførte hjerneskade og flere benbrudd). I Rt. 2002-908 var barnet på domstidspunktet 6 år og retten kom til at risikoen for at samvær ville utsette B for skade var så stor at samvær ikke kunne gjennomføres. Retten skriver at “B har gitt uttrykk for til dels sterk affekt under møtene med mor.” Det ble oppnevnt sakkyndig for behandling av saken i Høyesterett, i tillegg til flere vitner. Det er vanskelig å vurdere om, og eventuelt i hvilke grad, B har fått mulighet til å uttrykke seg om spørsmål om samvær med mor.

Rt. 1998, s. 787 gjaldt spørsmålet om samvær mellom en 10 år gammel gutt som barneverntjenesten hadde overtatt omsorgen for og hans far. Det fremgår av avgjørelsen at gutten gir klart uttrykk for tvil:

“Han har ikke noen særlig klare negative tanker om en besøksordning, men er samtidig ikke spesielt entusiastisk. Han er avventende nysgjerrig. [...] De sakkyndige stoler på at dette er Cs [guttens] egen tvil og egne meninger, selv om han var helt klar i sin avvisning av samvær i samtale med barneverntjenestens saksbehandler i nov. 1997”.

Til tross for guttens egen mening, ble det fastsatt samvær mellom han og faren. Det ser ut til å ha hatt betydning for retten at far i sin forklaring eksplisitt uttalte at han ikke ønsker at samvær “under noen omstendighet gjennomføres mot Cs vilje”. Dermed viser faren at han aksepterer at gutten kan ønske ikke å ha samvær, og at han er i stand til å anerkjenne og respektere et slikt ønske. Slik sett viser denne dommen også at foreldrenes holdninger til

barnets synspunkter og andre uttrykk som formidler noe om hva barnet ønsker, også tillegges vekt. Hvorvidt foreldrene er sensitive overfor barnets ønsker og behov, er viktig for at samværet skal anses å være til barnets beste.

Det følger også av EMDs praksis at vedvarende motstand mot samvær kan begrunne samværsnekt.⁴² I C mot Finland uttalte EMD blant annet: «It is generally accepted that courts must take into account the wishes of children in such proceedings. On a practical basis, there may also come to a stage where it becomes pointless, if not counter-productive and harmful, to attempt to force a child to conform to a situation which, for whatever reasons, he or she resists.» (avsnitt 57). Dette er også i tråd med Høyesterettspraksis, fordi det er et så tungtveiende argument for at samværet da ikke vil være til barnets beste.⁴³

3.5.6 Tvangsfullbyrding av samvær?

Det kan fastslås at barn under enhver omstendighet ikke fysisk kan tvinges til samvær, for eksempel med makt dyttes inn i en bil, eller tvinges med fysisk makt til å være tilstede når foreldrene kommer hjem til barnet for å avholde samvær der. En slik bruk av tvang krever egen lovhjemmel etter legalitetsprinsippet fordi det vil utgjøre et inngrep i og krenkelse av barnets privatliv etter EMK artikkel 8, jf. GrL. § 102, og en krenkelse av barns rett til vern om sin integritet etter GrL. § 104 tredje ledd. En slik hjemmel finnes ikke i dagens lovgivning.⁴⁴ Barnet skal heller ikke utsettes for psykologisk tvang eller trusler. Samtidig må det være rom for å motivere barn som vegrer seg, dersom årsaken til vegringen ikke gir grunnlag for å frykte at barnets helse eller utvikling utsettes for noen form for skade eller fare, men skyldes andre forhold. Grensen mellom overtalelser, motivering, trusler og psykologisk tvang er imidlertid uklar.

3.5.7 «En ganske tungtveiende grunn»

Parallele vurderinger som gjengitt fra rettspraksis over ble foretatt i tilknytning til endring av *barneloven* § 43.⁴⁵ I forarbeidene uttaler departementet blant annet at «departementet [er] enig [med NOVA] i at den omstendighet at barnet klart motsetter seg samvær med forelder,

⁴² Som i *Süss mot Tyskland* 2008 og *C mot Finland* 2006. Dommene er blant annet omtalt i Riiber (2018).

⁴³ Se for eksempel Rt. 2004, s. 1046 avsnitt 61

⁴⁴ Kristin Berglund (2008) diskuterer hvorvidt foreldrene kan kreve tvangsfullbyrdet en rettskraftig dom på samværsrett i barnevernsaker dersom samværet ikke gjennomføres som fastsatt, og argumenterer for dette, men da slik at tvangsfullbyrdelsen bør bestå i bøter mot kommunen, og ikke i tvangsbruk overfor barnet, se Berglund 2008: Tvangsfullbyrdelse av samvær i barnevernsaker?, i *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* (FAB) nr. 2/2008

⁴⁵ Prop. 85 L (2012-2013), avsnitt 7.2.4

normalt må anses som en «ganske tungtveiende grunn»», som er kravet Høyesterett har oppstilt for å nekte samvær etter barneloven (se avsnitt 3.4.1). Det kan spørres om et tilsvarende resonnement er naturlig i forhold til det noe strengere formulerte kravet om «sterke og spesielle grunner». Vi har understreket at disse formuleringene ikke bør praktiseres som tilleggsvilkår til barnets beste, men som en presisering av hensynet til barnets beste, og det ville skape bedre harmoni i rettssystemet dersom terskelen ble formulert på samme måte ved behandling av samværsspørsmålet etter de to lovene. Det er etter vår vurdering lite rimelig at et barn som har vært utsatt for vold eller seksuelle overgrep skal ha et svakere rettsvern fordi saken behandles etter barnevernloven og ikke etter barneloven. Hvis det først skulle være ulike terskler, ville det, slik vi vurderer det, vært mer nærliggende om det var omvendt, fordi barn som blir tatt under omsorg presumptivt har vært utsatt for større belastninger totalt sett enn andre barn.

3.5.8 Barnevoldsutvalget – Svikt og Svik NOU 2017:12

Det er også grunn til å minne om at et av hovedfunnene i NOU 2017:12, var at barna som var involvert i disse alvorlige overgrep- og voldssakene, ofte ikke var blitt hørt, eller at det barnet fortalte ikke bar blitt tatt tilstrekkelig alvorlig.⁴⁶ En lærdom av utredningen vil derfor være å lytte mer til barn, være mer observant når barn uttrykker sterk motvilje eller vegring, undersøke dette og vektlegge barns uttalelser og andre former for uttrykk mer når det skal tas viktige avgjørelser og utformes samværsordninger. Barnevoldsutvalget skriver blant annet dette om betydningen av å lytte til barns fortellinger om, eller frykt for, vold:

«Flere studier har dokumentert at det ikke er noen automatikk i at voldsutøvende foreldre ikke får samvær med sine barn etter samlivsbrudd. Det er også store variasjoner i hvilken grad barnets ønsker blir tatt hensyn til når det gjelder samvær med voldsutøvende foreldre.⁶³ (...) Barns forklaringer om vold og seksuelle overgrep må tas på alvor og undersøkes nøye. I saker der barnet har vært vitne til eller direkte utsatt for vold fra samværsforelderen, og forelderen benekter eller bagatelliserer dette, kan det være meget vanskelig å få til en samværsituasjon som oppleves trygg for barnet. Selv om barnet ikke utsettes for vold under samværet, kan et blikk, tonefall eller bevegelser hos den som tidligere har utøvd vold, være nok til å sette barnet i alarmberedskap fordi det minner om tidligere voldsepisoder. Forelderen som tidligere

⁴⁶ NOU 2017:12, kapittel 9

har utøvd vold, må være villig og forberedt på å bruke mye tid på å trygge barnet før samværet kan oppleves som en god situasjon.»⁴⁷

Tilsvarende kan være tilfelle i saker om samvær etter omsorgsovertakelse. Heller ikke her er det noen automatikk i at foreldre som tidligere har utøvd vold, fysisk eller psykisk, mot barnet, søsken eller foreldre, får samværsrett med barnet. Kartlegging av barnets reelle opplevelser knyttet til mulig samvær, og senere erfaringer med samværene, bør derfor foretas, og det bør vurderes hvorvidt samvær i slike situasjoner er til barnets beste.

I forlengelsen av dette kan det spørres om barn bør ha en lovfestet rett til å nekte samvær. Barneloven inneholder ikke en slik eksplisitt nektelses-rett. Det kan være grunn til å frykte at en rett for barnet til å nekte samvær i noen situasjoner vil kunne misbrukes av en av foreldrene dersom foreldrene er i konflikt om samværsordningen etter barneloven, og den ene melder den andre til barnevernet, og/eller anmelder den andre for vold eller overgrep.

Landsforeningen for barnevern barn peker i sine uttalelser til oss på at barn ikke nødvendigvis vil tørre å gjøre bruk av en slik nektingsrett, av lojalitet til foreldrene eller frykt for reaksjonene. En bedre løsning vil, slik vi ser det, heller være å ta inn en presisering i barnevernloven tilsvarende den i barneloven § 43, første ledd i.f.: «Dersom samvær ikke er til beste for barnet, må retten avgjøre at det ikke skal være samvær». I denne vurderingen vil jo barnets egne opplevelser, uttrykk og meninger få stor betydning, særlig dersom barnet uttrykkelig motsetter seg samvær eller på andre måter viser sterk motvilje eller sterkt ubehag i tilknytning til samværene.

3.5.9 Oppsummering

Vi kan ikke se noen åpenbar eller rimelig grunn til at barnets vegring eller motstand mot samvær etter barneloven skal ha større innvirkning på avgjørelsen enn i avgjørelser etter barnevernloven. Barn som tas under omsorg som følge av foreldrenes omsorgssvikt, vold eller mishandling, har som følge av det de tidligere har blitt utsatt for, snarere et enda større behov for å få etablert trygghet i livet sitt, få tid og ro til å inngå i nye, trygge og nære relasjoner med sine omsorgspersoner. Det finnes lite forskningsmessig grunnlag for å fastslå at samværet i seg selv har en egenverdi - på et slags overordnet, prinsipielt plan - med mindre betydningen av samværet kan knyttes til konkrete vurderinger av hva som er best for det enkelte barn, nå og på sikt.

⁴⁷ NOU 2017:12, s. 116

Dersom barnet klart og vedvarende motsetter seg, eller viser sterk og tydelig vegring mot, samvær, vil det som nevnt foreligge en klar presumpsjon for at samværet ikke vil være til barnets beste. Rettspraksis vektlegger også barnets mening eller vegring når den kommer til uttrykk på andre måter enn gjennom verbale utsagn, men domstolene kan generelt synliggjøre barnets uttrykk og vektleggingen av den bedre.

På den annen side kan ikke enhver motstand mot samvær hos barnet nødvendigvis medføre at samværet avskjæres eller stoppes. Men det er nødvendig å ta barnets motstand på alvor, enten den kommer til uttrykk direkte og verbalt, eller mer indirekte som fysisk vegring, manglende matlyst, kvalme, hodepine eller andre kroppslige symptomer som kommer i tilknytning til samværene, og undersøke hva som kan være den bakenforliggende årsaken. Dette presiseres også i forarbeidene til endringer i barneloven, og gjelder i minst like stor grad i samværsaker etter barnevernloven:

«Barns motvilje mot samvær må lede til at domstolen sørger for at saken utredes grundig. Departementet mener at eventuelt samvær ikke bør fastsettes før domstolen har sikret at saken er tilstrekkelig utredet når det gjelder årsakene til at barnet vegrer seg, primært ved sakkyndig utredning og samtaler med barnet. Mange høringsinstanser støtter dette (...). Departementet legger til grunn at bedre belysning av barnas syn og årsaker til vegring mot samvær, også hos de yngste barna, vil føre til en viss praksisendring i form av at terskelen for å nekte samvær senkes.»⁴⁸

Dommene gir inntrykk av at det skal relativt mye til før barnets motstand mot samvær tillegges vesentlig vekt; den må helst ha vist seg over tid, vært sterkt, konsekvent og relativt eksplisitt. Jo yngre barnet er, jo mer skal det tilsynelatende til før barnets motstand eller vegring mot samvær får avgjørende betydning. Mye taler for at jo yngre barnet er, jo viktigere vil det være å få belyst og tolket barnets motstand i lys av nyere psykologfaglig forskningskunnskap.

⁴⁸ Prop. 85 L (2012-2013), s. 45

3.6 EMK artikkel 8 og EMDs praksis⁴⁹

3.6.1 EMK artikkel 8 nr. 1: Barnets og foreldrenes rett til familieliv gjennom samvær og kontakt

Barns og foreldres rett til familieliv etter EMK artikkel 8 (1), og vilkårene for inngrep i denne rettigheten etter artikkel 8 (2), er et av de temaer som har vært undergitt mest omfattende behandlet i norsk og internasjonal juridisk litteratur. Retten til familieliv - som EMD definerer som ‘the mutual enjoyment of family life’ - er også en av de rettighetene som ofte har vært tema for EMD i saker som gjelder barnevern (og konflikter i forbindelse med samlivsbrudd):

‘[T]he mutual enjoyment by parent and child of each other’s company constitutes a fundamental element of family life’ and domestic measures hindering such enjoyment amount to an interference with the right protected by Article 8.’⁵⁰

De senere årene har Høyesterett implementert stadig mer av EMDs praksis som rettslige utgangspunkter for sine vurderinger. Vi finner det derfor ikke nødvendig med en bred redegjørelse for EMK artikkel 8 her, utover å peke på noen hovedpunkter. Vi viser ellers til andre aktuelle kilder for nærmere analyser og utdyping av rettslige perspektiver knyttet til de ulike elementene i EMK artikkel 8, blant annet den grundige redegjørelsen i vedlegget til NOU 2016:16 (Sørensen 2016).⁵¹

Utgangspunktet etter EMDs praksis er at en omsorgsovertakelse er et midlertidig tiltak som skal ha som mål at barnet og familien gjenforenes, og samværsordninger skal derfor

⁴⁹ Dette avsnittet er relativt kortfattet og oversiktspreget, fordi det finnes svært mye forskningslitteratur om temaet, og fordi det i tilknytning til NOU 2016:16 ble foretatt en større utredning om dette (se Sørensen 2016). Se også øvrige kildehenvisninger.

⁵⁰ McMichael mot England 1995, para 86

⁵¹ Sørensen, C.B. (2016) gir i utredningen «Barnevern og menneskerettighetene», vedlegg 4 til NOU 2016:16, en god oversikt over menneskeretts situasjonen på barnevernfeltet. Se ellers også Søvig, K. H. (2018): Avgjørelser fra EMD i saker om vern av privat – og familieliv fra 2017, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 2-3/2018, Stang, E.G. (2015): The Child’s Right to Protection of Private Life and Family Life, i Mahmoudi et al: Child-friendly Justice. A Quarter of a Century of the UN Convention of the Rights of the Child, Brill, Søvig, K. H. (2005): Avskjæring av samvær mellom søsken – I. og U. Mot Norge, appl. Nr. 75531/01, beslutning av 21. okt. 2004, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 2/2005, Kilkelly, U. (2001), “The Right to Respect for Private and Family Life. A Guide to Implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights,” *Human Rights Handbooks*, No. 1, Council of Europe. Se også de 6 norske doktoravhandlingene i barnevernrett som alle belyser og drøfter ulike sider av barns og foreldres rett til familie- og privatliv i barnevernsaker: Hugli, T. (2000) Samværsrett i barnevernsaker, 2, utg, Universitetsforlaget, Sandberg, K. (2003) Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse, Gyldendal, Stang, E.G. (2007) Det er barnets sak. Barns rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4, Universitetsforlaget, Oppedal, M (2008) Akuttvedtak etter barnevernloven, Gyldendal Akademisk, Bendiksen, L. (2008) Barn i langvarige fosterhjems plasseringer, Fagbokforlaget, Sigurdson, R. (2015) Tvangsplassering av barn med utfordrende atferd, Fagbokforlaget.

bidra til å realisere dette formålet. Ethvert tiltak, vedtak, enhver beslutning eller handling foretatt av offentlige myndigheter, som kan hindre en slik gjenforening, vil innebære et potensielt brudd på EMK artikkel 8 (1), med mindre det er begrunnet i hensynet til barnets beste som et nødvendig tiltak for å beskytte barnets helse, utvikling og velferd. Dette utgangspunktet fastholdes, i hvert fall på et prinsipielt plan, også i saker der det er overveiende sannsynlig at foreldrene varig er ute av stand til å ha omsorgen for barnet. At omsorgsovertakelse er et midlertidig tiltak er også utgangspunktet etter norsk rett, jf. bvl. § 4-21 første ledd, første punktum, som pålegger fylkesnemnda å oppheve et vedtak om omsorgsovertakelse når det er overveiende sannsynlig at foreldrene kan gi barnet forsvarlig omsorg; det vil si når grunnlaget for vedtaket er bortfalt og foreldrene har overkommet sine utfordringer. Imidlertid inneholder bvl. § 4-21 første ledd andre punktum et viktig unntak for de situasjonene der barnet har knyttet seg slik til mennesker og miljø at det vil medføre alvorlige problemer for barnet å bli flyttet. I slike situasjoner er det en presumpsjon for at det vil være barnets beste å bli boende i fosterhjemmet, og da har ikke lenger barnet og foreldrene en felles interesse i å opprettholde et familieliv gjennom gjenforening og tilbakeføring, men eventuelt gjennom fortsatt samvær.⁵² Utgangspunkt om at omsorgsovertakelse også etter norsk rett skal være midlertidig, forutsetter at det er mulig for foreldrene å gjenvinne omsorgsevnen. Det er dessverre ikke alltid tilfelle. Dersom det er overveiende sannsynlig at foreldrene varig ikke vil kunne gi barnet forsvarlig omsorg, vil formålet med omsorgsovertakelsen være at barnet skal bli boende i fosterhjemmet (oppvekstplassering eller varig plassering). I noen av disse tilfellene er det aktuelt å vurdere tvangsadopsjon, og et av vilkårene for det er nettopp at foreldrene varig er ute av stand til å ha omsorgen for barnet, jf. bvl. § 4-20.⁵³ Hva som er formålet med plasseringen har stor betydning for hvordan samværsordningen utformes, og for omfanget av samværet (se kapittel 4 om gjennomgang av sentrale psykologiske og juridiske hensyn). EMD er imidlertid tilbakeholden med eksplisitt å akseptere at formålet med en omsorgsovertakelse kan være en oppvekstplassering. På den annen side har EMD heller ikke 'protestert' på konvensjonsmessigheten av bestemmelsen i den norske barnevernloven § 4-21 andre ledd.

Norsk barnevernlov går som nevnt lengre enn både EMDs praksis og FNs barnekonvensjon i å prioritere hensynet til barnets beste på bekostning av hensynet til foreldrene der det er konflikt mellom disse, ved å presisere at hensynet til barnet skal ha avgjørende vekt ved beslutninger etter lovens kapittel 4. Etter ordlyden i BK artikkel 3 (1) er

⁵² Nærmere om relevante hensyn i vurderingen etter § 4-21, se Sandberg (2003).

⁵³ Se nærmere Bendiksen (2008)

det tilstrekkelig at barnets beste vurderes som et grunnleggende hensyn. Grunnen til denne videre og noe mer forbeholdne formuleringen, var å sikre et nødvendig rom for fleksibilitet i anvendelsen av barnekonvensjonens artikkel 3 (1) fordi denne bestemmelsen har et så vidt anvendelsesområde (i motsetning til barnevernloven § 4-1 som kun gjelder avgjørelser og tiltak etter lovens kapittel 4). Det ligger imidlertid også i BK artikkel 3 (1) at hensynet til barnets beste skal veie tungt, og at det ikke bare skal være ett av flere andre hensyn.⁵⁴

Som et utgangspunkt vil barn og foreldre ha en felles interesse i at deres gjensidige 'enjoyment of family life' beskyttes. Men når familielivet utvikler seg på en slik måte at det blir skadelig og vondt for barnet, for eksempel på grunn av sviktende omsorgsevne, fysisk eller emosjonelt, vold eller seksuelle overgrep, alvorlig rusmisbruk, alvorlig psykisk sykdom eller andre forhold vil barnets grunnleggende behov for trygghet og omsorg bli det sentrale. Ulike former for barneverntiltak vil da være nødvendig. Der barnet tas under omsorg, vil det videre familielivet måtte ivaretas på andre måter, som gjennom samvær og annen form for kontakt. I noen tilfeller vil de samme forhold som ga grunn til omsorgsovertakelsen også prege samværssituasjonen i en slik grad at samværet ikke blir til beste for barnet; at det blir vondt, traumatisk eller skadelig på andre måter, mens i andre tilfeller vil foreldre som får god støtte og veiledning kunne finne overskudd til å fungere på en god og støttende måte overfor barnet under samvær. Denne latente interessekonflikten mellom barn og foreldre kommer klart til uttrykk i barnekonvensjonen artikkel 9 (1) som blant annet presiserer at det kan være nødvendig å skille barn og foreldre i tilfeller av omsorgssvikt og overgrep ('neglect and abuse'). Etter barnekonvensjonen artikkel 9 (3) skal barnets rett til kontakt og samvær med foreldrene sikres etter en omsorgsovertakelse, med mindre dette er i strid med hensynet til barnet («contrary to the child's best interests»). Hensynet til barnet skal etter denne bestemmelsen være avgjørende; retten til samvær og kontakt forutsetter at slikt samvær og slik kontakt er i tråd med barnets grunnleggende behov for trygghet, omsorg, støtte og utvikling. Bestemmelsen kan ses som en presisering av BK artikkel 3 (1). Hva barnet selv ønsker og uttrykker vil ha stor betydning i denne vurderingen, jf BK artikkel 12 og bvl. § 6-3 og § 4-1.

EMD overlater en vid skjønnsmargin til medlemsstatene i saker om omsorgsovertakelse. Når det gjelder samvær og begrensninger i samvær, er skjønnsmarginen snevrere og prøvingsintensiteten til EMD større fordi slike begrensninger kan forhindre en

⁵⁴ Generell kommentar nr. 14, avsnitt 39. Se også Maria-dommen, Rt. 2015, s. 93 (tolkning av Grl. § 104; hensynet til barnet skal 'stå i forgrunnen' og veie tungt).

realisering av det overordnede målet med en omsorgsovertakelse, som er gjenforening av barn og foreldre.⁵⁵ Saken Jansen mot Norge er et uttrykk for EMDs sterke vektlegging av det biologiske prinsipp gjennom det prinsipielle utgangspunktet om gjenforening og tilbakeføring etter omsorgsovertakelse.

3.6.2 Barnets beste som internasjonalt bindende rettsprinsipp

Barnets beste er et overordnet internasjonalt rettsprinsipp som også nedfeller seg i EMDs praksis. Når EMD i sin praksis har fokusert sterkt på foreldrenes rettigheter, herunder inngrep i foreldrenes rett til privatliv i barnevernsaker, er en av grunnene til dette at det oftest er foreldrene som reiser sak for EMD med påstand om konvensjonskrenkelse, og at EMD forvalter EMK, og ikke FNs barnekonvensjon. Siden EMD ikke foretar noen realitetsprøving av de faktiske forhold i saken (i motsetning til Høyesterett), men bare undersøker om vedtaket den gang det ble truffet var i strid med de anførte bestemmelsene i EMK, vil det ikke være noen automatikk i at et barn rent faktisk blir tilbakeført eller at samvær besluttes, selv om det opprinnelige vedtaket om å overta omsorgen eller nekte samvær, ikke var i overensstemmelse med EMK artikkel 8. Hva som vil være best for barnet her og nå, tar EMD ikke stilling til; det blir opp til nasjonale myndigheter.

I løpet av de siste 20 årene har EMD i økende grad aktivt henvist til prinsippet om barnets beste nedfelt i FNs barnekonvensjon artikkel 3 (1), og andre sentrale bestemmelser i barnekonvensjonen, som en del av sitt beslutningsgrunnlag, og benyttet barnekonvensjonens bestemmelser i tolkningen av artikler etter EMK. EMD har vekslet i vektingen av hensynet til barnets beste, fra at det skal avveies mot foreldrenes interesser, men at de kan gå foran hensynet til foreldrene under spesielle omstendigheter («strike a fair balance», «may override those of the parents»), til at hensynet til barnet skal være overordnet («paramount»). Utviklingen går mot en gradvis sterkere vektlegging av barnets beste, men den går også litt i «rykk og napp». Den sterke og økende tendensen til å anerkjenne betydningen av barnekonvensjonen som en sentral rettskilde i saker etter EMK, har bidratt til å styrke FNs barnekonvensjons posisjon i europeisk rettspraksis som et juridisk potent instrument, noe som igjen har bidratt til å styrke barns stilling som selvstendige rettssubjekter også i saker etter

⁵⁵ Dette var en av de viktigste ankepunktene mot Norge i Adele Johansen-saken, at nektelse av samvær og bruk av sperret adresse gjorde det umulig for mor og barn å opprettholde kontakten, noe som i den senere adopsjonssaken ble brukt som et argument for tvangsadopsjon. Dette fant EMD var sterkt urimelig og i strid med nødvendighetskravet i EMK artikkel 8 (2).

EMK. Dette blir særlig synlig i avgjørelser der foreldrenes rett til familieliv kommer i konflikt med barnets rett til vern om sin integritet når barnets helse og utvikling er truet (se nedenfor).⁵⁶

3.6.3 Hvilke av barnets nære relasjoner er beskyttet av EMK artikkel 8?

Når det gjelder hvilke relasjoner mellom barnet og andre nærstående som er beskyttet av retten til familieliv, er dette gjennomgått av Sørensen 2016. Foruten biologiske foreldre, søsken og adoptivforeldre, kan både besteforeldre, onkler og tanter, steforeldre og fosterforeldre etter omstendighetene anses for å ha en slik relasjon til barnet at den er beskyttet av EMK artikkel 8 dersom det kan dokumenteres et faktisk familieliv («de facto family life») med nære personlige bånd («close personal ties»).⁵⁷ EMD legger et bredt og fleksibelt familebegrep til grunn for tolkningen av EMK artikkel 8.⁵⁸ Biologiske bånd til barnet, og da spesielt mellom barnet og foreldrene (mor i noe større grad enn far), har en spesiell status i EMDs praksis ved at slike relasjoner ikke nødvendigvis må dokumenteres med etablerte følelsesmessige bånd. Også den framtidige, *potensielle* relasjonen kan i slike tilfeller være beskyttet: “the concept of family life on which Article 8 is based embraces, even where there is no cohabitation, the tie between a parent and his or her child...”.⁵⁹ Tilsvarende kan ikke sies å gjelde sosiale relasjoner. Jo fjernere slektskap, jo sterkere bånd må foreligge for at relasjonen skal være konvensjonsbeskyttet. Hvorvidt en slik potensiell og framtidig ivaretagelse av det biologiske båndet i seg selv, uten at det foreligger noen etablert følelsesmessig tilknytning mellom forelderen og barnet, vil være i tråd med hensynet til barnets beste i den konkrete situasjonen blir ikke alltid utredet og drøftet i disse sakene. EMD tar her utgangspunkt i foreldrenes interesser og rettigheter, og legger til grunn at det er barnets

⁵⁶ De rettsområdene der EMD oftest har vist til barnekonvensjonen, er barn utsatt for fysisk avstraffelse og/eller seksuelle overgrep og grov omsorgssvikt (BK artikkelene 3 og 19), barn i konflikt med loven (BK artikkelene 3, 37 og 40), barn i asylsaker og utvisningssaker (artikkelene 3, 9 og 16), barnevernsaker og saker om samvær etter samlivsbrudd (BK artikkelene 3, 9 og 16), se nærmere Kilkelly, U., “The Impact of the Children’s Convention on the European Convention on Human Rights,” in Fottrell, D. (ed.), *Revisiting Children’s Rights: Ten Years of the UN Convention on the Rights of the Child*, Dordrecht, Kluwer Law International, 2000, p. 88.

⁵⁷ Sørensen 2016, Barnevern og menneskerettighetene, vedlegg til NOU 2016:16, avsnitt 5.2 og Stang, E.G. 2015: The Child’s Right to Protection of Private Life and Family Life, i Mahmoudi m fl. (red): *Child-friendly Justice. A Quarter of a Century of the UN Convention of the Rights of the Child*, Brill 2016

⁵⁸ Kilkelly, U., “The Right to Respect for Private and Family Life. A Guide to Implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights,” *Human Rights Handbooks*, No. 1, Council of Europe, 2001.

⁵⁹ Boughanemi mot Frankrike 1996, avsnitt 35. Se også Keegan mot Irland 1997, og Görgülü mot Tyskland 2004 der en biologisk far fikk hovedomsorg for en 8 år gammel gutt til tross for at gutten aldri hadde bodd sammen med faren og dermed ikke hadde etablert et familieliv, og at sakkyndig vurdering tilsa at det ville medføre alvorlige problemer for gutten om han måtte flytte fra fosterforeldrene som for ham var hans virkelige foreldre.

beste å ivareta den framtidige relasjonen, selv om det vil kunne innebære at et barn flyttes til en biologisk forelder som barnet ikke kjenner (som i *Görgülü mot Tyskland 2004*).

EMD har i flere saker fastslått at relasjonen mellom søsken, der det er etablert et familieliv og nære personlige bånd, er beskyttet av EMK artikkel 8. Det at søsken plasseres i forskjellige fosterhjem, langt fra hverandre, kan medføre brudd på retten til familieliv gjennom samvær og kontakt.⁶⁰ Samtidig tar også EMD høyde for at det i noen tilfeller ikke vil være til barnets beste å ha samvær med søsken, eller at det mellom søsken ikke alltid foreligger nære personlige bånd eller et etablert familieliv, for eksempel dersom en av dem blir tatt under omsorg som spedbarn og det ikke har vært kontakt og samvær mellom barnet og søsknene.⁶¹

Ved avgjørelser om samvær er det interessant å merke seg at også tilknytningen mellom barnet og fosterforeldrene kan være beskyttet av EMK artikkel 8. Vi kan altså få en situasjon der vi har kolliderende rettigheter til familieliv med barnet, mellom biologiske foreldre og fosterforeldre, mens barnets relasjon til begge foreldrer er beskyttet etter artikkel 8. Dersom det foreligger et etablert familieliv mellom barnet og fosterforeldrene, vil dette kunne gi barnet og fosterforeldrene en rett til samvær etter at barnet er tilbakeført. EMD har vektlagt plasseringens karakter, varighet og den tilknytningen barnet har til fosterforeldrene, og påpekte for eksempel at fosterforeldrene i saken *Kopf og Liberda mot Østerrike 2012* var genuint opptatt av barnet og det var etablert sterke følelsesmessige bånd mellom barnet og fosterforeldrene.⁶² Dette vil være tilfelle ved mange fosterhjems plasseringer av lengre varighet. Det kan gi grunnlag for å reise spørsmålet om fosterforeldrene i en slik situasjon bør tilkjennes partsrettigheter i spørsmål som berører deres familieliv med barnet. Samtidig vil ikke selve det at en person kan anses å ha rett til familieliv med barnet innebære at vedkommende må tilkjennes partsrettigheter etter nasjonal rett. I saken *Görgülü mot Tyskland 2004* hadde barnet bodd hele sitt liv i fosterhjem (8 år), og de sakkyndige understreket at gutten hadde hele sin tilknytning til fosterforeldrene. Likevel ble ikke denne tilknytningen vurdert beskyttet under EMK artikkel 8 for barnet og fosterforeldrene, men det *kunne* den ha blitt. Dette viser at det er skjedd en viktig rettsutvikling på dette området i EMD i retning av å styrke fosterbarns rettsstilling og følelsesmessige tilknytning til fosterforeldrene.

⁶⁰ Som i *Olsson mot Sverige nr. 1 1988*

⁶¹ Som i *I. og U. mot Norge 2004*, se *Søvig 2005*

⁶² Se *Sørensen s. 337* med henvisninger til *Kopf og Liberda mot Østerrike 2012*. Se også *Görgülü mot Tyskland 2004* der fosterforeldrene ikke ble ansett å ha et familieliv med barnet, men hvor de samme argumentene kunne vært fremmet for å anerkjenne relasjonen mellom gutten og fosterforeldrene.

Hele den personkretsen som etter EMDs praksis kan ha en rett til vern om sitt familieliv med barnet, vil i prinsippet også kunne ha en interesse i samvær med barnet etter en omsorgsovertakelse, og dermed kunne anses som personer som beslutningen om samvær retter seg mot eller ellers direkte gjelder, jf. forvaltningsloven § 2e. Søvig 2018 uttaler seg om dette spørsmålet for så vidt gjelder besteforeldre, og stiller seg «tvilende til om kravet til beskyttelse av familieliv fordrer at besteforeldre er parter i en sak om tilbakeføring, med mindre omsorgsovertakelsen er rettet mot dem.»⁶³

Det kan imidlertid fort bli tale om mange personer som kan tenkes å ønske samvær med barnet etter en omsorgsovertakelse, og utfordringen med (for) mange parter i en barnevernsak vil melde seg. Spørsmålet er hvordan dette best kan lovreguleres uten at det går ut over barnets dagligliv og behovet for stabilitet og ro i hverdagen, samtidig som barnets behov for (og rett til) samvær og kontakt med omsorgspersoner og eventuelle andre som barnet er nært knyttet til, ivaretas på en best mulig måte. Vurderingen bør ta utgangspunkt i barnets behov for, ønske om og rett til samvær med de aktuelle personene, ikke omvendt. (se nærmere under om forslag til to modeller).

3.6.4 EMK artikkel 8 nr. 1: Barnets rett til privatliv - beskyttelse av personlig integritet

Det andre elementet i EMK artikkel 8 (1), er retten til privatliv. I saker om vold, omsorgssvikt og overgrep mot barn har EMD tolket barns rett til privatliv som en rett til beskyttelse mot barnets personlige integritet («physical and moral integrity»)⁶⁴ I saker der EMD har konstatert brudd på EMK artikkel 3 – vernet mot tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling – statuerer EMD en klar handleplikt for myndighetene:

«States [are required] to take measures designed to ensure that individuals within their jurisdiction are not subjected to torture or inhuman or degrading treatment or punishment, including such ill-treatment administered by private individuals... Children and other vulnerable individuals, in particular, are entitled to State protection, in the form of effective deterrence, against such serious breaches of personal integrity..., see also the United Nations Conventions on the Rights of the Child, Articles 19 and 37.»⁶⁵

⁶³ Søvig, K.H. (2018): Avgjørelser fra EMD i saker om vern av privat- og familieliv fra 2017, i Tidsskriftet for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 2-3/2018, avsnitt 5

⁶⁴ Se Z. m. fl. mot England 2001, A mot England 1998

⁶⁵ A mot England 1998, avsnitt 22

Dette sitatet er blitt stående i senere saker, og gjelder bade utøvelse av integritetskrenkelser fra barnets daglige omsorgspersoner og krenkelser begått av ansatte i offentlige og private institusjoner som skole, barneverninstitusjon mv. Sitatet viser også hvordan EMD inkluderer barnekonvensjonens bestemmelser om vernet mot alle former for vold, omsorgssvikt og frihetsberøvelse i tolkningen av barns rett til privatliv etter EMK artikkel 8. I tolkningen av 'privatliv' i artikkel 8, har EMD også presisert betydningen av psykiske integritetskrenkelser, og at retten til privatliv omfatter retten til identitet og personlig utvikling.⁶⁶ Hvilke tiltak som eventuelt bør omfattes av handleplikten, overlater EMD i stor grad til statenes skjønnsmargin siden de ulike landene har forskjellig utformet tiltaksapparat/barnevern, med ulik oppbygning og ansvar fordelt på ulike instanser (politi, barnevern, sosialtjeneste, psykisk helsevern mv). Når det gjelder barn som bor hjemme og blir utsatt for alvorlig vold av sine nære omsorgspersoner, seksuelle overgrep eller grov omsorgssvikt der, nevner EMD i flere dommer omsorgsovertakelse som relevant alternativ. Dersom krenkelsene foregår under eller i tilknytning til utøvelse av samvær, vil myndighetene etter EMK ha et ansvar for å beskytte barnet gjennom for eksempel endringer i samværsformen (for eksempel pålegge tilsyn), tettere oppfølging før og etter samvær, samværsrestriksjoner eller avskjæring av samvær dersom det er nødvendig for å hindre at barnets helse og utvikling blir utsatt for skade eller fare. Unnlattelse fra myndighetenes side av å iverksette konkrete beskyttelsestiltak der barnet risikerer integritetsbrudd etter EMK artikkel 3 eller 8, kan være erstatningsutløsende for staten. Det skal imidlertid svært mye til; det må klart dokumenteres at myndighetene visste eller burde ha visst om forholdene.⁶⁷

Barns rett til privatliv – vern mot integritetskrenkelser – gjelder også under utøvelse av samvær etter omsorgsovertakelse. I de tilfellene det foreligger en risiko for at barnet kan bli utsatt for integritetskrenkelser under samvær – fysisk, verbalt eller emosjonelt – må dette få konsekvenser for utformingen av samværsordningen; eventuelt for spørsmålet om hvorvidt det skal være samvær overhodet. Hensynet til å beskytte barnet mot forhold som kan skade barnets helse og utvikling står over hensynet til å ivareta foreldrenes rett til familieliv, og vil etter de konkrete omstendighetene kunne begrunne inngrep i foreldrenes rett til familieliv etter EMK artikkel 8 (2). I tillegg har Norge forpliktet seg gjennom barnekonvensjonens artikkel 19 til å treffe alle egnede tiltak for å beskytte barn mot alle former for fysisk eller

⁶⁶ Bensaïd mot England 2001 avsnitt 47

⁶⁷ Som et eksempel på den høye terskelen, se D.P. and J.C. v The UK 2003, avsnitt 118. I saken var det utvilsomt at barna var blitt utsatt for krenkelser (seksuelle overgrep) som innebar brudd på torturvernet etter EMK artikkel 3, men kunnskapskravet var ikke oppfylt.

psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling eller utnytting, herunder seksuelt misbruk under omsorg fra en eller begge foreldre – en situasjon som også omfatter samværssituasjonen (både etter barneloven og barnevernloven).⁶⁸ Formuleringen gir ikke noe spillerom for skjønn. Myndighetene har en «absolutt forpliktelse til å treffe ‘alle egnede tiltak’ for å gjennomføre denne rettigheten fullt ut for alle barn.»⁶⁹ I barnekomiteens generelle kommentar til artikkel 19, omfatter begrepet ‘vold’ «alle former for skadevoldende atferd mot barn slik disse er beskrevet i artikkel 19 nr. 1.»⁷⁰ Komiteen understreker særlig betydningen av at psykisk vold (vanskjøtsel og psykisk mishandling) ikke skal vurderes som mindre alvorlig enn fysisk vold. Inn under psykisk mishandling går det å oppleve at en av foreldrene utsettes for vold og trusler fra den andre.⁷¹ Sørensen (2016) diskuterer hvorvidt EMK artikkel 8 – handleplikten eller «sikringsplikten» - omfatter de samme eller like mange situasjoner som BK artikkel 19, og viser blant annet til at Oppedal (2008) argumenterer for dette.⁷² Spørsmålet har, slik vi ser det, først og fremst retorisk interesse ettersom Norge er like forpliktet etter begge konvensjoner, og har innført en nulltoleranse mot vold i nasjonal lovgivning (barneloven § 30 tredje ledd), samt straffbelagt mishandling i nære relasjoner (straffeloven § 282). Som mishandling regnes også det å oppleve vold mot en av foreldrene, søsken eller husdyr, og alvorlig omsorgssvikt og vanskjøtsel).

EMDs praksis i saker om integritetskrenkelser mot barn etter EMK artikkel 8, er også relevant for tolkningen av den nye grunnlovsbestemmelsen i Grl. § 104 om barns rett til vern om sin integritet.⁷³

3.6.5 Oppsummering

Samlet kan det oppsummeres at EMK artikkel 8 inneholder to rettigheter: retten til privatliv og retten til familieliv. Potensielle konvensjonsbrudd må vurderes konkret og individuelt ut fra personen som hevder sine rettigheter krenket: barnet, foreldrene eller andre personer med nære personlige bånd til barnet. Den felles interessen i å opprettholde et familieliv («the mutual enjoyment of family life») – enten ved å fortsatt bli boende sammen eller gjennom

⁶⁸ Se definisjonen av hvem som etter BK artikkel 19 anses som ‘omsorgsgiver’, i generell kommentar nr. 13, avsnitt 33

⁶⁹ Generell kommentar nr. 13, avsnitt 37

⁷⁰ Generell kommentar nr. 13, avsnitt 4

⁷¹ Se Rt 2010, s. 949 om tolkningen av strl. Av 1902 § 219 – begrepet mishandling. Dommen var banebrytende for forståelsen og anerkjennelsen av psykisk vold.

⁷² Sørensen 2016, s. 328-329

⁷³ Stang, E.G. (2015) Grunnloven § 104 – en styrking av barns rettsvern?, i Andersland, G.K. (red): De Castbergske barnelover 1915-2015, Cappelen Damm

samvær og kontakt etter en omsorgsovertakelse – vil som et utgangspunkt være en felles interesse mellom barnet og foreldrene, eller mellom barnet og vedkommende andre nærstående (søsken, besteforeldre mv). Men i de situasjonene familielivet utvikler seg slik at det skader barnets helse og utvikling, vil barnets rett til privatliv veie tyngre enn foreldres og andres rett til familieliv med barnet, ut fra en konkret vurdering av barnets behov. Dette vil aktivere unntaket i EMK artikkel 8 (2), og hensynet til barnets beste vil da kunne begrunne et nødvendig inngrep i foreldres eller andres rett til familieliv med barnet. Dersom det er tale om svært alvorlige krenkelser, jf EMK artikkel 3, er myndighetene pålagt en aktiv handleplikt for å beskytte barnet og forebygge (ytterligere) skade og risiko for barnets helse og utvikling. En tilsvarende handleplikt når det gjelder å beskytte barn mot alle former for vold, vanskjøtsel og misbruk (forstått som alle skadevoldende handlinger mot barn) følger i tillegg av barnekonvensjonen artikkel 19.

KAPITTEL 4 EN SAMLET OPPSUMMERING AV SENTRALE HENSYN I VURDERINGEN AV BARNETS BESTE UT FRA UTVIKLINGSPSYKOLOGISK FORSKNING OG RETTSPRAKSIS

I dette kapitlet vil vi oppsummere de mest sentrale hensynene som kan trekkes ut fra henholdsvis utviklingspsykologisk og barnefaglig forskning og rettspraksis. Vi vil samle de ulike hensynene under felles hovedhensyn. Gjennom listen over momenter håper vi å kunne bidra til å operasjonalisere vurderingen av barnets beste ved beslutninger om samvær.

4.1 Varigheten av og formålet med plasseringen

Hvorvidt det er tale om en midlertidig/kortvarig plassering eller en oppvekstplassering har stor betydning for samværets utforming og omfang. Dette følger av forarbeidene og er fulgt opp i rettspraksis:

«Spørsmålet om samværsrett henger sammen med spørsmål om vedtakets varighet og hva som vil være målsettingen med vedtaket. I praksis vil det være disse forholdene som bestemmer samværsrettens omfang.»⁷⁴

Haugli (2000) påpeker at det rettslig sett ikke kan oppstilles noe krav om at selve samværet skal ha en bestemt funksjon utover at det må være til barnets beste. Samtidig vil likevel formålet med plasseringen i praksis også måtte få betydningen for hva som ses som formålet med samværet:

«Det er åpenbart at det kreves et mye mer omfattende samvær hvis siktemålet i saken er at foreldrene fortsatt skal være sentrale personer for barnet, enn hvis siktemålet med omsorgsovertakelsen er å bryte forbindelsen mest mulig, og at samværet bare skal sikre at barnet vet hvem de biologiske foreldrene er.»⁷⁵

I noen tilfeller lar det seg ikke avklare på tidspunktet for omsorgsovertakelsen hvor lenge plasseringen tar sikte på å vare. I slike tilfeller bør samværsordningen tilpasses på en slik måte at man åpner for flere mulige utfall. Det skal framgå av planen for plasseringen hva som er

⁷⁴ Ot.prp. nr. 44 (1991-92), s. 51

⁷⁵ Haugli 2000, s. 273

formålet med plasseringen, jf. bvl. § 4-15, og dette må avklares senest to år etter omsorgsovertakelsen.

4.2 Forhold ved barnet og barnets livssituasjon

a) Barnets alder og fungering

Det er viktig å ha et utviklingsperspektiv ved vurderinger av samvær. Barnets fungering og særlige behov må vurderes ut fra barnets alder og utviklingstrinn. Barnets behov må også ses på bakgrunn av hans eller hennes livssituasjon; hvordan barnet har det, alder når han eller hun ble tatt under omsorg og barnets tidligere historie og erfaringer. Små barn under to år er svært avhengig av nærhet til sine daglige omsorgspersoner som de har en trygg relasjon til. Samvær med foreldre som har utsatt de for alvorlig vold eller følelsesmessig omsorgssvikt vil kunne vekke sterke stressreaksjoner hos barna i forkant og etterkant av samværet. Slike samvær ivaretar ikke barnets behov for trygghet og bør ikke gjennomføres (Sjøvold & Furuholmen, 2015).

Ofte benyttes begrepet 'barnets sårbarhet' i samværsvedtaket eller domspremissene. Dette kan være et problematisk begrep siden de fleste barn som blir tatt under omsorg har vært utsatt for en eller annen form for omsorgssvikt og derfor per definisjon er sårbare. Noen barn har opplevd alvorlige traumer i sine første leveår og vil ha et særlig behov for ro, trygghet og beskyttelse. Disse barna vil være særlig sårbare for å bli overveldet og opprørt, og er derfor svært avhengige av omsorg og voksne som kan hjelpe dem med å håndtere vanskelige og stressende situasjoner (Dozier & Rutter, 2008). Andre barn har spesielle behov av andre grunner; funksjonsnedsettelse eller sykdom som krever en særskilt oppfølging og tilrettelegging. Til sammen avspeiler dette alvorlige konsekvenser av omsorgssvikt på barns utvikling og også at det er viktig å støtte opp under barnets videre utvikling på en for barnet positiv og god måte.

b) Barnets sårbarhet og behov for ro, stabilitet og forutsigbarhet

En omsorgsovertakelse er en dramatisk endring i barnets livssituasjon og utsetter barnet for betydelig stress og sårbarhet, selv om omsorgsovertakelsen har svært gode grunner for seg. Det er for barnet et tap av omsorgspersoner, og flyttingen vil i de fleste tilfeller utløse stress og være en belastning for barnet (Baugerud & Melinder, 2011). Mange barn vil reagere med sorg, og samvær med foreldre vil ofte lette opplevelsen av tap og bidra til at de får bearbeidet bruddet (Koch & Walstad, 2005). Det vil også være større risiko for sterkere og mere

kompliserte sorgreaksjoner i de tilfellene barnet har en utrygg tilknytning til sine omsorgspersoner i forkant av separasjonen (Fraley & Sahver, 2017). Barnet vil etter flyttingen ha behov for å knytte nye trygge tilknytningsbånd til de nye omsorgspersonene, og det er viktig at forholdene legges godt til rette for dette. For små barn som skal vokse opp utenfor sitt opprinnelseshjem og som har blitt utsatt for alvorlig omsorgssvikt som vold og overgrep, bør det imidlertid vurderes om det skal være samvær i det hele tatt de to første årene. Det vil være viktig at barnet får ro og tid til å etablere ny tilknytning til sine nye omsorgspersoner (Furuholmen & Sjøvold, 2015).

Høyesterett har i mange saker betonet betydningen av barnets behov for ro, stabilitet og forutsigbarhet, herunder at samværsordningen ikke må forstyrre barnets behov for å etablere ny tilknytning til fosterforeldrene. I Rt. 2012-1832 vektlegges for eksempel at hensynet til kontinuitet og stabilitet legger begrensninger på antallet samvær med biologiske foreldre. Riiber 2018 påpeker imidlertid at hensynet til stabilitet og kontinuitet ikke nødvendigvis er et argument for begrensninger i samværet, men kan også være et argument for det motsatte. Det gjelder særlig dersom omsorgsovertakelsen er ment å være midlertidig, noe som også er lovens utgangspunkt, jf. bvl. § 4-21 første ledd, første punktum. Ved midlertidige plasseringer vil det være viktig med regelmessig samvær for å opprettholde en relasjon mellom barnet og foreldre og eventuelt søsken (Goodyear, 2011). Da kan hensynet til barnet tilsi at kontakten med foreldrene holdes best mulig ved like, noe som også får innvirkning på omfanget: Samværet og kontakten må få et omfang og gjennomføres på en slik måte at det gir barnet en realistisk mulighet til å opprettholde sin tilknytning til foreldrene. Hensynet til kontinuitet kan også være sentralt dersom plasseringen er ment å være langvarig og samværet fungerer godt for barnet.⁷⁶

c) Samværet må vurderes i forhold til barnets livssituasjon

Det totale samværet må vurderes på bakgrunn av barnets livssituasjon, og omfanget må justeres ut fra barnets behov i ulike faser av plasseringen. Dersom barnet for eksempel har behov for spesiell behandling eller opplæring, er også dette noe som må tas i betraktning når det gjelder spørsmålet om samvær, herunder omfang og antall samværsberettigede, fordi også det kan virke inn på behovet for ro, forutsigbarhet og stabilitet i barnets liv.⁷⁷ Det er også

⁷⁶ Riiber 2018 viser blant annet til Rt. 2003, s. 425 avsnitt 46, Rt. 2012, s. 1832 avsnittene 36, 40 og 43, HR-2017-2015-A avsnittene 40 og 74 ("Jakob-saken"), Rt. 2004, s. 1683 avsnitt 60, Rt. 2006, s. 247 avsnitt 37, Rt. 2006, s. 1308.

⁷⁷ Rt. 2004, s. 1300 avsnitt 21

viktig og vurdere reisevei og avstander og i hvilken grad dette belaster barnet. For små barn kan lang reisevei og hyppige samvær være en spesielt stor belastning. Imidlertid kan også samvær og kontakt med opphavsfamilien være med på å ivareta barns ambivalente følelser rundt tap av sine omsorgspersoner, samt trygge barn som er engstelige for hvordan det går med foreldrene i etterkant av flyttingen (Atwool, 2013)

d) Barnets relasjon til foreldrene - tilknytning

Et sentralt moment å vurdere er kvaliteten av barnets tilknytning til foreldrene. Det er viktig at vurderingen av tilknytning foretas av fagpersoner med god kompetanse på dette feltet.

Tilknytningsbegrepet er komplekst og inneholder en rekke ulike aspekter, og det kan misbrukes eller brukes feil som del av begrunnelser og vedtak dersom dette ikke er godt nok utredet og forstått av beslutningstakere (se nærmere kapittel 2). Det er et argument for at begrepet 'tilknytning' heller ikke bør benyttes i lovteksten, med mindre det er godt forklart i forarbeidene hva som konkret menes. Dersom barnet har en utrygg tilknytning til foreldrene kan dette trekke i retning av lite samvær. Praksis trekker i retning av at jo tryggere og bedre tilknytning, jo mer samvær.⁷⁸ Barn kan utvikle en trygg tilknytning til sine fosterforeldre og samtidig inneha en utrygg tilknytning til foreldre (Dozier & Rutter, 2016). Det er også slik at barnets tilknytningsorientering kan variere mellom foreldre, barnet kan inneha en trygg tilknytning til en av foreldrene, og samtidig ha en utrygg tilknytning den andre. Imidlertid er det etterhvert godt dokumentert at tilknytningsbaserte intervensjoner som er evidensbaserte, kan bidra til at samspillet mellom barn og foreldre bedres betydelig, og at barn etter hvert også kan utvikle en trygg tilknytning til sine foreldre selv om det i utgangspunktet var en utrygg tilknytning (Granqvist mfl., 2017).

Høyesterett fastslår i Rt. 2017-2015 –A at selv i tilfeller der det er liten eller ingen tilknytning mellom barnet og foreldrene, vil samværet ha en egenverdi for barnet ved at barnet kan få en «kognitiv og intellektuell forståelse» av hvem foreldrene er, og at samvær en gang i året derfor var til barnets beste (se nærmere kapittel 3, avsnitt 3.4). Små barn har vansker med å klare å holde andre omsorgspersoner i sine tanker i det hele tatt når de ikke er fysiske tilgjengelige (Piaget, 2000).

⁷⁸ Riiber 2018 viser her til Rt. 2006, s. 247, Rt. 2006, s. 1672 avsnitt 44, Rt. 2012, s. 1832 avsnitt 41 og HR-2017-2015 –A avsnitt 59.

Barn under ett år klarer ved god omsorg å utvikle en trygg tilknytning til sine nye omsorgspersoner i løpet av noen uker, mens barn over den alderen kan bruke opp til mange måneder. Vi vet ikke helt hvilke konsekvenser det har for barns tilknytningsorientering å måtte forholde seg til flere «foreldre» som de skal ha kontakt og samvær med. Det er behov for mer forskning som kartlegger en slik triade.

Det finnes i dag tilgjengelig kunnskap om at alvorlig omsorgssvikt kan påvirke en hjerne i utvikling og derigjennom de strukturer som er viktig for barnets stresshåndtering. Slike påkjenninger kan gi en overfølsom nevrobiologi og gi grunnlag for økt sårbarhet for senere sykdom hos barnet (Dozier & Rutter, 2016). Barn i denne situasjonen har behov for å utvikle trygg tilknytning, men dette er skjørt og disse barna har derfor større behov enn normalt for stabilitet og forutsigbarhet i sin tilværelse (Atwool, 2013).

e) Barnets identitet og utvikling, herunder kulturelle hensyn

Betydningen av det å ivareta utviklingen av barnets identitet, både sosialt og kulturelt, er også et viktig hensyn. Den kulturelle identiteten er en del av menneskers selvbylde. Dette begynner å utvikle seg tidlig i barndommen og anses å fungere som en beskyttelsesfaktor overfor ulike påkjenninger, som blant annet diskriminering (Phinney & Ong, 2007). Sterkere tilhørighet til egen kultur har vist en positiv assosiasjon med økt selvtillit, akademiske prestasjoner, psykologisk tilpasning, mestring og lavere nivå av depresjon og ensomhet enn ved svakere kulturell tilhørighet (se blant annet Hollingsworth, 1997; Umana-Taylor mfl., 2006; White mfl., 2008 i Anderson mfl., 2012). Det er derfor et mål så langt som mulig å søke å finne et fosterhjem til barn med samme kulturelle bakgrunn som ham eller henne, noe som ikke alltid lykkes, blant annet fordi det viser seg ofte å være vanskelig å rekruttere mange nok fosterhjem med minoritetsbakgrunn som tilfredsstillt kravene til godkjenning av fosterhjem, jf. Fosterhjemsforskriften § 4.⁷⁹

Barns rett til ivaretagelse av sin kulturelle identitet framgår også av barnekonvensjonen artikkel 20 (3) (som Fosterhjemsforskriften bygger på), og artikkel 30. Ulike kulturer har også ulike syn på foreldreskap, oppdragelse og barns atferd. Den kulturelle konteksten bør derfor tas høyde for når man fatter beslutninger om kontakt og samvær, også der det ikke lar seg gjøre å finne fosterforeldre med samme kulturelle tilhørighet som barnet.

⁷⁹ FOR-2003-12-18-1659

Da bør det vurderes alternative måter for barnet å kunne opprettholde en tilknytning til eget kulturelle miljø.⁸⁰

For barn med en annen kulturell bakgrunn enn fosterhjemmet vil samværsrestriksjoner, og særlig nektelse av samvær, kunne få store konsekvenser for barnets utvikling av egen kulturelle identitet. Imidlertid vil andre hensyn i noen tilfeller kunne veie tyngre enn hensynet til kulturell identitet. Barnets behov for beskyttelse, for en trygg og stabil omsorgssituasjon, kan veie tyngre enn hensynet til kulturell identitet i form av samvær.

4.3 Barnets egen mening

Barnets mening om hvorvidt det skal være samvær, med hvem og i hvilket omfang vil være viktige hensyn i vurderingen av barnets beste. Ikke bare barnets verbale uttalelser, men også barnets øvrige uttrykk i form av kroppslige og følelsesmessige reaksjoner før, under og etter samvær bør tillegges vekt som former for formidling av barnets opplevelser og følelser (se nærmere under avsnitt 3.5). Gjennom en rekke studier kommer det frem at kontakt med opphavsfamilien er viktig og at barn ønsker å bli inkludert i beslutninger om samvær og samværsordninger. Betydningen av å snakke med og samarbeide med barnet er åpenbar, gitt den store variasjonen det er når det gjelder barns meninger om samvær og kontakt (Atwoll, 2013). Barnet har en rett til å si sin mening og bli hørt, men barnet skal på den annen side ikke tvinges til å ta stilling til samværs spørsmålet dersom barnet ikke ønsker dette. Det bør også etableres en fleksibel mulighet for at samvær og kontakt med foreldre, søsken og andre nære personer kan trappes opp i takt med barnets økende alder og dersom barnet selv ønsker det. Samtidig er det viktig i vektleggingen av barnets synspunkter å ta høyde for at barn i noen situasjoner kan etterspørre mer kontakt enn barnet faktisk er i stand til å håndtere følelsesmessig, spesielt rett etter en flytting, og det er viktig med aldersadekvate forklaringer på hvorfor barn eventuelt ikke kan ha hyppigere samvær og kontakt en periode etter flytting (Sen & Broadhurst, 2011). Ved vektleggingen av barnets synspunkter bør det også ses hen til situasjoner der barnets synspunkter kan være uttrykk for foreldrenes ønsker og barnet befinner seg i en sterk lojalitetskonflikt mellom de voksne involvert i saken.

⁸⁰ Riiber trekker fram Rt. 2014, s. 976 avsnitt 40, LB-2014-173958 og Rt. 2005, s. 110 avsnitt 65. Dette uttrykkes også i NOU 2016:16, avsnitt 3.6.4

4.4 Forhold ved foreldrene

Forholdet mellom barnet og dets opphavsfamilie før flytting har stor betydning for hvordan samværet senere påvirker barnet. Det er godt dokumentert at mange barn opplever avvising fra foreldrene under samvær, og blir utrygge. Spesielt har samvær med foreldre som har misbrukt/mishandlet sine barn vist seg vanskelig også i de tilfeller sosialarbeideren har vurdert samværet til og være trygt. Det må derfor alltid foretas en konkret vurdering knyttet til barnets behov for trygghet og sikkerhet i slike tilfeller (Boyle, 2015).

I følge Haugli (2000) er det åpenbart at foreldrenes personlige egenskaper og livssituasjon må tillegges stor betydning ved vurderingen av samvær. De forholdene som førte til vedtaket om omsorgsovertakelse vil ofte være relevante for samværsspørsmålet.⁸¹ Samtidig vil det også være situasjoner der foreldrene har opplevd å få hjelp for sine utfordringer, og der det at noen andre har hovedomsorgen for barnet, har gjort det mulig for dem å fungere som gode og utviklingsstøttende foreldre i samværssituasjonene. Arten og omfanget av foreldrenes ulike utfordringer og konsekvensene de har hatt og kan få for barnet, vil være av stor betydning her. Barn som har vært utsatt for alvorlig vold, seksuelle overgrep, alvorlig rusmisbruk hos foreldre eller foreldre med alvorlig psykisk sykdom, vil ha et særlig behov for, og en rett til, beskyttelse. Om seksuelle overgrep eller annen mishandling, uttaler Haugli:

«Hvis årsaken til omsorgsovertakelsen er at barnet har vært utsatt for seksuelle overgrep eller annen mishandling, eller det er mistanke om slike forhold og fare for at barnet kan bli utsatt for tilsvarende overgrep under samværet, er dette hensyn som klart må kunne tilsi at samvær nektes helt.»⁸²

Haugli viser til at dette standpunktet også har støtte i saker etter barneloven, og understreker at det «må være opplagt at man i barnevernssaker ikke kan ta noen større risiko på dette området enn i saker etter barneloven».⁸³ For små barn som har opplevd slik alvorlig omsorgssvikt, vil en viktig forutsetning for gode samvær være i hvilken grad foreldrene opptrer på en utviklingsstøttende overfor barnet. Foreldres grad av evne til å ha barnets behov her og nå i fokus, vil spille en viktig rolle i denne sammenhengen. Utviklingsstøttende samvær innebærer samvær for barnets beste og handler ikke om hva barnet «tåler», men heller hvorvidt samværet bidrar positivt til barnets utvikling (NOU 2012:5). I de fleste tilfeller

⁸¹ Haugli (2000), s. 292

⁸² Haugli, s. 301

⁸³ Haugli s. 301-302. Hun viser blant annet til Rt. 1994, s. 940, Rt. 1990 s. 239.

vil det kreve en utredning av barnets utvikling, fungering og behov, i tillegg til en vurdering av foreldrenes evne og mulighet til å bidra utviklingsstøttende under samvær med barnet (Koch & Walstad, 2005; Furuholmen & Sjøvold, 2015).

Et sentralt forhold under dette punktet vil også være foreldrenes fungering *etter* omsorgsovertakelsen; deres utvikling, samarbeidet med barneverntjenesten og fosterforeldrene. Dette hensynet henger sammen med utgangspunktet i bvl. § 4-21 første ledd første punktum om at omsorgsovertakelsen skal oppheves når det er overveiende sannsynlig at foreldrene igjen kan gi barnet forsvarlig omsorg. Utviklingen til foreldrene etter omsorgsovertakelsen vil derfor også være et viktig moment for vurderingen av samværet og samværets formål.⁸⁴ Noen foreldre går aktivt inn for å motta hjelp, veiledning og støtte og klarer etter hvert å overkomme mange av sine utfordringer. Imidlertid er det ikke alltid nok at foreldre er motiverte for å motta råd og veiledning knyttet til samværet, de bør også være veiledbare, det vil si at foreldre har endringskapasitet knyttet til utfordringer i samspillet med barnet. Dette skal også telle med i vurderingen av samvær. I Rt. 2001, s. 14 ble det lagt vekt på at moren hadde gjennomgått «en nærmest oppsiktsvekkende utvikling til det bedre», og at samvær var viktig for barna slik at de kunne bli kjent med en mor som hadde klart å snu en utvikling på denne måten.⁸⁵ I noen tilfeller vil det likevel kunne forholde seg slik at foreldrene gjør en kjempeinnsats og overkommer en rekke vanskeligheter, men at barnet enten ikke ønsker samvær, eller det totalt sett vurderes ikke å være er til barnets beste med samvær eller med utvidet samvær som følge av positive endringer i foreldrenes livssituasjon. Rimelighets- og rettferdighetsbetraktninger kan ikke alene være avgjørende her, selv om det kan være ønskelig å gi foreldrene den anerkjennelsen de fortjener gjennom jobben de har gjort med å ta tak i eget liv. Hensynet til barnet må være avgjørende også i slike situasjoner.

Videre vil erfaringene med samværene være sentrale, det er viktig at foreldrene aksepterer flyttingen av barnet og anerkjenner at fosterforeldrene er barnets nye daglige omsorgspersoner. Foreldre som forteller barnet at det snart skal flytte hjem får barnet til å føle skyldfølelse om sin relasjon til fosterhjemmet, og vil kunne forhindre at ny tilknytning dannes. Dette er med på å skape utrygghet, så vel som vanskelige lojalitetskonflikter hos barna (Boyle, 2015; Bunkholdt, 2017).

⁸⁴ Riiber 2018 viser til Rt. 2001, s. 14, Rt. 2014, s. 976 avsnitt 60, Rt. 2012, s. 1832 avsnitt 42.

⁸⁵ Riiber (2018), s. 147

4.5 Hvordan samværene fungerer, herunder barnets reaksjoner før og etter samvær

Høyesterett legger stor vekt på hvordan samværet fungerer for barnet, herunder på barnets reaksjoner før og etter samværene. I tillegg må det vurderes hvordan samværet forløper. Dette krever spesifikk kompetanse hos de fagpersonene som skal vurdere dette. Barns reaksjoner vil variere avhengig av erfaringer, fungering og alder. Med økende alder blir barn også mer lojale og verbalt lydige. I henhold til Furholmen og Sjøvold, (2015) vil det være skadelig for små barn når de tar ansvar for samværet, og likedan når de blir «invadert» av foreldre, eller at samværet fører til skremmende minner hos barnet. Når det gjelder traumatiske minner viser forskningen at slike minner huskes godt, også over tid. I tillegg peker en del forskning i retning av at jo mer alvorlige overgrep og traumer et barn har vært usatt for, jo bedre er erindringer fra opplevelsen dersom det ikke er utviklet alvorlig psykopatologi (Goodman mfl., 2003; Goodman, Quas & Ogle, 2010). Imidlertid er evnen til å fortelle om slike opplevelser sterkt knyttet til alder og språkutvikling. Som beskrevet i del 2 vil preverbale minner lagres som implisitte minner, og barn vil ikke kunne gjenfortelle fra disse opplevelsene. Slike minner lagres i strukturer i hjernen assosiert med frykt (amygdala) og kan vise seg i form av kroppslige reaksjoner og angst hos barnet (Wiik & Gunnar, 2009; Nordanger & Braarud, 2017). Små barn har ikke kognitive forutsetninger til å forstå at foreldre ikke lenger utgjør en trussel, og dette vil derfor kunne utløse angst hos barnet ved samvær, og slike samvær vil være utviklingshemmende, og noen ganger retraumatiserende, for barnet (Sjøvold & Furuholmen, 2015). Dette kan vise seg i form at barnet blir svært klamrende eller viser unngåelsesreaksjoner ovenfor samværs personer (Bentovim mfl., 2009). Også for eldre barn vil samvær med foreldre som har utsatt barnet for traumer eller alvorlig vanskjøtsel kunne føre til en retraumatisering hos barnet og trigge omfattende reaksjoner hos barnet. Her kan det som for andre framstår som nøytral kontakt utløse sterke minner om traumatiske hendelser hos barnet (Bentovim mfl., 2009). Stressreaksjoner kan vises i form av atferdsmessige reaksjoner og påvirker også kroppens sirkulasjonssystem, noe som kan komme til uttrykk i frysreaksjoner, ansiktsgrimaser (frykt), frykt-lyder samt økt hjertefrekvens (Loman & Gunnar, 2010).

Dersom plasseringen antas å være langvarig, vil ikke det at samværene fungerer bra i seg selv nødvendigvis medføre et mer omfattende samvær.⁸⁶ Under dette punktet kan det være aktuelt å vurdere hvorvidt det har skjedd endringer i samværs situasjonen som gjør det

⁸⁶ Riiber viser til Rt. 2001, s. 14, Rt. 2012, s. 1832 avsnitt 47 og 41, Rt. 1997, s. 534, Rt. 2002, s. 908, Rt. 2004, s. 1046 avsnitt 73

nødvendig å endre arten og/eller omfanget av samværet med en eller flere samværsberettigede. Videre vil det ofte være nødvendig å vurdere behovet for endringer i oppfølging av barnet før og etter samvær, råd, veiledning og støtte til foreldre i forkant og under samvær, og eventuelt tilsyn under samvær.

Et annet moment som er viktig ved vurderingen av hvordan samværet fungerer, er samarbeidet mellom barneverntjenesten, fosterforeldre og barnets foreldre eller andre samværsberettigede. Jo bedre dette samværet fungerer, jo bedre vil ofte samværene oppleves for barnet. Omvendt vil et høyt konfliktnivå mellom de voksne involverte også prege barnets situasjon. Fra forskning om barn i samlivsbrudds-situasjoner vet vi i dag mye om hvor stor belastning det er på barnets fysiske og psykiske helse at foreldrene står i langvarige konflikter om samværsspørsmål (Amato, 2010; McEwen & Wingfield, 2003). Barnet vil lett kunne havne i en tilsvarende lojalitetskonflikt mellom fosterforeldre og biologiske foreldre.

Hvor alvorlig omsorgssvikt barnet har blitt utsatt for og hvilke konsekvenser det har fått for barnet vil være viktige momenter også i vurderingen av spørsmålet om samvær. Formålet med kontakten og samværet for det enkelte barnet bør vurderes individuelt og formidles til de som skal ha samvær med barnet (Lucey mfl., 2003, sitert i Taplin, 2005). Et generelt råd innenfor dette forskningsfeltet er at årsak til omsorgsovertakelsen, forholdet mellom foreldre og barn forut for og under omsorgsovertakelsen, særtrekk ved barnet (blant annet. alder - yngre barn er mer sårbare), barnets utviklingsstadium og emosjonell og fysisk velvære, samt eventuelle støttende og kompenserende sosiale nettverk, bør utredes og vurderes før det tas stilling til kontakt og samvær, og hvorvidt det bør være tilsyn eller ikke (Bullen mfl., 2015). Barnets utviklingsstadium er ikke nødvendigvis det samme som barnets alder. En grundig individuell vurdering av det enkelte barnet bør foretas (Scott mfl., 2005). Foreldrenes atferd under samværet - om denne vekker bekymringer for barnets trygghet og fungering - må også vurderes. Dersom det er risiko for at det kan oppstå konflikt mellom foreldre og barnets fosterforeldre bør samværet og kontakten tilrettelegges med dette for øye for å minske belastningen på barnet.

4.6 Barnets relasjon til, og behov for, samvær med andre enn foreldrene

Barnet kan ha andre nære personer som betyr mye i barnets liv og som barnet ønsker å opprettholde kontakt og samvær med. Dette kan være viktig av flere årsaker. For det første i saker der barn av ulike årsaker, ikke kan opprettholde kontakt med sine biologiske foreldre. Her kan kontakt med søsken, besteforeldre, andre slektninger eller nære personer være

spesielt viktig. Blant annet kan for eksempel besteforeldre gi barnet informasjon om sin familiehistorie, noe som kan gi barnet en helhetlig forståelse av sin situasjon og være med på å skape sammenheng i barnets liv (Boyle, 2015; Atonovsky, 1996). Kontakt og samvær med utvidet familie har også vist seg viktig som en positiv forbindelse til barnets kultur i saker hvor barnet har en minoritetsbakgrunn, og har blitt identifisert som en beskyttelsesfaktor for barn som er usatt for negative påkjenninger (Atwool, 2006). Forskning viser at kontakt med utvidet familie og andre nære personer kan fungere som en beskyttelsesfaktor for barnet, da denne kontakten ofte ikke har den kompleksiteten og risiko som er forbundet med foreldrekontakt Sen og Broadhurst (2011).

Barnets behov for og ønske om samvær med andre enn foreldrene kan ha betydning også for utformingen av samværet mellom barnet og foreldrene. Dette hviler på utgangspunktet nevnt over om at det er det samlede samværet med alle samværsberettigede som skal utformes på en måte som er til barnets beste. Det innebærer at det totale samværet ikke blir så omfattende at det går ut over barnets fungering i hverdagen, og barnets behov for ro og stabilitet i fosterhjemmet.⁸⁷

4.7 Fosterforeldrenes situasjon og fosterforeldrenes mening

I følge Høyesterettspraksis er det også grunn til å vektlegge fosterforeldrenes mening om spørsmålet om samvær. Fosterforeldrene er barnets primære omsorgspersoner og vil ofte være nærmest til å vurdere hva som er barnets beste. Det er fosterforeldrene som ser og opplever barnet i det daglige, og hvordan barnet har det i forkant av og i etterkant av samvær, herunder hvordan eventuelle belastninger knyttet til gjennomføring av samværene slår ut på barnets totale fungering. Det er derfor viktig at fosterforeldrenes erfaringer formidles videre til barneverntjenesten, og tas på alvor og vektlegges ved evalueringer og beslutninger. For å kunne foreta en god nok vurdering av barnets beste i fylkesnemnda og domstolene bør fosterforeldre få uttale seg i saker om samvær. Vekten av fosterforeldrenes uttalelser kan imidlertid i noen tilfeller influeres av at de - naturlig nok – er sterkt følelsesmessig involvert i saken og at det kan være vanskelig å skille mellom egne og barnets behov.⁸⁸ Studier viser at der hvor fosterforeldre har positive holdninger overfor foreldre, viser sensitivitet, empati og aksept overfor deres deltagelse, kan det hjelpe barna til og forstå deres tilhørighet til begge familiene (Neil, 2003; Poirer & Simard, 2006)

⁸⁷ Riiber 2018 viser til Rt. 2012, s. 1832 avsnitt 39.

⁸⁸ Se Rt. 1998, s. 787

4.8 Det totale samværet sett under ett

Det framgår av høyesterettspraksis at det er det totale samværet som skal vurderes i forhold til barnets beste. Det innebærer at dersom samværet utvides overfor noen samværsberettigede, kan det bli nødvendig å innskrenke det overfor andre. Det totale samværet må også ses i sammenheng med barnets livssituasjon for øvrig, herunder hvilke og hvor mange andre aktører som er involvert i barnets liv. Det kan være tale om en rekke ulike tjenester og personer: ansatte i barneverntjenesten, barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (bup), pedagogisk-psykologisk tjeneste (ppt), tilsynsfører, ulike former for behandling og opplæringstilbud, fritidsaktiviteter mv. Den totale samværsfrekvensen må vurderes for hvert enkelt barn. Dette vil særskilt gjelde barn som skal ha samvær med foreldre hver for seg, i tillegg til søsken og eventuelt andre nære personer. Også besøk fra barnevernet og tilsynsfører må tas med i denne vurderingen da alle slike treff bryter opp og er forstyrrende i barnets rutiner og hverdagslige aktiviteter.

Når det skal tas stilling til hvorvidt det skal være samvær, med hvem og i hvilket omfang, vil det i noen saker kunne være behov for å vurdere om noen av de hensyn som er nevnt over kan ivaretas på andre måter enn ved direkte møter dersom det totale samværet går ut over det som er håndterbart for barnet. Eksempler på dette kan være gjennom sosiale medier slik som Facebook og Skype som gir barn og samværsberettigede anledning til å være i kontakt med hverandre uten direkte samvær og kontakt. Det er fortsatt begrenset med forskning på betydningen av kontakt via sosial medier, og det er vanskelig og kontrollere denne formen for kontakt. Kontakt på telefon en måte og ha kontakt på uten samvær. De fleste barn har i dag egen mobiltelefon fra tidlig alder, så også her kan dette være vanskelig og regulere. Aamodt & Mossige (2014) fant at en del barn synes det er noen utfordringer forbundet med denne formen for kontakt fordi det kan være vanskelig og skjerme seg mot foreldre og å stå imot press om å ha kontakt, legge til som venn, dele bilder og liknende med foreldrene uten at barnet ønsker dette selv. Annen forskning har derimot vist at barn under omsorg synes e-mail og sosiale medier var et viktig virkemiddel for å opprettholde kontakten særlig med søsken, men også med annen familie (Ofsted, 2009). Det vil uansett være viktig at fosterforeldre så vel som foreldre, er bevisst bruken av denne teknologien og følger med på hvordan barnet responderer på kontakt via sosiale medier, og hvorvidt det skjer endringer hos barnet emosjonelt og atferdsmessig som bør gi grunnlag for å revurdere slike kontaktformer (Sen & Broadhurst, 2011).

4.9 Oppsummering

I dette kapitlet har vi samlet de sentrale hensyn og vurderinger som skal avveies i saker om samvær, ut fra psykologisk forskning og rettspraksis. De ulike hensynene kommer inn med forskjellig vekt avhengig av sakenes faktum. Det at det kan oppstilles noen generelle hensyn og momenter må imidlertid ikke bidra til at den skjønsmessige vurderingen standardiseres. Det må alltid være de individuelle forhold i saken som er avgjørende. Oversikten over sentrale hensyn som framgår av dette kapitlet bør derfor bare benyttes som et verktøy i utformingen av best mulig begrunnelser for samværsbeslutningene, og grundigst mulig utredninger av hva som vil være til det enkelte barnets beste, både på beslutningstidspunktet og på lengre sikt. Det kan være avgjørende for barnets helse, trivsel og videre liv at det gjøres grundige vurderinger av barnets livssituasjon og behov når samvær skal besluttes, der de momentene som er gjennomgått over og som er relevante for saken, vurderes av kompetente fagpersoner.

Samvær bør til enhver tid ha et barneperspektiv og barnets utviklingsstadium må tas med i betraktning. Når det gjelder omfang, er det ikke slik at en generell norm på for eksempel 4- 6 samvær i året kan angis som en 'gyldig' norm. Denne samværfrekvensen er ikke basert på funn fra empiriske studier, men har utviklet seg gjennom praksis uten basis i forskningskunnskap. Det er ingen etablert årsakssammenheng mellom dette antallet samvær og barnets beste generelt, heller ikke når det gjelder sannsynligheten for tilbakeføring av omsorgen.

KAPITTEL 5 INNSPILL FRA SENTRALE AKTØRER I FELTET

5.1 Innledning

I sammenheng med utredningen intervjuet vi et utvalg sentrale aktører i praksisfeltet for å få deres tanker rundt samvær og kontakt. Vi ønsket i utgangspunktet å snakke med flere aktører, men grunnet mangel på tid ble det kun fire aktører det ble anledning til å ha møter med. Disse aktørene representerte organisasjoner med ulike perspektiv og bestod av henholdsvis:

Landsforeningen for barnevernsbarn, Myrsnipa samværssted. Fosterhjemsforeningen og en Fylkesnemndsleder. I tillegg har vi gjennomgått høringsuttalelsene til NOU 16: 16 og plukket ut konkrete innspill knyttet til samvær.

5.2 Landsforeningen for barnevernsbarn

Samtale med Ruzzel Solberg og Vilde Adolfsen

Landsforeningen for barnevernsbarn (Lfb) var opptatt av å nyansere begrepet 'nærstående'. De understreket at 'nærstående' ikke nødvendigvis trenger å bety bare besteforeldre, onkler og tanter, men også venner. Hvem er det som oppleves som nærstående for barnet? Barn kan oppleve et press på samvær med biologisk slekt som ikke alltid til barnets beste. Hvis nærstående skal få en rett til samvær etter loven, kan det innebære mer stress for barnet. Det som er viktig er at barnet får en mulighet til å ivareta relasjoner som er av stor betydning for barnet, enten det gjelder familie eller andre mennesker.

Angående rettighetsfesting, peker Lfb på at rettigheter er vel og bra, men at det må foretas en skjønnsmessig vurdering i tillegg. I utgangspunktet ser Lfb positivt på at samvær med søsken lovfestes som en rettighet for barnet, men hvis søster eller bror er overgriper for eksempel, må man sikre en beslutning om samvær som vil være til barnets beste.

På spørsmål om barnet bør ha en rett til å nekte samvær, var Lfb opptatt av at barn må få lov å si nei til samvær, og at det må tas på alvor, men var i tvil om hvorvidt en rett til å nekte samvær burde lovfestes. Det er et tema de har diskutert i Lfb, og de peker på at når foreldre får en rett til samvær, mens barnet kanskje ikke ønsker samvær og må stille på samvær likevel (noen barn opplever å bli fysisk tvunget med i bilen), så kan det også skje at foreldre uteblir fra samværet, eller at de på andre måter ikke klarer å følge opp det samværet de har fått rett til, eller avviser barnet under samværet. Det kan oppleves både krenkende og urettferdig. Lfb fortalte også at noen barn opplever at de blir møtt med sanksjoner i

fosterhjemmet dersom de ikke stiller til samvær med foreldrene; husarrest, stengt inne på rommet og lignende. Det ble også trukket fram at når barnet uttrykker motvilje mot samvær, så må barneverntjenesten finne ut hvorfor barnet sier nei, barneverntjenesten må spørre. Og omvendt bør man også sjekke ut hvorfor barnet sier at han/hun vil ha samvær; om barnet blir presset av foreldrene eller selv virkelig ønsker samvær. Noen barn kan la seg kjøpe med fine, nye ting de får i gaver på samværet, men det er ikke gitt at samværet er bra for barnet likevel. De mener det er viktig å snakke med barnet i etterkant om hvordan han/hun hadde det på samvær og hva som skjedde. Det må være mer dialog med barnet slik at barnets egne erfaringer kommer skikkelig fram. De daglige omsorgspersonene – som ofte vil være fosterforeldrene - må forberede barnet før samvær og støtte barnet etter samvær. Lfb understreker også at samvær er tøft uansett om det er positivt eller negativt for barnet. Barnet er lojale mot foreldrene og vil ikke såre dem ved å si at de ikke ønsker samvær med dem. Mange barn tør derfor ikke å nekte samvær.

På spørsmål om samværene jevnlig bør evalueres, svarer de ja. Samtidig var Lfb opptatt av at man ikke laget et system som ødelegger for alle de som har det fint på samvær, at man ikke laget evalueringssystemet 'stort og klundrete', men enkelt håndterbart. Det viktigste er at barnet får si sin mening. Videre pekte de på at man ikke kan spørre barnet hvordan det går på samvær foran foreldrene, mens de er i rommet. Barnet må få snakke fritt. Dette kom også fram i tilknytning til samvær med søsken: at dersom barnet ønsker det må det legges til rette for at barn kan være sammen med søsken uten at foreldrene er til stede.

Lfb mente videre at fosterforeldrene må snakke med barneverntjenesten og formidle barnets opplevelser. Barnet mister tilliten til fosterforeldrene dersom de ikke klarer å si fra, og det kan være alvorlig for et barn som har opplevd tillitsbrudd fra egne foreldre. Barnet må kunne stole på at fosterforeldre sier fra når ting ikke går bra, selv om noen fosterforeldre kan synes det er vanskelig eller være redde for at barneverntjenesten da skal flytte barnet. Lfb understreker at de har inntrykk av at samværet blir bedre for barnet når barnet selv har fått delta i prosessen, når de får vært med å påvirke f.eks hvor samværet skal være, og hva man skal gjøre sammen. Erfaringene er at barnet ofte ikke blir snakket med i forkant av beslutningen om samvær.

Det er viktig for mange barn å beholde familierelasjonen, men det må følges opp. En tendens de ofte ser er at man får for lite samvær, ungdommen blir 18 år, får ikke ettervern, og flytter hjem igjen og møter en helt ny virkelighet fordi man ikke har fått samvær. Man får ikke følge familiens utvikling og bli oppdatert. Da går det ikke alltid så bra.

Det er ofte mange å forholde seg til i fosterhjemmet. Jo færre folk, jo bedre for barnet! Det blir krevende for barnet å leve et vanlig liv som andre barn. Det kan være vanskelig og fortelle vennene sine at man skal til Bup og må gå før fra venner, eller måtte forklare vikarlæreren sin at man må gå før timen er slutt fordi man skal ha ansvarsgruppemøte med barneverntjenesten. Mye av livet til fosterbarn handler om møter og man får ikke tid til bare å være et vanlig barn. Noe av det er nødvendig, barnet skal involveres hvis man ønsker det, men det bør også legges til rette for at det ikke er så mange folk som må inn og ut av livet til disse barna. Og når man blir eldre, bør antagelig samværsordningen endres i takt med andre behov. For eksempel hvis man er en ungdom på 16 år og har samvær med foreldrene annenhver uke, så vil man kanskje gå ut på lørdagskvelden og ikke ha samvær. Hvilken 16-åring vil sitte på lørdagskvelden med foreldrene sine og se på tv? Man vil være normal i en unormal situasjon. Fritidsaktiviteter er viktig, og man må kunne delta på det. Samværet får heller vike hvis det kolliderer med fritidsaktiviteter.

Lfb oppsummerer at de har veldig mange forskjellige erfaringer, og at det ikke kan sies noe helt generelt. Det er like mange historier som ungdommer.

Når det gjelder adgangen til å begrense samvær, trekker Lfb også fram hvor vanskelig det er. Det må treffes vedtak også i fylkesnemnda. De stiller spørsmål ved om det bør vurderes en akutthjemmel for å stanse skadelig samvær umiddelbart.

5.3 Myrsnipa Samværsted - Bjørnar Henrik Bakker og Vigdis Billing

Her gjennomføres det samvær med tilsyn i forbindelse med barnefordelingssaker (17%) så vel som barnevernssaker (83%). Totalt antall samvær i 2017 var 1415 samvær. Myrsnipa Samværsted drives av Stiftelsen Kirkens bymisjon og det utføres her tilsyn av kvalifiserte og erfarne ansatte som også skriver samværsrapporter fra tilsynet.

5.3.1 Hvem samværet foregår sammen med

Hos Myrsnipa Samværsted er det i de fleste sakene samvær mellom barnet og mor og far, eller med en av foreldrene. Innimellom har de imidlertid også saker hvor også besteforeldre har samvær. I en sak de har hatt det siste året hadde mormor og bestefar samvær hver for seg. Myrsnipa Samværsted mener det er noen besteforeldre som ikke burde være med på samværet, fordi de gråter, kommer med føringer og rett og slett virker forstyrrende inn etc. Dette er ikke positivt for barnet og de ansatte merker svært raskt om et samvær er utviklingsstøttende for barnet eller ikke. Myrsnipa Samværsted har også saker med

søskensamvær, og da har bare søsken møtt til samværet. Dette kan være søsken som bor hos ulike fosterforeldre. I tillegg har Myrsnipa Samværsted samvær hvor også litt annen familie deltar. Disse kommer da kanskje inn på siste halvtimen av samværet til far for eksempel.

5.3.2 Hyppighet og omfang av samvær

Myrsnipa ønsker i utgangspunktet ikke ha så mye formening om normen på samvær, som er slik de opplever den, på mellom 4-6 samvær i året. De forholder seg i utgangspunktet til det Fylkesnemnd eller retten beslutter, men de melder tilbake i saker der de ser nødvendigheten av dette. For eksempel dersom det er satt av 4 timer til et samvær og det avsluttes av partene etter 2 timer. Imidlertid setter Myrsnipa Samværsted spørsmålstegn ved at samvær med tilsyn skal kunne vare opp til 6 timer ad gangen 6 ganger i året. Dersom det må være tilsyn stiller de spørsmål ved at det skal være så omfattende samvær i saker der hvor foreldre ikke kan være alene med barna sine. Dette gjelder ikke bare små barn, men også for eldre barn. Det å måtte være sammen med sitt opphav i 6 timer ad gangen kan være svært lite interessant for en tenåring. Det er også foreldre som selv sier ifra om at det kan bli for lenge. Myrsnipa Samværsted mener samvær på 2-3 timer er nok i saker der det skal være tilsyn, og hvor man ikke tenker tilbakeføring. I saker hvor man sikter på tilbakeføring derimot, anbefaler de 3-4 timers samvær med en opptrappingsplan.

5.3.3 Tilsyn, råd, veiledning og støtte

Myrsnipa Samværsted har også ofte samvær der de skal gå til og fra, hvor de ansatte kommer innom og ser hvordan samværet går, men ikke er tilstede under samværet i helhet. De har også erfaring med at samværsberettigede kommer, men hvor samværet ikke blir noe av. Dette er ofte i saker med rus og psykiatri.

Myrsnipa Samværsted påpeker at de også har samvær hvor barna viser sterke reaksjoner, hvor de f.eks. kaster opp og kaldsvetter. Dette kan i noen tilfeller være den observasjonen som behøves i en sak for å avslutte samvær helt, og at dette innimellom må til for å få dokumentasjon, men Myrsnipa Samværsted mener det ikke burde være nødvendig å utsette barna for en slik påkjenning før samvær stoppes. Det er jo også en stor belastning for fosterforeldre å oppleve dette.

Det bør i mange saker være veiledning av samværsberettigede, og Myrsnipa Samværsted gir også en del veiledning i forbindelse med samvær selv om dette ikke er mandatet fra barnevernet. De har også barn på samvær som har vært flyttet 9-10 ganger, og

disse er ofte ekstremt sinte og det er viktig med tett oppfølging. De peker i denne sammenhengen på viktigheten av en helhetlig tenkning og betydningen av å ha kommunikasjon med skole og apparatet rundt barnet. Noen barn er urolige i uken før og etter samværet, og da er det viktig å bli møtt med forståelse for eksempel fra lærere. De ansatte på Myrsnipa Samværssted informerer også fosterforeldre dersom det skjer ting under samværet, f. eks. at mor sier at hun skal ta livet sitt i påhør av barnet.

5.3.4 Barnets rett til å høres og alternativer til samvær

Når det gjelder retten til at barn skal høres når de er 12 år er ikke Myrsnipa Samværssted uenig i det, men de stiller spørsmål om hva som egentlig ligger i dette. Barn som ikke vil ha samvær skal høres på det de sier, men man bør se på grunnen til at de ikke har lyst på samvær. Dette kan etter Myrsnipas erfaring ofte handle om bagatellmessige grunner, som at mor for eksempel snakker om feil ting. Et barn på 8 år tenker ikke nødvendigvis at det kan gjøres noe med, at dette kan mor få veiledning på. Bedre kartlegging av hvorfor barnet eventuelt ikke ønsker samvær er derfor viktig.

Det foregår også en god del kontakt over digitale medier, noe som kan være et stort problem. En måte å imøtegå dette på kan være å gi foreldre mere bilder, gi de mer kortfattet informasjon om hvordan barnet har det, og at all kontakt og informasjon ikke nødvendigvis skal foregå under samværet.

Et siste forhold Myrsnipa Samværssted peker på er at 12 måneder er alt for kort tid for foreldre til å få prøvd saken sin igjen på nytt. Det bør være lengre tid før foreldre kan ta opp saken på nytt med tanke på den belastningen dette utgjør, Myrsnipa Samværssted mener det godt kan gå 3 år.

5.3.5 Oppsummering

Andre nærstående slik som besteforeldre bør ikke helt uten videre gis tilgang til og delta på samvær uten at dette vurderes nøye, da dette kan bli en tilleggsbelastning for barnet grunnet nærståendes reaksjoner under samværet.

Samvær med tilsyn bør ikke vare mer enn 2 til 3 timer dersom det ikke tenkes tilbakeføring. Samvær hvor barnet viser sterke reaksjoner bør stoppes raskere og i de mest alvorlige sakene med vold bør det vurderes nøye hvorvidt det overhodet skal være noe samvær med foreldre som har utsatt barna for dette.

Det bør være en del av mandatet til Myrsnipa Samværssted fra barnevernet at det settes av mer tid til veiledning og oppfølging av foreldre og fosterforeldre, både i forkant og etterkant av samvær.

Barnets mening skal lyttes til med det bør utredes bedre hvorfor barnet eventuelt ikke ønsker samvær. Foreldres rett til å fremme ny sak for nemnda etter 12 måneder bør forlenges til 3 år.

5.4 Fosterhjemsforeningen -Tove Wahlstrøm og Marianne Oftedal

5.4.1 Innledning

Norsk Fosterhjemsforening er en aktiv pådriver for å heve kvaliteten på alle plan innen fosterhjemsomsorgen. Foreningen er en landsdekkende og uavhengig interesseorganisasjon i forhold til politiske partier og trossamfunn. Foreningen representerer alle medlemmene av fosterfamilien; fosterbarnet, fosterforeldre og deres biologiske barn. Foreningen har rundt 4000 fosterfamilier som medlemmer, og familiene har et til to fosterbarn, i tillegg eventuelt også egne barn.

5.4.2 Fosterforeldrenes situasjon

Norsk Fosterhjemsforening påpeker at

- Fosterforeldre er selve bærebjelken i barnevernet, og forutsetningen for at barn som må flyttes fra foreldre får trygghet og omsorg. Denne bærebjelken er imidlertid dårlig sikret.
- Skal fosterbarnet sikres trygghet og god omsorg i fosterhjemmet, må fosterbarnet og fosterhjemmet sikres grunnleggende juridiske rettigheter og rettssikkerhet.
- Slik rettssikkerhet foreligger ikke i dag- innen et område som skal ivareta samfunnets mest sårbare barn, og som gjelder store velferdsmidler. Fosterhjemmet mangler i dag klagerettighet og gis ikke partsstilling på forvaltningsavgjørelser av stor betydning for dem og fosterbarnet. Fosterforeldre har i dag ikke rett til å klage på avgjørelser på vegne av fosterbarnet. Dersom offentlige avgjørelser ikke ivaretar barnets interesser, blir disse dermed ofte ikke påklaget. Mens barn for øvrig har foreldre som kan stå på for dem faktisk og rettslig, står fosterbarn mye svakere, som følge av at egne foreldre kan være ute av stand til å ivareta deres rettslige interesser.
- Fosterforeldre har liten mulighet til å beskytte seg mot vilkårlige og uriktige avgjørelser. Saksbehandling og skjønnsutøvelse innen fosterhjemsomsorgen er dermed sjelden undergitt overprøving av høyere instans. Dette gjelder flyttesaker, saker om ytelser til

fosterhjemmet, saker om tilbakeføring, saker om rett til samvær med fosterbarnet etter flytting og tilbakeføring, saker hvor fosterbarnet ikke får medvirke.

- Foreningen anser at fosterfamilien der plasseringen har vart en tid, må anses å utgjøre et familieliv med krav på et vern iht menneskerettighetene, (jf. også NOU 2016:16) iht EMK art 8 og barnekonvensjonen. Dette ivaretas ikke i dagens lovgivning eller forvaltningspraksis.

I flyttesaker opplever vi at fosterbarn kan flyttes akutt ut av fosterhjemmet uten at fosterforeldre gis klageadgang og innsynsrett i saken, og uten at flytting fremstår som et nødvendig tiltak. Fosterhjemmet har ingen mulighet til å beskytte seg mot eventuelle anklager, som ofte kan være grunnløse, og de kan bli stemplet som ikke egnede fosterforeldre uten noen krav til saksbehandlingen. Relasjon mellom fosterforeldre og deres biologiske barn på den ene siden og fosterbarnet kan derved brytes for godt uten at man har krav på at man ses igjen, og uten at fosterfamilien eller fosterbarnet, får noen forklaring eller hjelp til å bearbeide sorgen.

- Uberettiget flytting: I flere tilfeller kan fosterbarn angre på hva de har sagt, som har ledet til en flytting, men fosterforeldre kan oppleve å ikke bli trodd. Fosterforeldre er også redde for å fortelle barnevernstjenesten om utfordringer de strir med, eller stille krav, da de er redde for at barnevernet vil flytte barnet. Denne situasjonen oppstår som følge av at barnet kan flyttes basert på saksbehandlers vurdering alene - uten at avgjørelsen overprøves rettslig.
- Samvær: hverken barn eller fosterforeldre har i dag rett på samvær med hverandre, selv ikke etter at barnet har bodd lengre tid i fosterhjemmet før det tilbakeføres eller flyttes. Fosterforeldre blir pålagt en samværsordning som kan bli en belastning. I fosterhjemsavtalen står det at de skal få være med på denne prosessen, men i henhold til barnevernloven har de ikke noen rett til å bli hørt. De har ingen adgang til å klage på barnevernstjenestens eventuelle utvidelse av samværet, eller om samvær fastsettes i strid med hva som er bra for barnet. Hvilken konsekvens skal det ha dersom samvær ikke er så bra for barnet? En av fosterforeldrene som gir tilbakemelding til Norsk Fosterhjemsforening, synliggjør tydelig at samværsavtalen aldri blir fulgt, de har derfor opplevd veldig varierende samvær, alt fra 20 minutter til 8 dager. Samvær blir aldri avtalt mer enn en dag på forhånd, dette skaper en uforutsigbarhet for biologisk familie,

fosterforeldre og barnet. Biologisk familie hadde i dette tilfellet utfordringer med det å planlegge og gjennomføre en plan, og dette forplanter seg videre. De har samvær en ettermiddag i uken, og de opplever at biologisk mor er veldig *intens* overfor barnet. Fosterhjemmet må derfor kunne hente og levere på 15 minutters varsel. Samvær som er ment som avlastning for fosterfamilien blir derfor en ekstra belastning ved at hele fosterfamilien, inkludert fostersøsken, må kunne tilpasse sine aktiviteter. Fosterforeldre har ingen annen rett i denne situasjonen enn å si opp avtalen.

5.4.3 Utfordringer og dilemmaer ved samvær og kontakt

Mange fosterforeldre opplever at fosterbarna viser store reaksjoner både i forkant og i etterkant av samvær. Flere fosterforeldre sier at de opplever at barna blir retraumatisert. Barna tisser på seg igjen, sover dårligere, er veldig klengete, de vil ikke i barnehagen eller på skolen. Det er mange slike uttrykk som viser at dette er en stor påkjenning for barnet.

Fosterforeldrene opplever det som vanskelig å forberede barnet når han/hun ikke vil på samvær. Norsk Fosterhjemsforening stiller spørsmål ved om fosterforeldrene da skal dra barnet inn i bilen for å kjøre til samvær, eller hvorvidt samværet skal gjennomføres i fosterhjemmet. Det oppleves lite lystbetont da fosterhjemmet skal være et fristed for barnet.

Mange opplever at foreldre ikke greier å holde det de lover, ikke møter når de skal, og barnet blir utsatt for gjentatte skuffelser. Det finnes også solskinnshistorier der fosterforeldre rapporterer om et godt samarbeid med mor, og hvor samværene er forberedte.

Noen barn er flau over foreldrene. Ellers så er det foreldrefiendtlighet, hvor det å være i en konflikt er så belastende at man reagerer med fiendtlighet mot egne foreldre eller fosterforeldre. Men vi hører også om voksne fosterbarn som i dag er glade for at de måtte gjennomføre samvær med sine foreldre. Man har greid å ivareta en balansering og se litt lenger enn å bare høre på hva barnet vil, og dette har vært viktig for barnets relasjon til foreldrene senere i livet.

Noen barn har reaksjoner i en uke før samvær, og da er ikke barnevernet til stede. Problemet er at ingen av partene blir godt nok forberedt på samværet: før samværet, under samvær, og etter samvær. De tre partene foreldre, fosterbarn og fosterforeldre burde vært forberedt på innhold og hva som skal skje. Og hva som er et godt samvær, alle disse tingene er uteglemt i systemet. Fosterforeldre opplever situasjonene som alvorlig og at det ikke blir tatt seriøst av barnevernet. Noen følgende eksempler fra noen fosterhjem i ulike saker:

Eksempel 1: «Vi ser sterke reaksjoner hos barna både før og etter samvær, ser at dette er vanskelig for dem, men får ikke beskyttet barna mot det. Opplever mange ganger at foreldre blir tatt mer vare på enn ungene. Det er også forskjell på hvem av foreldrene det er samvær med, en med tilsyn og en uten. Som fosterforeldre mener vi det burde legges til rette for tilsyn under samvær, da en ser de sterke reaksjonene til ungene. Uten at dette må gjennom nemda, etc. Vi ser at dette kan hjelpe ungene, at en tilsynsperson kan ta litt unna om situasjonen tilsier det. Ungene blir forberedt og tatt godt vare på etterpå, men dette hjelper lite da det er kaos under samvær. Det burde tas mer hensyn til fosterbarna, det er en grunn til at de ikke bor hos sine foreldre, og de har nok å hankses med som det er.»

Eksempel 2: «Barnet retraumatiseres foran hvert samvær som er uten tilsyn. Barnet er forstyrret i forkant av samvær, læring er vanskelig og samværene kan gå utover skolen da barnet ikke får konsentrert seg. Dette starter en uke i forkant av samvær og varer noen dager etterpå. Jeg mener det uten unntak bør være en trygghetsperson under samvær, spesielt når det er samvær uten tilsyn. Vi har forsøkt å ikke orientere om samvær lang tid i forveien, men en oppegående tolvåring vet når neste samvær er når det er 6 samvær per år.»

Inntrykket er at det ikke er mye reaksjon fra barnevernet når fosterforeldre forteller om disse re-traumatiseringene. En fostermor uttrykker at hun opplever at barnevernstjenesten lar være å følge opp det som gjelder de negative effektene av samvær på barnet, for å imøtekomme og «please» foreldrene. Fosterforeldre har ikke mulighet til å beskytte fosterbarnet i forhold til situasjonen, da de ikke har partsrettigheter i forhold til samværsituasjonen. Et annet problem er at barnevernet kan øke antall samvær, selv om fosterforeldre sier at det ikke er til barnets beste, men for å innskrenke samværet må man til Fylkesnemnda. Det koster mye penger og er ressurskrevende å ha en sak for Fylkesnemnda, hvilket kan medføre at barnevernstjenesten kvier seg for dette. Den samme reaksjonen fra barnet ser vi også når saker skal opp igjen, ved utvidelse av samvær, tilbakeføring, etc. Barna dras ut fra skolen uten å være forberedt, det utsettes for veldig mange reaksjoner og påkjenninger. For to dager siden fikk Norsk Fosterhjemsforening et innspill der en gutt selv hadde uttalt seg: «Denne personen (tilsyn/kontaktperson) skal sørge for at jeg har det bra, men han ødelegger egentlig livet mitt.»

Et nytt eksempel: En situasjon med barn som er alvorlig skadet med vold fra foreldre og ødelagt for livet: foreldre er dømt for forholdet. Barnet har fått utmålt stor erstatning. Far ønsker nå å få samvær med barnet, mor har samvær under tilsyn. Siden barnet er så skadet så anføres at barnet «ikke merker så mye til samvær uansett» og at det dermed må være greit. Barnet sover mye under samvær. Men fostermor merker reaksjon på barnet, og tenker det er å

ikke ivareta barnet om det skal utsettes for slikt samvær. Her bør det være mekanismer i loven som sikrer at barn som er skadet av foreldre ikke utsettes for samvær.

5.4.4. Prosessuelle, økonomiske og administrative spørsmål

Fosterforeldrene har en utydelig rolle etter barnet er fylt 18 år, og mange ønsker også at ordningen skal vare utover at fosterbarnet blir 18 år. Fosterhjemmet står helt uten økonomisk støtte med en gang barnet blir 18.

Ofte er omsorgsovertakelsen/samvær behandlet i Fylkesnemnd, så plasseres barnet, og fosterhjemmet må bare akseptere den «pakken» de får. Det burde vært rutiner på å evaluere antall samvær etter f. eks. fire måneder. Inntrykket er at fosterforeldre bare må greie å håndtere situasjonen, og da er samværet en av disse oppgavene. Fosterforeldre opplever at det ikke gjøres en ordentlig evaluering, og mange føler seg glemt når de har fått barnet. Fosterforeldre og barn har ingenting de skulle sagt, og ofte vil jo ikke barnet ha samvær. Så dette er en begrensning i rettssikkerheten til barnet. Norsk Fosterhjemsforening har forsøkt å få en klageinstans over barnevernet, siden dette går mye på skjønn som bør være gjenstand for faglig overprøving.

Det er ikke nødvendig med et vedtak når en utvider samvær. Barnevernet bestemmer at alt går bedre. Jussen er ikke tydelig. Fosterhjemsforeningen stiller spørsmål ved i hvilken grad saksbehandler innhenter informasjon og evaluerer grundig. Den evalueringen må gjøres i samarbeid med noen, og fosterforeldre sier ofte at de ikke involveres i prosessen. De har ikke det førende ordet på om samværet skal utvides. Samvær kan kun begrenses som følge av særlig tungtveiende grunner. De som legger opp disse sakene er saksbehandlere fra barnevernet. Det som er interessant er at barnets beste vurderinger er skjønnsbasert og det er ikke eksemplifisert noen steder, det er veldig lite tydelig innhold. Den som har føringen i å lage de individuelle planene må ha kunnskap på dette området, både på lang og kort sikt. Norsk Fosterhjemsforening oppfatter ofte at fosterforeldre sier at dette er til det beste for barnet, og apparatet rundt barnet er helt enig, men så mener saksbehandler i barnevernet noe helt annet. I hvilken grad er det tilsyn under samvær i disse omsorgssviktsituasjonene? Kanskje det skulle vært mer automatisert de første månedene slik at dette går seg litt til.

Tilsynsordningen er på evaluering nå, og fosterhjemsforeningen tror at kontaktperson og tilsynsperson går litt i bena på hverandre. Tilsynsperson burde ha ansvaret med samvær og følge opp alle parter både før og etterpå. Foreldre er ikke godt nok forberedt på hva et godt

innhold er. For å unngå skuffelse burde barnet få bearbeidet mye, få forklaringer på hvorfor han/hun måtte flytte, hvorfor bor han/hun bor der han/hun bor.

En kontaktperson skal være i fosterhjemmet 4 ganger i året, det skal være tilsyn 4 ganger i året, det skal i tillegg være samvær med bestemor, skole og BUP skal vi bilde. Alt dette skaper lite ro og trygghet for fosterbarnet. Det er også utskiftninger og saksbehandlere og tilsynspersoner slutter, så det ustabile fortsetter for barnet inn i fosterfamilien. Derfor mener Norsk Fosterhjemsforening at det er viktig med en lovendring der det skal stå at både barnet og fosterforeldre skal høres.

Det er viktig med skreddersøm i forhold til samværsfastsettelse for det enkelte barn. Man må se hen til årsak til omsorgsovertagelsen, om omsorgssvikten kan sies å ha utsatt barnet for vold eller overgrep og forberede samvær i forkant, under samvær og i etterkant for alle parter. Foreldres evne til samarbeid og relasjonskompetanse må styrkes. Dette kan for mange forbedres og læres. Det er viktig at foreldre får tilbud som skal styrke deres evne til å gjennomføre samvær på en bra måte. Foreldre kan for eksempel få i oppgave å jobbe med barnets Livsbok som skal gi barnet informasjon om livet sitt.

5.4.5 Digitale medier

I 2018 er også sosiale medier og digitale kommunikasjonsmidler viktig. Det blir ofte sagt at mor har kontakt hyppig, og med barnet nærmest hele tiden. Norsk Fosterhjemsforening er undrende til at de ikke har fått inn mer kunnskap inn når det gjelder rådgivningstjeneste om kontakt som skjer mellom foreldre og barn. Dette er et komplekst forhold som burde vært undersøkt nærmere, og kan undergrave intensjonen med plasseringen. Norsk Fosterhjemsforening tror slik type kontakt kan ha en stor innvirkning på barna. Fosterforeldre kan også oppleve netthets fra foreldre, og de får ikke noe hjelp eller blir beskyttet på noen måte mot dette, som for eksempel barnevernsansatte blir dersom det skjer mot dem.

5.4.6 Oppsummering

Fosterhjem har begrenset med rettigheter. Oppfatningen er ofte at samvær i mange tilfeller utføres ut ifra hensyn til foreldrene og ikke ut ifra hensyn til barnet. Det er uklart hva tankegangen bak et omfattende samvær er hvis det ikke er til barnets beste. Spesielt i saker der en vet at dette egentlig er en permanent plassering.

Fosterbarn vil være et «vanlig» barn. Dette er viktig å ta hensyn til når det gjelder det totale antallet med inngrep i familien og mengden ulike personer barnet må forholde seg til. Norsk Fosterhjemsforening er veldig opptatt av brobyggingen mellom foreldre og fosterforeldre, og barna har det best når de foreldre og fosterforeldre kan samarbeide. Foreningen har utviklet et eget Brobyggingsprogram som skal gi verktøy for samarbeid mellom foreldre og fosterforeldre. Dette er så bra at tidligere statsråd Horne sa dette burde rulles ut i hele landet. Foreningen utvikler også et prosjekt for bedre samarbeid mellom fosterforeldre og barnevernstjenesten. Samarbeid kan i mange tilfeller bli vanskeligjort dersom det er psykisk syke foreldre, foreldre som er rusmisbrukere, eller foreldre som har utsatt barnet sitt for vold og overgrep. I de tilfellene kan ikke samvær være begrunnet i noe annet enn foreldres beste.

Når det gjelder barnets beste, er det også et spørsmål om hvordan ting ordnes faktisk til barnets beste. Det stiller også et krav til saksbehandlingen. Vi kan ikke se at det foreligger gode retningslinjer i forhold til saksbehandling knyttet til samvær.

5.5 Samtale med en fylkesnemndsleder

5.5.1 Hyppighet og omfang av samvær

Fylkesnemndsleders erfaring er at for 20 – 25 år siden hadde barn hyppigere samvær i etterkant av en omsorgsovertagelse enn det de har i dag. Det har vært en gradvis reduksjon i antall årlige samvær i løpet av disse årene. I hovedsak er praksis ved langvarige plasseringer i dag fra 3 - 6 samvær i året med inntil 2-3 timer ad gangen. Det er i dag sjelden med 12 samvær i året. I tillegg har Menneskerettighetsdomstolen sagt at det skal være sterke og spesielle grunner til å fastsette null eller svært begrenset samvær (2 ganger i året). Det betyr ikke at man ikke kan stoppe eller begrense samvær sterkt, men det må begrunnes. Dette betyr at man i mange saker har lagt seg på en praksis med 4-6 samvær i året.

Fylkesnemndsleder peker på at det ifølge fosterhjemsforskriften skal være fire besøk i året fra barnevernet i den kommunen som har flyttet barnet, og i tillegg skal det være fire besøk fra fosterhjemtjenesten i den kommunen barnet er bosatt i. Totalt utgjør dette 8 besøk i året, selv om det kan gjøres unntak fra denne regelen og man kan begrense dette til to besøk, dersom barnet har vært plassert lenge og det ikke lenger er noen tvil om at det går bra. Erfaringen er at dette i mange sammenhenger blir svært mye for barnet som da må være hjemme og tilstede 8 ganger i året fordi de offentlige personene også skal snakke med barnet om hvordan de har det. Dette kan være en belastning for både barnet og fosterforeldrene dels

fordi det binder opp tid, men også fordi det fungerer som en gjentakende påminnelse at barnet er et fosterbarn. I de tilfellene hvor foreldre i tillegg skal ha samvær hver for seg, blir det totalt sett svært mange møter/arrangementer for barnet årlig som barnet må forholde seg til.

5.5.2 utfordringer og dilemmaer ved samvær og kontakt

Fylkesnemndleder mener det er mye å vinne på en del bredere utredninger når det gjelder samvær for barn og unge. Ofte faller dette litt bort i en omsorgsovertakelsessak. Mange av samværsrapportene blir oppramsende og handler om hva barna har spist, at mor har kjøpt boller etc. Rapportene fokuserer mye på hva de gjør under samværet, lite om hvordan innholdet er og hvordan dette fungerer for barnet. Det bør fokusere på hvordan barnet har det under samværet, ikke hvorvidt det har fått ta en eller fire skjeer sukker oppi teen.

En del barn viser betydelig stress i sammenheng med besøk og samvær, og kontakten fremstår som en påkjenning for barnet. Det er en belastning å omstille seg for et lite barn, selv for to til fire timer. Barna utsettes for en intimisering med foreldrene ved at de mates, skiftes bleier på osv. Det bør vurderes om det i det enkelte tilfelle er noe som er til barnets beste, eller om man bør redusere samværstiden slik at dette kan unngås.

I en del tilfeller har også barnevernstjenesten for lite kunnskap om hva det skyldes at barnet viser betydelig uro. Ofte tilskrives dette at barnet har hatt dårlig omsorg de første to årene. Erfaringen er, etter mange års arbeid innenfor dette systemet, at mange barn nettopp blir svært urolige av alle hyppige/og eller lange samvær. Den utryggheten gjør barna uregulerte. Fylkesnemndleders erfaring er at noe av det viktigste er å skape trygghet for disse barna, og spesielt er dette viktig for de små barna. Ro i fosterhjemmet til å skape trygghet i hverdagen er viktig, og i den sammenheng bør stresset minskes i barnets daglige liv, ikke nødvendigvis gjennom terapi og samtaler. Fylkesnemndleder tror det hadde vært større sjanse for en positiv utvikling for barnet dersom man kutter ut en del av møtene og samværene.

5.5.3 Oppsummering

Det at man tenker det er best for et barn uansett å ha kontakt med foreldrene sine, er uklart da man ikke vet hvor postulatet kommer fra. Viser her til debatten omkring "Jacob" saken.

5.6 Temaer spilt inn i høringsuttalelser til NOU 2016:16

Det ble levert inn en rekke høringsuttalelser i sammenheng med NOU 2016: 16. I forbindelse med denne utredningen er høringsuttalelser som har gitt konkrete innspill til

barnevernlovutvalgets forslag når det gjelder endringer i samværslovgivningen, gjennomgått. Det er positive så vel som negative tilbakemeldinger fra høringsinstansene knyttet til barnevernlovutvalgets forslag. Nedenfor er temaer som er felles og gjennomgående tilbakemeldinger fra høringsinstansene tatt med og et utvalg fra disse er inkludert under dette kapitlet. Uttalelsene er i hovedsak organisert under de temaene barnevernlovutvalget løfter frem i NOU 2016: 16.

5.6.1 Utvidet rett til samvær med andre nærstående

Positive uttalelser: Det er positivt at det foreslås at barnet skal ha en lovfestet rett til kontakt med foreldre, søsken og andre nærstående, noe som er spesielt viktig innenfor et kultursensitivt barnevern. Det er spesielt viktig at barnet har kontakt med søsken da dette er biologiske bånd som kan få store relasjonelle konsekvenser i fremtiden dersom de brytes.

UiS, Institutt for sosialfag: Det ville her vært verdifullt om også besteforeldre blir nevnt spesifikt som gruppe i tillegg til søsken. Videre ser vi det som positivt at utvalget løfter frem den manglende kunnskapen; forskning og praksis som er knyttet til samværsretten.

Voksne for Barn: anser Familieråd som en god metode i denne sammenhengen for å involvere nettverket og støtter utvalget i at det bør etableres i alle kommuner.

NOVA: når flere personer får rett til samvær, blir det ekstra viktig å regulere omfanget av samvær for å unngå at tilværelsen i fosterhjem eller institusjon blir for oppstykket, på grunn av mengden avtaler barnet har om samvær. Det er en viss grense for hvor mye tid det er rimelig å kreve at et barn eller en ungdom skal være et annet sted enn der de bor i det daglige.

Nasjonal Institusjon for Menneskefrihet (NIM): Det er positivt at man utvider personkretsen barn har rett til samvær med særlig søsken. Nasjonal institusjon mener at endringene er bedre i tråd med våre menneskerettslige forpliktelser, slik utvalget gjør rede for, og støtter forslagene.

Barne -og ungdoms og familiedirektoratet (BufDir): Vi støtter forslaget om at barneverntjenesten får en plikt til å legge til rette for samvær med søsken og andre nærstående.

Negative uttalelser: Et rettighetsfestet samvær utover samvær mellom barn og foreldre (eksempelvis søsken og besteforeldre) kan være problematisk da summen av samvær kan bli utover tålegrensen til enkelte barn.

Rømskog kommune: Barneverntjenesten har i dag gjennom fokus på nettverks plasseringer og Familieråd fokus på barnas rett og anledning til å ha kontakt med

nettverk. Vi er bekymret for at en lovfestet rett til å kreve og påklage beslutninger vil medføre ytterligere stress for barnet, ved at det må gi uttalelser som skal brukes i retten. Videre er det et mål med at barn skal vokse opp i fosterhjem at det skal få tid til å knytte seg. Vi mener at dette er en økt risiko for at barn i fosterhjem påføres ytterligere stress. Intensjonen generelt er god, men må bero på en konkret vurdering av det enkelte barns beste. Mange barn sliter etter samvær og får problemer med konsentrasjon og søvn etter samværene. Det er krevende for barnet, og for fosterforeldrene som skal ivareta barnets ulike reaksjoner etter samvær.

Statens helsetilsyn: Vår bekymring er knyttet til om en utvidet rett til samvær vil føre til et stort press på barnet, og om barnet med denne løsningen blir tilstrekkelig skjermet. Det vises til utvalgets forslag om å gi barn partsrettigheter fra fylte 12 år. Vi mener denne praksisen må følges nøye og at det innhentes kunnskap om hvordan dette vil fungere for barn.

UiT, Forskergruppe for barnerett: Foreldres rett til kontakt med sine barn bør også fremgå direkte av loven, slik det i dag fremgår av barnevernloven § 4-19 første ledd og barneloven § 43 første ledd. Retten til kontakt mellom foreldre og barn utgjør et sentralt element av retten til respekt for familielivet etter EMK artikkel 8. Etter vår mening må en lov som i så stor grad gir hjemmel for begrensninger i denne retten, også fastslå utgangspunktet om en rett til kontakt. Det at barnet skal bo et annet sted, hos en annen familie eller på institusjon, innebærer i seg selv en rekke helt nødvendige begrensninger i barnet og foreldrenes kontakt med hverandre. Dette bør ikke underkommuniseres i loven.

Dommerforeningen: Vi kan ikke se at det følger av EMDs praksis at det er nødvendig og gå så langt som utvalget gjør i å utvide kretsen av personer som skal kunne kreve at fylkesnemnda og retten fastsetter deres rett til kontakt med barnet.

5.6.2 Barnets beste

Samvær mot barnets vilje bør ikke gjennomføres: Det bør ikke være kontakt dersom barnet motsetter seg dette. Det er viktig å vurdere barnets helhetssituasjon slik at den er til barnets beste. Viktig at barnet får en tydeligere stemme som rettssubjekt også i forhold til saker om bestemmelser for samvær- herunder barns rett til ikke å ha samvær med sine foreldre i saker hvor barn har levd sammen med foreldre som i stor grad har bidratt til traumatisering.

Noen barn retraumatiseres gjennom samvær, det kan også være vansker med lojalitetskonflikter og utfordringer knyttet til samarbeid med foreldrene, og belastningene

barn opplever med samvær kan gi oppsigelse av fosterhjemsavtalen. Det er derfor viktig at det ikke brukes tvang for å gjennomføre samvær.

Randaberg kommune: foreslår følgende endring av lovtekst i § 37:

«Barn har rett til kontakt med sine foreldre, søsken og andre som barnet definerer som nærstående» Endringsforslag, tillegg: «Kontakten skal gjennomføres etter ønske fra barnet, hvilket også innebærer en rett for barnet til å nekte kontakt.» § 38 tredje ledd sier: «Kontakt med foreldre kan bare nektes eller begrenses sterkt dersom særlige tungtveiende grunner taler for det.» Endringsforslag, tillegg: «Dersom barnet ikke ønsker kontakt eller ønsker sterkt redusert kontakt med sine foreldre, er barnets ønske å regne som en tungtveiende grunn for å nekte eller begrense kontakten.»

Sandnes kommune mener at samvær ikke skal gjennomføres mot barnets vilje, og at dette bør fremkomme i lovtekst, eller eksplisitt i tungtveiende grunner for å begrense kontakten.

Forslaget fra utvalget anses i hovedsak og være til barnets beste. Barnets beste skal være avgjørende i saker om samvær. Det er bra at det i forslaget presiseres at kontakt omfatter samvær og i tillegg telefonkontakt og andre kommunikasjonsmidler. Det bør fremkomme tydelig i loven at enhver uenighet mellom partene medfører at reguleringen av kontakt anses som en begrensning og at barneverntjenesten har en plikt til å fremme sak for nemnda.

Stine Sofie Stiftelsen: Er svært positive til å kunne pålegge samværsforeldre hjelpetiltak for å ivareta barnets trygghet og omsorg under samvær.

ViD: det er viktig at samvær tilrettelegges utfra barnets hverdag og behov.

5.6.3 Beslutningsmyndighet

Nemnda: Klage fra andre enn foreldre og barnet selv bør bare behandles etter samtykke fra nemnda. Det er viktig med fleksibilitet ved avtaler om samvær med søsken og andre nærstående. Upraktisk samt belastende med mange rettsprosesser.

NOBO anser det å være bra at nemnda beslutter samvær der man er uenige, men NOBO ser også at det kan føre til at mange ønsker og har krav på samvær og at det bør ses på hvordan man forhindrer mer belastning for barnet. NOBO støtter mindretallets forslag om hvem som har rett til å fremme sak om samvær og støtter deres begrunnelse for dette.

Det bør være hastebestemmelser om kontakt, da det kan oppstå behov for midlertidig stopp av samvær eller midlertidig kontrolltiltak for å beskytte barnet tilstrekkelig, inntil sak

om kontakt er behandlet. Nødrettsvurderingen gir ikke tilstrekkelig beskyttelse eller forutsigbarhet.

Barneverntjenesten: Barneverntjenesten bør kunne treffe vedtak om begrensninger i kontakten mellom barnet og andre enn foreldrene. Det kan være en fare for at barneverntjenesten kommer i en situasjon hvor de må bruke mye tid på å håndtere et stort antall klagesaker. Etter det vi kan se fremstår det som uklart om klager på begrensninger på samvær kan gis etter en forenklet saksbehandling i fylkesnemnda. Dette bør tydeliggjøres.

Oslo kommune: støtter forslaget om at barneverntjenestens vedtak om begrensninger i kontakten mellom barnet og andre enn foreldrene i utgangspunktet kan påklages av den vedtaket retter seg mot. Klage fra andre enn barn med partsrettigheter bør bare behandles etter samtykke fra nemnda. Å gi søsken og besteforeldre en ubetinget klagerett, vil kunne innebære at barn blir utsatt for svært mange saker i fylkesnemnda. Dette vil være uheldig med tanke på barnets behov for ro og stabilitet. Nemnda bør gjøre en konkret vurdering av klagers tilknytning til barnet og barnets behov for skjerming.

Sandnes kommune: mener at det med unntak av krav fra barnet, bør settes en øvre grense for hvor mange krav om kontakt det kan fremmes og behandles i nemnd og domstol – og ber videre om at det vurderes om det skal tillegges beviskrav for å få sak om kontakt behandlet etter at begrensning er regulert i vedtak eller dom.

5.6.4 Samværsplaner

Det er enighet om at det skal utarbeides en plan for gjennomføring av kontakt, men de foreslåtte endringene vil medføre merarbeid for tjenesten. Et lovfestet krav om at det skal utarbeides en plan for barnets kontakt og samvær med andre vil medføre et merarbeid for barnevernet.

Oslo kommune: Forslaget om at det alltid skal utarbeides en plan vil, by på utfordringer i praksis. Dette gjelder bl.a. spørsmål om advokatbistand for foreldrene, barnets medvirkning, hvem som skal samtykke til planen mv. Kommunen ber om at departementet gir nærmere retningslinjer i forarbeidene for barneverntjenestens arbeid med plan for kontakt. For øvrig vil kommunen bemerke at ny § 48 uttrykkelig bør inkludere søsken i de som kan omfattes av samværs planen, tilsvarende § 37.

Sola kommune: «Det skal utarbeides en plan for gjennomføring av kontakt etter §48», men dette forstås som en plan uten «tvangskraft», og vil ikke være til hinder for konflikter og omgåelser. En slik plan er dermed intet reelt substitutt for et positivt vedtak, noe utvalget selv

viser til (NOU 2016:16 s. 189). Vi er kritiske til, og finner det fjernt fra den virkeligheten vi møter i mange barnevernssaker, når utvalget «*legger til grunn at planen i mange tilfeller vil innebære en tilstrekkelig løsning av hvem som skal ha kontakt med barnet og i hvilket omfang.*»

Barnevernets planer for omfang og innhold av kontakt mellom barn og foreldre, søsken og andre nærstående skal bygge på aktiv medvirkning av barn, foreldre og andre omsorgspersoner, for eksempel fosterforeldre. Alle partenes synspunkter skal komme frem i saken og tas hensyn til såfremt dette er til barnets beste. Ettersom barn og unges oppfatning av hvem de synes det er viktig å ha kontakt med, og deres behov kan endre seg over tid, er det også viktig å ha et fleksibelt forhold til hvordan samværsordninger utformes når barn forblir plassert utenfor hjemmet over lengre tid.

Taternes Landsforening: er positiv til et krav om plan for gjennomføring av kontakt mellom barn, foreldre og andre nærstående. TL mener en slik plan også bør inneholde forslag som sikrer språklig og kulturell kontinuitet i identitetsbyggingen for barn fra nasjonale minoriteter og urfolk.

BufDir: Støtter forslaget om å utarbeide en plan for kontakt som skal legges frem for fylkesnemnda ved en omsorgsovertagelse.

5.6.5 Partsrettigheter og innsynsrett

Forslaget med formalisert samværsrett for enda flere personer med tilhørende klageadgang, vil øke antallet prosesser for barnet. Dette vil medføre mindre stabilitet for barnet og samlet sette en større belastning for fosterhjemmet, noe som vil kunne ha negative konsekvenser for barnets omsorgssituasjon.

Rømskog kommune: vurderer at dersom andre gis anledning til å kunne påklage begrensinger i samværet vil dette kunne være i strid med barns behov for omsorg og beskyttelse, da det vil kunne bli en ytterligere belastning for barn å ha samtale med talsperson hver gang begrensning i kontakt fattes

Samværsordningen må tilrettelegges med bakgrunn i barnets behov, og må organiseres på en måte som passer barnets hverdag. Det er avgjørende å lytte til barns synspunkter og opplevelse av samværet, og hvordan det påvirker dem. Derfor støttes forslaget til § 39 fjerde ledd, første setning: Klage fra andre enn barn med partsrettigheter kan ikke behandles i fylkesnemnda uten nemndas samtykke. Det etterlyses en aldersgrense for når søsken får partsrettighet.

Randaberg kommune: en utvidet ordning om klageadgang for søsken og personer som har hatt omsorgen for barnet, vil føre til mye byråkrati og øke belastningene for barnet. Det må være hensynet til barnets beste som er avgjørende for når Fylkesnemnda skal samtykke til en klagebehandling.

Sandnes kommune: Dette kan medføre et stor ustabilitet og økende belastning for barnet, samt medføre vesentlig større byråkrati. Sandnes kommune støtter mindretallets vurdering om at «*Klage for andre enn barn med partsrettigheter ikke kan behandles av fylkesnemnda uten nemndas samtykke.*»

Skiptvedt kommune: at andre enn barnets foreldre skal kunne påklage begrensninger i samvær med barn etter omsorgsovertakelse for behandling i fylkesnemnda, vil kunne være i strid med barns behov for omsorg og beskyttelse, da det vil kunne bli en ytterligere belastning for barn å ha samtale med talsperson hver gang begrensning i kontakt fattes.

Trøgstad kommune: Forslag om at andre enn barnets foreldre skal kunne påklage samvær etter omsorgsovertagelse, vil kunne være i strid med barns behov for omsorg og beskyttelse, da det vil kunne bli en ytterligere belastning for barn ha samtale med talsperson hver gang begrensning i kontakt fattes.

Mindretallets forslag til §39, 4 ledd, første setning støttes: «*Klage fra andre en barnet med partsrettigheter kan ikke behandles av fylkesnemnda uten nemndas samtykke.*»

Oslo Tingrett: Dersom mange personer får tilgang til saksdokumentene i barnevernssaken, peker vi på det selvsagte i at dette vil spre svært sensitiv informasjon om barnet og familien, med de uheldige konsekvenser det kan ha.

Dommreforeningen: Å basere spørsmålet om partsrettigheter på skjønsmessige kriterier vil sannsynligvis skape flere tvister og skape stor rettsusikkerhet. Det vil være uheldig at enkelte saker trekker ut i tid fordi det først blir gjennomført en prosess om partsrettigheter, og deretter eventuelt en prosess om sakens materielle spørsmål.

5.6.6 Økonomiske og administrative konsekvenser

Endring av reglene om kontakt og samvær vil innebære flere og mer omfattende oppgaver som vil få økonomiske og administrative konsekvenser for tjenesten og kommunen. Forslag om endring i regler knyttet til kontakt og samvær vil kunne gi betydelige administrative og økonomiske konsekvenser da en må påregne et merarbeid i saker der dette vil bli et tema.

Utvalgets forslag vil lette ansattes hverdag, samtidig vil det utfordre de ansattes hverdag når det gjelder tid til å jobbe frem de beste kontaktløsningene for barnet. I forhold til

dagens kapasitet og ressurser i vil det være behov for flere og bedre tilrettelagte møte- og samværslokaler, for å kunne tilrettelegge for samvær med flere familiemedlemmer og andre nærstående som vil trenge kompetansehevende støtte og oppfølging i for- og etterkant, og ved gjennomføring. Familiemedlemmene og andre nærstående kan være bosatt over hele landet og ha rett til dekning av reise- og oppholdsutgifter. Det er stor mangel på gode fosterhjem, beredskapshjem og institusjonsplasser i dag og mange barn risikerer derav å bli plassert geografisk i stor avstand fra samværsberettigede. Det vil være behov for flere og bedre tilrettelagte møte- og samværslokaler for å kunne tilrettelegge for samvær med flere familiemedlemmer og andre nærstående som vil trenge kompetansehevende støtte og oppfølging i for- og etterkant, og ved gjennomføring. Ut ifra dagens kapasitet og ressurser i barneverntjenestene, vil det medføre økte utgifter.

Statens sivilrettsforvaltning: I forbindelse med at barnet skal ha krav på kontakt med søsken og besteforeldre i tillegg til foreldrene, er det uttalt at andre enn foreldre og barn med partsrettigheter, ikke skal ha en rett til ubetinget fri sakførsel i saker som gjelder kontakt med barnet, jf. pkt. 13.7.2.4. Denne regelendringen bør inntas og fremgå direkte av rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 2. Slik bestemmelsen lyder i dag skal det gis fri sakførsel i alle saker som skal behandles av fylkesnemnda etter kap. 7 i lov om barneverntjenester, herunder saker om samvær/kontakt.

Trondheim kommune: flere forslag i utredningen vil kunne gi betydelige merkostnader. Dette gjelder konkret endringer i reglene for kontakt og samvær, støtteperson for foreldre, trygghetsperson for barnet og senking av aldersgrensen for fulle partsrettigheter. Det forutsetter at disse forslagene følges opp med økte bevilgninger ved iverksetting.

Oslo Tingrett: Den praktiske betydningen for overprøvingssakene, både de som gjelder samværsvedtak, og de som gjelder spørsmål om (manglende) samtykke til å fremme klage. Det savnes her en analyse av hvilket omfang av saker dette kan være snakk om. Oslo tingrett antar at forslaget vil medføre en markant og potensielt betydelig økning i antall overprøvingssaker for domstolene.

5.6.7 Prosessuelle spørsmål

Klage fra andre enn foreldre og barnet selv bør bare behandles etter samtykke fra nemnda. Det er viktig med fleksibilitet ved avtaler om samvær med søsken og andre nærstående. Upraktisk samt belastende med mange rettsprosesser. Det er prosessuelle uklarheter, da det ser ut til at forslaget fra utvalget vil kunne innebære to parallelle prosesser ved at sak om

omsorgsovertakelse/samvær for foreldre som bringes inn for retten, vil kunne gå parallelt med klage til fylkesnemnda over barneverntjenestenes vedtak om samvær for søsken/andre nærstående. Avgjørelsesmyndigheten bør se samværspørsmålene under ett. Økte rettigheter kan innebære risiko for flere rettslige og krevende prosesser, noe som bør drøftes opp mot nyere forskning og kunnskap om tilknytningens betydning for barnets beste. Den materielle skranken som foreslås i NOU 2012 om at sakene kun kan tas opp igjen dersom det har skjedd avgjørende forandringer, bør gjelde også for foreldrene. Dette vil skape mer ro rundt samværsordningen og bidra til at et fosterhjem ikke destabiliseres.

Sandnes kommune: med unntak av krav fra barnet, bør det settes en øvre grense for hvor mange krav om kontakt det kan fremmes og behandles i nemnd og domstol – og ber videre om at det vurderes om det skal tillegges beviskrav for å få sak om kontakt behandlet etter at begrensning er regulert i vedtak eller dom.

Sola kommune: Det fremstår som kontrært at man etter å ha funnet de strenge vilkårene for omsorgsovertakelse oppfylt, bidrar til å uthule effektiviteten og formålstjenligheten ved omsorgsovertakelsen ved åpne opp for uregulert kontakt og samvær mellom de biologiske foreldrene og barnet.

Samvær bør fastsettes positivt – og av fylkesnemnda. Subsidiært slutter vi oss til forslaget om at fylkesnemnda er rette myndighet til «å vedta begrensninger i kontakten mellom barnet og foreldrene», mens barneverntjenesten kan vedta begrensninger i kontakten mellom barnet og *andre enn foreldrene*, jf lovforslaget §39. Dette virker som en rimelig ansvarsfordeling. Det er i forhold til de biologiske foreldrene at hensynet til klarhet og forutsigbarhet som et vedtak gir, har størst vekt.

Mindretallets forslag til §39, 4 ledd, første setning støttes: «Klage fra andre enn barnet med partsrettigheter kan ikke behandles av nemnda uten nemndas samtykke.»

Stavanger kommune: loven bør angi konkrete vilkår for når det kan fastsettes begrensninger i barnets rett til kontakt med foreldre. Som et minimum må barnets ønske fremgå som et vilkår for begrensning i kontakten.

Oslo Tingrett: Det er på ingen måte løst hvordan det skal stille seg med partsrettigheter for andre samværsberettigede. En konkret vurdering av dette kan være komplisert og arbeidskrevende i den enkelte sak, ikke minst når kretsen av antall berørte utvides sterkt, og man må forvente at dette vil virke prosessdrivende.

KAPITTEL 6 REGULERING AV KONTAKT OG SAMVÆR I ANDRE NORDISKE LAND

6.1 Innledning

NOU 2016:16 gjennomgår kort den rettslige reguleringen av samværsrett etter omsorgsovertakelse i de andre nordiske landene, samt England. Flere av de andre nordiske landene lovfester samværsrett for barnet med en videre personkrets enn det den norske barnevernloven § 4-19 gjør. Våre nordiske naboer har valgt ulike lovtekniske tilnærminger, og vi skal redegjøre for noen trekk ved disse landenes reguleringer som kan utfylle noe av det som er beskrevet i NOU 2016:16 kapittel 13.5.

Ideelt sett burde også beskrivelser av de andre landenes retts- og forvaltningssystemer vært presentert, herunder forholdet mellom ordinære domstoler, forvaltningsdomstoler og domstolsliknende organer og nemnder, hvordan sosial- eller barneverntjenesten er bygget opp, ulike tilsynssystemer, hvilken kompetanse som er tillagt ulike nivåer og organer og andre samfunnsforhold av betydning. En slik undersøkelse ligger imidlertid langt utenfor dette oppdragets rammer. Formålet med dette kapitlet er derfor å bidra til å utdype noe mer de nordiske landenes reguleringer i forhold til det som er omtalt i NOU 2016:16 som kan danne grunnlag for ideer og inspirasjon til den videre utforming av en norsk bestemmelse om samvær.

Flere av våre naboland gjennomgår, i likhet med Norge, større revisjoner av sin barnevernslovgivning. Det gjelder særlig Danmark og Sverige. Et inntrykk er at en stor del av disse revisjonene særlig tar sikte på å styrke barneperspektivet; som rettsvernet for barn som er utsatt for vold og overgrep, bedre barns rett til å uttale seg og å sikre at barnets uttalelser vektlegges i tråd med alder og modenhet, samt styrke ordninger som gjør det lettere for barn å bli involvert i både prosesser og beslutninger, samt å implementere nyere barnefaglig forskning bedre i lovgivning og praksis.

6.2 Danmark

6.2.1 Lov om social service

Barns rett til samvær etter en omsorgsovertakelse er regulert i Servicelovens § 71 - Lov om social service, Bekendtgørelse nr. 102 af 29/01/2018. Barnet har rett til samvær og kontakt med foreldre og 'nettverk'. Loven definerer nettverk som 'søsken, besteforeldre, øvrige familiemedlemmer, venner m.v.', men ordlyden er ikke uttømmende. Alle avgjørelser om

samvær skal treffes ut fra hensynet til barnets beste. Reglene om samvær skal ses i sammenheng med reglene om kommunens plikt til systematisk å involvere barnets familie og nettverk i arbeidet med barn etter lovens § 47.⁸⁹ Kommunalbestyrelsen har plikt til å sørge for at kontakten mellom barnet og foreldre/nettverk holdes ved like. Ved tilrettelegging av samværet skal det legges vekt på at barnet på lengre sikt får mulighet til å skape og bevare relasjoner til foreldre og nettverk. Det framgår av forarbeidene at barn som et utgangspunkt anses å ha behov for og interesse i å ha hyppig kontakt med foreldrene, men uten at det framgår klart hva som menes med ”hyppig”. Dette skal tillegges vekt når omfanget av samværet besluttes, og barnet skal få mulighet til å uttale seg etter lovens § 48.⁹⁰ Hensynet til barnets behov skal veie tyngre enn foreldrenes ønske om samvær og kontakt.⁹¹

Når det er nødvendig skal Kommunalbestyrelsen treffe avgjørelse om omfang og utøvelse av samværet, og kan også fastsette vilkår for samværet og kontakten. Kommunalbestyrelsen har imidlertid ikke kompetanse til å beslutte at samværet skal foregå sjeldnere enn en gang i måneden. Samvær på mindre enn en gang per måned sidestilles med en avbrytelse av samvær, og må behandles av barn- og unge-udvalget på linje med andre tvangsinngrep. Kommunalbestyrelsen kan vedta samvær under tilsyn dersom foreldre med foreldreansvar og barn over 15 år samtykker. Pålagt tilsyn mot disses samtykke må treffes av barn- og unge-udvalget, og kan bare vedtas når det er nødvendig av hensyn til barnet og kun for en begrenset periode.

Flere endringer er foretatt i Servicelovens § 71 de senere årene. De seneste endringene er fra 2013 – den såkalte ’Overgrepspakken’ – og tar sikte på å styrke barnets rettslige beskyttelse mot vold og overgrep under utøvelse av samvær. Konkret gikk endringen ut på å pålegge barn- og unge-udvalget en plikt til å avbryte samværet eller pålegge tilsyn under samvær, dersom det foreligger kunnskap eller mistanke om at den samværsberettigede har begått overgrep mot et barn. Det skal foreligge en begrunnet mistanke om at overgrep har funnet sted, for eksempel der det finnes utredninger fra personer rundt barnet, eller det framkommer opplysninger om overgrep under en samtale med barnet, eller fra politiet.⁹² Det er ikke et krav at overgrepet skal ha vært begått mot det barnet saken gjelder. Plikten gjelder bare dersom ikke særlige forhold taler imot en slik beslutning, og bare for en bestemt periode, men loven bygger på en presumpsjon for at samvær i slike tilfeller ikke vil være til barnets

⁸⁹ Hartoft, H. m fl. 2017, s. 322

⁹⁰ Se Lovforslag nr. 178 fra 2009, merknadene til nr. 53 (L 178 2009-10, Barnets Reform, bem. til nr. 53)

⁹¹ Hartoft, H. m fl. 2017, 323

⁹² Hartoft, H. m fl. 2017, s. 327

beste. I 2010 ble § 71 endret slik at retten til samvær skulle ligge utelukkende på barnets hånd, som ledd i revisjonen 'Barnets Reform'.⁹³

Parter i sak om samvær er barn over 12 år og biologiske foreldre (både med og uten foreldreansvar). Personer som inngår i barnets øvrige nettverk – som søsken, besteforeldre, venner mv – har ikke partsstilling og kan ikke påklage en beslutning om samvær, eller kreve samvær med barnet.

6.3 Sverige

6.3.1 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga – LVU og Socialtjänstlagen (2001:453) – SoL

Etter svensk rett besluttes samvær etter Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) ved tvangsvedtak, som omsorgsovertakelse, og etter Socialtjänstlag (2001:453) (SoL) ved frivillige plasseringer. SoL har ingen særskilte bestemmelser om samvær. Samvær avtales i forbindelse med plasseringen, på grunnlag av samtykke fra foreldre med foreldreansvar og barn over 15 år (det er ikke tilstrekkelig bare med foreldrenes samtykke når barnet selv er over 15 år og part). Etter SoL kapittel 6, 1 §, fjerde ledd, heter det at "Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön". Loven legger her en føring på sosialtjenesten til å sikre at omsorgssituasjonen fremmer barnets kontakt med hjemmemiljøet, herunder foreldre, søsken mv, og andre nærstående, men det pålegges ingen klare plikter til å sikre dette. Foreldrene eller barnet kan trekke sitt samtykke tilbake og plasseringen vil da opphøre, med mindre vilkårene for tvangsvedtak, herunder flytteforbud, er oppfylt etter LVU 24 § og tilbakeføring til foreldrene ikke vil være til barnets beste, på samme måte som etter norsk rett jf. bvl. §§ 4-4 sjette ledd og 4-8.

Utgangspunktet i svensk rett, så vel som internasjonalt, er at barn og foreldre har rett til samvær med hverandre, jf barnekonvensjonen artikkel 9 og EMK artikkel 8.⁹⁴ Socialnämnden kan likevel, ut fra det overordnede hensynet til barnets beste, beslutte begrensninger i samværet eller nekte samvær helt og plassere barnet på sperret adresse når nærmere vilkår er oppfylt. Slike beslutninger er tvangsbeslutninger og må derfor avgjøres av förvaltningsrätten (forvaltningsdomstol som svarer til den norske fylkesnemnda), jf. LVU 7 §.

⁹³ Se Lovforslag nr. 178 fra 2009, merknadene til nr. 53, og alm. bem. afsnit 3.1.3.3.

⁹⁴ Schiratzki, J 2017: Barnrättens grunder, Studentlitteratur

Det framgår imidlertid av forarbeidene at tvangsplassering av et barn ikke må innebære at barnet avskjæres fra kontakt med følelsesmessig betydningsfulle nærstående.⁹⁵

Heller ikke LVU 14 § er utformet som en klar rettighetsbestemmelse på barnets og/eller foreldrenes/vergenes hånd, men pålegger sosialtjenesten et klart ansvar for å sikre at barnets behov for samvær og kontakt med foreldre med foreldreansvar ivaretas.

Bestemmelsen lyder slik:

” Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses.

Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt denna lag, får socialnämnden

1. besluta hur den unges umgänge med vårdnadshavare och med föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal skall utövas, eller
2. besluta att den unges vistelseort inte skall röjas för föräldrar eller vårdnadshavare.

Socialnämnden skall minst en gång var tredje månad överväga om ett sådant beslut som avses i andra stycket fortfarande behövs. Lag (2003:406)”

Barneperspektivet i LVU ble styrket gjennom flere lovendringer i 2003. Blant annet ble barns integritet og menneskeverd tatt inn i formålsbestemmelsen i LVU 1§ som lyder: ” 1 § Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom ska göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453). *Insatserna ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.*” Barns integritet og menneskeverd er inntatt som grunnleggende verdier som skal prege tiltakene etter loven, men ikke som en rettighet slik finsk og norsk grunnlov er formulert (at barn har en rett til vern om sin integritet og sitt menneskeverd). Av andre endringer for å styrke barns beskyttelsesbehov, kan nevnes presisering av barnets beste som avgjørende for beslutninger etter LVU (1§), at barnets egne synspunkter skal klarlegges og vektlegges i tråd med barnekonvensjonen artikkel 12 (1§). Det ble videre inntatt en presisering i 2 § av at mishandling omfatter både fysisk og psykisk mishandling i tråd med barnekonvensjonen artikkel 19, innføring av en form for

⁹⁵ Prop. 1989/90:28 s. 73 och s. 115, henvist til i SOU 2015:71 Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU s. 539

tvangsadopsjon (overføring av vårdnad) på visse vilkår når barnet har bodd i fosterhjem mer enn tre år (13 §), og innføring av en felles plikt for politi, helsetjeneste, skole og barnehage på sosialtjenestens initiativ til å samarbeide om barn og unge hvis helse og utvikling utsettes for skade eller fare. Bostedskommunen til barnet fikk en lovpålagt plikt til å bistå sosialtjenesten med utredning av barnet i slike tilfeller.

Adgangen til å beslutte samværsrestriksjoner eller at det ikke skal være samvær, framgår av bestemmelsens andre ledd, og det stilles krav om nødvendighet, som etter EMK artikkel 8 (2). Dersom det vedtas restriksjoner, skal det minst en gang hver tredje måned vurderes om disse skal opprettholdes. Slik vurdering skal også foretas dersom en av de som berøres av innskrenkningene (foreldre eller barnet selv) begjærer det. EMD har i flere tilfeller understreket betydningen av at barnets egen mening ikke må bagatelliseres i sak om samvær.⁹⁶ I en rettsavgjørelse fra Högsta Förvaltningsdomstolen fra 2016⁹⁷ uttalte retten blant annet følgende om det rettslige grunnlaget for samværsinnskrenkninger der det vises til lovendringen av 2003:

”Syftet med bestämmelsen i 1 § femte stycket LVU är att stärka barnperspektivet i lagen och att anpassa den till Sveriges åtaganden enligt FN:s konvention om barnets rättigheter. När bestämmelsen infördes uttalades i förarbetena att vid en konflikt mellan barnets behov och andra intressen, ska hänsynen till barnets bästa alltid ges företräde.”

Videre viser Högsta Förvaltningsdomstolen til forarbeidenes understrekning av den generelle betydningen av kontakt og samvær for barnets utvikling, og at det derfor kreves sterke grunner (‘starka skäl’) for å beslutte samværsbegrensninger (mens i norsk høyesterettspraksis er dette oversatt til ‘sterke og spesielle grunner’, som angir en noe høyere terskel for inngrep i samværsretten). Det presiseres at dette også gjelder oppvekstplasseringer. Som eksempler på tilfeller der det kan være nødvendig med slike begrensninger, nevnes der foreldrene griper inn i omsorgen på en utilbørlig måte eller at deres personlige forhold, for eksempel rusmisbruk eller alvorlig psykisk sykdom, kan være slik at de i en periode ikke bør ha samvær med barnet.

⁹⁶ Schiratzki, J. (2013) Barnrättens grunder, s. 153. Forfatteren viser her til sakene Levin mot Sverige 2012-03-15, og Dolhamre mot Sverige 2010-06-08

⁹⁷ HFT mål nr. 5206-16

Svensk rett skiller ikke mellom foreldreansvar og daglig omsorg/fast bosted slik norsk rett gjør. LVU 14 § pålegger sosialtjenesten et ansvar – en plikt – til å legge til rette for at barnet kan ha samvær med 'foreldre och vårdnadshavare'. Inn under begrepet 'föräldre och vårdnadshavare' går foreldre uten foreldreansvar, men med samværsrett etter Föreldebalken, og foreldre med foreldreansvar. Dersom en av foreldrene ikke har del i foreldreansvaret etter Föreldebalken, må han eller hun fremme egen sak om dette etter Föreldebalken for å falle inn under begrepet 'vårdnadshavar' etter LVU 14 §, med mindre sosialtjenesten har godkjent samværsavtalen mellom foreldrene. Det er ikke tilstrekkelig med en privatrettslig avtale mellom foreldrene om samvær etter et samlivsbrudd dersom avtalen ikke er rettslig godkjent av sosialtjenesten. Det kan likevel besluttes at barnet skal få samvær med foreldre uten foreldreansvar, eller andre personer enn 'vårdnadshavare' som barnet har en tilknytning til, men da etter en konkret vurdering ut fra hensynet til barnets beste.

På samme måte kan det etter norsk rett praktiseres samvær med en videre krets av personer enn dem som barnet har en lovfestet rett til samvær etter bvl. § 4-19, dersom det anses å være til barnets beste, men den norske barnevernloven lovfester samværsretten på en mer eksplisitt måte enn LVU.

Svensk lovgivning (LVU) har dermed en noe snevrere regulering av personkretsen som kan være samværsberettigede etter loven, enn norsk barnevernlov § 4-19 som for eksempel gir besteforeldre som har ivare tatt den daglige omsorgen i foreldrenes sted en rett til å kreve samvær etter tredje ledd. LVU har ingen tilsvarende bestemmelse, og heller ingen bestemmelse om at barnet kan få samvær med andre nærstående. Det framgår for eksempel ikke av LVU at barnet har noen rett til samvær med søsken, til tross for at EMD har felt Sverige for brudd på EMK artikkel 8 og retten til familieliv mellom søsken.⁹⁸

”[T]he very placement of Helena and Thomas at so great a distance from their parents and from Stefan (...) must have adversely affected the possibility of contacts between them. This situation was compounded by the restrictions imposed by the authorities on parental access; whilst those restrictions may to a certain extent have been warranted by the applicants’ attitude towards the foster families (...), it is not to be excluded that the failure to establish a harmonious relationship was partly due to the distances involved. It is true that regular contacts were maintained between Helena and Thomas, but the reasons given by the Government for not placing them together (...) are not convincing. It is also true that Stefan

⁹⁸ Se for eksempel Olsson mot Sverige (1) 1988

had special needs, but this is not sufficient to justify the distance that separated him from the other two children. (...)

In conclusion, in the respects indicated above and despite the applicants' uncooperative attitude (see paragraph 26 above), the measures taken in implementation of the care decision were not supported by "sufficient" reasons justifying them as proportionate to the legitimate aim pursued. They were therefore, notwithstanding the domestic authorities' margin of appreciation, not "necessary in a democratic society".⁹⁹

Hvem som etter loven er samværsberettiget er avgjørende for partsstillingen. Etter svensk rett er det bare foreldre med foreldreansvar (vårdnadshavare), foreldre som har dom eller annen rettslig beslutning på samvær, og barnet selv som er parter i en sak om samvær etter omsorgsovertakelse, og som selv kan reise sak om dette. Andre familiemedlemmer og nærstående som innvilges samvær etter en konkret vurdering, vil ikke ha rett til selv å reise sak eller bringe en beslutning om samvær inn til rettslig prøving. Barn over 15 år er part i saken og må dermed samtykke til samværet, og omvendt kan barnet nekte samvær når han/hun er over 15 år.¹⁰⁰ Yngre barn skal høres, og deres mening skal vektlegges etter alder og modenhet, jf LVU 36 §.

I bestemmelsen om samvær i 14 § ble det bare foretatt mindre endringer som følge av 2003-revisjonen. Hensikten var å synliggjøre at også foreldre uten foreldreansvar (vårdnad) var omfattet av bestemmelsen. I proposisjonen heter det:

“De ändringar som har gjorts I förhållande till nuvarande lag är att lagtexten numera klart talar om att föräldrar som inte är vårdnadshavare omfattas av paragrafen under förutsättning att umgängesrätten är reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal. I annat fall har föräldern att vända sig till allmän domstol för att få umgängesrätten reglerad om överenskommelse inte kan nås med vårdnadshavaren. Syftet med ändringarna har varit att tydliggöra lagen.»

I forslaget til ny LVU – SOU 2015:71 er følgende formulering til ny 6 § om samvær foreslått uten å gis et klart rettighetspreg på barnets hånd: «Socialnämnden har ett ansvar för att barnet *ges möjlighet till* umgänge med föräldrar, vårdnadshavare, syskon och andra närstående.» Et

⁹⁹ Olsson mot Sverige (1), 24 mars 1988, avsnitt 81-83

¹⁰⁰ SOU 2015:71, s. 205

av formålene med det nye lovforslaget er å styrke plasserte barns rettigheter ytterligere, herunder retten til å bli hørt og få sin mening vektlagt i beslutninger.¹⁰¹ Ellers pekes det i den svenske utredningen på mange av de samme utviklingstrekkene i barnevernet som i NOU 2016:16. Barnets rettighetsposisjon er søkt noe styrket gjennom formuleringen 'gis mulighet til' i stedet for dagens formulering 'så langt som mulig tilgodeses', men fortsatt foreslås ikke noen direkte rettighetsfesting i loven av barnets rett til samvær med foreldre, søsken eller andre nærstående. Søsken er foreslått inntatt i lovteksten sammen med 'andre nærstående', blant annet ut fra at studier viser at plasserte barn ønsker mer samvær med søsken.¹⁰² Begrepet 'nærstående' har imidlertid ikke noe presist juridisk innhold, verken i svensk, norsk eller annen nordisk rett, noe som i utgangspunktet gjør det problematisk å benytte det i en lovtekst.

Det pågår et arbeid for å styrke det faglige beslutningsgrunnlaget i samværsaker for barn som er plassert i fosterhjem. Sosialstyrelsen sendte i 2018 ut på høring et utkast til et slikt kunnskapsgrunnlag. Dokumentet gjennomgår rettsregler og rettslige prinsipper, og aktuell, nyere forskning om barn og betydningen av samvær og kontakt med foreldre, søsken og andre viktige personer i barnets liv. Formålet er å bidra til å gi sosialtjenesten et godt verktøy – en veiledning – for en mer strukturert og rettssikker saksbehandling i saker om samvær etter omsorgsovertakelse.¹⁰³

6.4 Island

6.4.1 Child Protection Act – innledende prinsipp-bestemmelser

Den islandske barneloven Children Act No 76/2003 har en nylig vedtatt en overordnet bestemmelse om barns rettigheter (med endring fra 2012) som gjelder på alle samfunnsområder. Artikkel 1 i Children Act lyder:

“Children have the right to live, develop and enjoy protection, care and other rights corresponding to their age and maturity and without discrimination of any type.
Children may not be subjected to violence or harsh treatment of any type or to other

¹⁰¹ SOU 2015:71, s. 166. Det er imidlertid viktig å understreke at ikke alle av forslagene i SOU 2015:71 er ferdig behandlet, og ikke alle forslagene som er behandlet, har blitt vedtatt. Henvisningene til SOU 2015:71 må leses med dette for øye, men er likevel i seg selv av interesse for utforming av norske bestemmelser.

¹⁰² SOU 2015:71, s. 205-206

¹⁰³ Vi har fått tilgang til dokumentet, men det er ikke offentliggjort foreløpig. Vi ser imidlertid at en rekke av de samme spørsmålene behandles der, som i herværende utredning. Det er mange fellestrekk i det som beskrives som utfordringer og dilemmaer for praksisfeltet, og de rettslige utgangspunktene og forskningsgrunnlaget samsvarer godt med det vi har funnet.

degrading treatment. At all times, children's best interests shall be given prior consideration when decisions are taken regarding their affairs. Children are entitled to express their opinions on all matters regarding them; fair consideration shall be given to their opinions in accordance with their age and maturity.”

Bestemmelsen vil utgjøre en sentral referanse for tolkning også etter barnevernloven.

Bestemmelsen har mange fellestrekk med den norske Grunnloven § 104.

Den islandske Child Protection Act (CPS), No. 80/2002 inneholder noen innledende prinsipp-bestemmelser som er relevante ved tolkningen av lovens øvrige regler. CPS statuerer i artikkel 1, første ledd, et overordnet prinsipp om at barn har rett til beskyttelse og omsorg. Bestemmelsen svarer til den foreslåtte bestemmelsen i NOU 2016:16, § 2. I andre ledd, første punktum i artikkel 1, understrekes at alle som har omsorgen for et barn skal behandle barnet med respekt og omtanke, og at ingen barn skal utsettes for vold eller noen annen form for nedverdiggende behandling. Videre kommer en passus om foreldrenes plikt til å oppdra barnet med barnets beste for øye; en bestemmelse med noen likhetstrekk med den norske barneloven § 30.

Artikkel 1 er formulert som en prinsippbestemmelse som uttrykker barns grunnleggende menneskerettigheter: retten til omsorg og beskyttelse, herunder retten til beskyttelse mot vold og andre integritetskrenkelser. Lovens artikkel 2 første ledd formulerer formålet med loven: å sikre at barn som lever i en uakseptabel omsorgssituasjon, eller barn som utsetter sin helse og utvikling for fare eller skade, får nødvendig hjelp. Lovens formål skal søkes ivaretatt ved å styrke familiene i deres omsorgsoppgaver, og iverksette tiltak for å beskytte barnet når vilkårene er tilstede. Lovens bestemmelser om rett til samvær må trolig tolkes på bakgrunn av bestemmelsene i artikkel 1 og 2.

Den islandske CPS lovfester i artikkel 4 flere grunnprinsipper for barnevernsarbeidet. Bestemmelsen kan ses på som en samlebestemmelse for grunnleggende rettsprinsipper og rettigheter samt yrkesetiske retningslinjer for barnevernsarbeidet.¹⁰⁴ Bestemmelsen oppstiller barnets beste som norm for alle tiltak i barnevernet, og understreker at barnets beste alltid skal være overordnet – *paramount* – for barnevernmyndighetene. Barns egne synspunkter skal tas i betraktning. Videre skal barnevernsarbeidet fremme stabilitet gjennom barnets oppvekst. Barnevernmyndighetene skal søke å opprettholde et godt samarbeid med barnet og foreldrene, og vise dem respekt. Denne bestemmelsen minner om forslaget i NOU 2016:16 §

¹⁰⁴ Tilsvarende de norske Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere 2015: Stå opp for trygghet

4 andre ledd. Videre skal barnevernsmyndighetene samarbeide seg imellom, og med andre myndigheter som arbeider med barn. Saksbehandlingen skal være forsvarlig. Det minste inngreps prinsipp er også implementert i artikkel 4.

Interessant nok har alle de nordiske landene inntatt presiseringer av prinsippet om barnets beste i sin nasjonale lovgivning som uttrykker en større vekt på dette prinsippet enn det som følger av barnekonvensjonen, der barnets beste (bare) skal være et grunnleggende hensyn.

6.4.2 Child Protection Act – bestemmelser om samvær

CPS artikkel 70 lovfester barnets rett til kontakt med foreldre eller andre personer som barnet har en nær relasjon til, forutsatt at slikt samvær er i tråd med barnets beste.

Hovedbestemmelsen om kontakt og samvær finnes i artikkel 74. Bestemmelsen definerer retten til 'kontakt' som retten til å tilbringe tid sammen og til andre former for kommunikasjon. Foreldrene som har en nær relasjon til barnet, har en motsvarende rett til kontakt med barnet, med mindre det er klart at slik kontakt ikke er i overensstemmelse med barnets interesser og behov («clearly contrary to the child's interests and need»), og slik kontakt er uforenlig med formålet for plasseringen. Andre personer barnet har en nær relasjon til, har rett til kontakt og samvær dersom dette kan være til nytte for barnet, jf. Artikkel 74 (2). Bestemmelsen angir som konkret moment i vurderingen av samvær at det skal tas hensyn til plasseringens antatte varighet. Barn over 15 år kan fremme eget krav om samvær med andre.

Samværet besluttes gjennom avtale med de samværsberettigede. Barnevernet kan også treffe beslutninger om barnets samvær med foreldre og andre, både når det gjelder retten til kontakt, omfanget av kontakten og gjennomføring av samvær og kontakt. Barnevernet kan bestemme at det ikke skal være samvær mellom barnet og de biologiske foreldrene eller andre med en nær relasjon til barnet, dersom særlige omstendigheter medfører at kontakten strider mot barnets interesser og behov. Det kan også besluttes samvær på hemmelig adresse dersom hensynet til barnet krever det. De samværsberettigede kan kreve at barnevernet tar stilling til endringer i samværsavtalen, eller endrer tidligere samværsvedtak, når det har gått mer en 12 måneder siden vedtaket.

Etter islandsk rett skjer de fleste omsorgsovertakelser som frivillige omsorgsovertakelser, noe som forklarer avtalebasert samvær. Både omsorgen og foreldreansvaret overtas der det tas sikte på permanente plasseringer, ikke bare omsorgen, som etter norsk rett. Dersom plasseringen anses å bli midlertidig, er det bare omsorgen som overtas.

Det framgår av lovens artikkel 69 at fosterforeldre kan overta både omsorg og vergemål for barnet. Fosterforeldre er etter artikkel 74a å regne som parter i sak om samvær mellom fosterbarn og foreldre eller andre, når barnet er permanent plassert. Det følger av bestemmelsen at i alle andre tilfeller skal fosterforeldres synspunkter innhentes før det gjøres avtale om samvær. Island har som det eneste av de nordiske landene en uttrykkelig bestemmelse som gir fosterforeldre partsrettigheter.

6.5 Finland

6.5.1 The Child Welfare Act 2007

Grunnlovsbestemmelsene, sammen med EU-forfatningen, fungerer som tolkingsmomenter ved anvendelsen av den finske barnevernloven – The Child Welfare Act of 2007. Loven har et klart rettighetspreg som kommer til uttrykk allerede i formålsparagrafen. Etter lovens § 1 er formålet ” to protect children’s rights to a safe growth environment, to balanced and well-rounded development and to special protection.“ Hovedprinsipper, som også er retningsgivende for lovtolkingen, angis i § 4: Barnets utvikling og behov skal fremmes, forebyggende arbeid skal prioriteres, herunder støtte til foreldre, prinsippet om barnets beste understrekes. Barnets beste-vurderingen operasjonaliseres i § 4 (2) og vil dermed også få anvendelse i samværsspørsmål. Bestemmelsen om samvær finnes i lovens § 54 og lyder:

“Section 54 – Human relations and contacts

(1) Children in substitute care must be guaranteed human relations that are important, continuous and safe for their development. Children have the right to meet their parents, siblings and other people close to them by receiving visitors or by making visits outside the place of substitute care and to keep in contact otherwise by telephone or by sending and receiving letters or comparable confidential messages or other deliveries.

(2) The municipal body responsible for social services and the place of substitute care must support and promote contact between children and their parents and other persons close to the children concerned. Children’s substitute care must be arranged so that the distance of the place is not an obstacle to contact with persons close to the children.

Bestemmelsen har et sterkt rettighetspreg, jf formuleringen ’barn... skal *sikres* (’must be

garanteed') opprettholdelse av viktige og trygge menneskelige relasjoner'. Her benyttes en formulering som rent språklig favner en enda videre krets av personer enn 'nærstående': alle de menneskelige relasjonene som er viktige, varige og trygge for barnet. I en slik formulering kan, rent språklig, også venner og andre personer utenfor familien inngå. Det framgår imidlertid ikke at alle disse relasjonene må sikres gjennom fysisk samvær. Bestemmelsen slår fast at barnet har en rett til samvær med sine foreldre, søsken og andre nærstående ('people close to them'); altså en noe snevrere krets, men som likevel vil kunne omfatte ganske mange personer. Ulike former for samvær og kontakt er presisert i lovteksten, som fysisk samvær (besøk), telefonkontakt, brev og annen tilsvarende kontakt ('comparable confidential messages or other deliveries'). Videre understreker annet punkt i bestemmelsen at sosialtjenesten må arbeide for å støtte og fremme kontakten mellom barn og foreldre, og mellom barnet og andre nærstående. Det framgår også at barnet ikke må plasseres så langt unna foreldre og andre at avstanden i seg selv utgjør et hinder for kontakt med viktige personer (som i Olsson (1) mot Sverige 1988).

Samværsrestriksjoner er relativt omfattende og detaljert regulert. Det kan blant annet besluttes begrensninger i samværet med foreldre eller andre nære personer dersom det ikke har vært mulig å bli enige om en avtale, eller av andre særlige grunner. Disse grunnene anses å foreligge blant annet dersom samværet står i veien for å realisere formålet med plasseringen og restriksjonene er nødvendige for barnets omsorg, eller når samværet truer barnets liv, helse og utvikling, eller restriksjonene er nødvendig av hensyn til foreldrene eller hjemmeboende søsken, eller dersom barn over 12 år motsetter seg samvær. Det siste er interessant. Barn over 12 år gis altså noe tilnærmet en rett til å nekte samvær. Bestemmelsen regulerer også hvilke former for kontakt som kan begrenses; det gjelder både fysisk samvær, brev, telefon og elektronisk kontakt. Det er også anledning til å plassere barnet på sperret adresse. I bestemmelsens siste ledd understrekes kravet om nødvendighet og proporsjonalitet.

6.6 Oppsummering

Lovteknisk sett har de nordiske landene valgt ulike modeller med forskjellig grad av detaljregulering og forskjellig nivå på rettighetsfesting, samt variasjoner i hvem som er rettighetshavere og har partsstilling, og variasjoner i hvor mange barnet etter loven kan få (rett til) samvær med. Mens dansk, finsk, islandsk og norsk lovgivning lovfester en rettighet for barnet til samvær og kontakt med foreldrene, har Sverige valgt en modell uten rettighetsfesting, men med en bestemmelse som pålegger sosialtjenesten et ansvar for å

tilrettelegge for samvær og kontakt ut fra barnets behov. I forslag til ny LVU foreslås inntatt formuleringen «barnet gis mulighet til», men ikke «rett til», samvær med foreldre, søsken og andre nærstående.

Islandsk lovgivning tar utgangspunkt i at plasseringen er frivillig og samvær bygger derfor som hovedregel på avtale. Dette skiller islandsk rett fra de andre nordiske landene. Et annet moment som skiller islandsk rett fra de andre, er lovfestingen av at fosterforeldre alltid skal høres før det treffes beslutning om, eller inngås avtale om, samvær, og at fosterforeldre er parter i sak om samvær der det er tale om langtidsplasseringer.

Dansk og finsk lovgiving legger samværsretten på barnets hånd («barnet har rett til samvær med...»), «Children have a right to meet their parents..»), mens Norge gir foreldre og barn en gjensidig samværsrett «hvis ikke annet er bestemt». Islandsk lov gir barnet og foreldrene «hver sin» samværsrett i Child Protection Act artikkel 74: Barnet gis etter første ledd en ubetinget rett til samvær med foreldre eller andre som barnet har et nært forhold til, og foreldre gis etter andre ledd en rett til samvær med barn i fosterhjem med mindre dette klart strider mot hensynet til barnet og uforenlig med formålet med plasseringen.

Finsk, dansk og islandsk lovgivning lovfester en rett for barnet til samvær med søsken og andre nærstående, mens Norge forbeholder rettigheten til samvær for barn og foreldre, men åpner for at også andre kan få samvær etter en konkret vurdering, slik også svensk rett gjør per i dag (i forslaget til ny LVU er søsken og andre nærstående inntatt). NOU 2016:16 foreslår at barnet får rett til samvær «på sin hånd», og at barnets rett til samvær utvides til å omfatte søsken og andre nærstående.

Mens verken den danske, svenske eller norske lovgivningen presiserer hva kontakten kan bestå i, definerer den finske og den islandske barnevernloven dette. Den finske barnevernloven uttrykker følgende om hva kontakten kan bestå i: «by visitors, or by making visits outside the place of substitute care and keep in contact otherwise by telephone or by sending and receiving letters or comparable confidential messages or other deliveries.» Islandsk barnevernlov har en noe mer generell og overordnet definisjon i artikkel 74 der «kontakt» beskrives som «..the right to spend time together, and to other communication.» En tilsvarende definisjon som den islandske er foreslått i NOU 2016:16.

Vilkårene for samværsrestriksjoner er ulikt formulert i de nordiske landenes lovgivning og praksis. Svensk, dansk og finsk lov oppstiller et eksplisitt krav om 'nødvendighet' i loven for å vedta begrensninger i samvær, eller at det ikke skal være samvær. Det er proporsjonalitetsprinsippet i EMK artikkel 8 (2) som er implementert her. Mens nødvendighetskravet etter svensk rett tolkes som 'starka skäl', oppstiller norsk praksis

et tilsynelatende strengere krav om 'sterke og spesielle grunner'. Finsk lov har en relativt detaljert bestemmelse om hva som kreves (Child Welfare Act § 54): dersom det ikke er mulig å komme til enighet i tiltaksplanen og a) hvis samværet/kontakten hindrer formålet med plasseringen og restriksjonene er nødvendige for å ivareta barnet, b) hvis restriksjonene er nødvendige for å sikre foreldrenes eller andre barn i familiens trygghet, eller c) et barn over 12 år (eller yngre barn som er modne nok) motsetter seg kontakten. Svensk rett krever at samværsrestriksjoner revurderes hver tredje måned. Islandsk lov gir «The child protection committee» adgang til å bestemme at det ikke skal være samvær dersom samvær vil stride mot barnets interesser og behov, men det kreves da «special circumstances» (som muligens kan tolkes som en mer moderat variant av det norske 'sterke og spesielle grunner').

Dansk lov gir adgang til å sette vilkår for samvær når dette er nødvendig. Tilsyn kan anses som et slikt vilkår, men uten at det framgår av de andre landenes lovgivning. En egen hjemmel til å stille vilkår overfor foreldrene (eller andre samværsberettigede) vil åpne for å kunne beslutte andre vilkår enn tilsyn, for eksempel at foreldre med rusproblemer aksepterer urinprøvekontroll, eller at foreldre med aggresjonsproblemer deltar i behandlingsopplegg og sinnemestring. Slike vilkår forutsetter imidlertid en rimelig klar lovhjemmel i tilfeller der foreldrene ikke frivillig går med på dem.

Samværsbegrensninger som innebærer samvær sjeldnere enn en gang i måneden må avgjøres av Børne- og ungeutvalget da dette sidestilles med avskjæring av samvær. Det samme gjelder pålegg om tilsyn som kun kan vedtas for en begrenset periode og bare når det er nødvendig ut fra hensynet til barnet. Etter norsk høyesterettspraksis oppstilles kravet om 'sterke og spesielle grunner' bare i saker der samværet er besluttet to eller færre ganger i året, men ikke ved samvær fire ganger i året eller mer (se kapittel 3), mens dansk rett altså setter en grense ved ett månedlig samvær; det vil si tolv samvær i året for hvor lite samvær som bør sidestilles med avskjæring av samvær. Island er det eneste nordiske landet som gir fosterforeldre partsrettigheter i saker om samvær, forutsatt at plasseringen er ment å være varig (oppvekstplassering).

KAPITTEL 7 OPPSUMMERING OG SKISSE TIL TO MODELLER FOR REGULERING

7.1 Innledning

Forskningen som er gjennomgått i kapittel 2 og 4 tegner et ganske klart bilde i retning av et lavest mulig reguleringsnivå med minst mulig detaljer inntatt i lovbestemmelsene, og størst mulig grad av individuell skjønnsutøvelse. Studier viser at det er avgjørende å sikre en grundig utredning og vurdering av barnets situasjon og behov, på beslutningstidspunktet og på sikt, basert på et oppdatert kunnskapsgrunnlag, samt at samværsordningen evalueres systematisk og i samarbeid med barnet, fosterforeldrene og de samværsberettigede.

En rekke individuelle faktorer påvirker hva som er best for det enkelte barn. Det som er best for barnet i de ulike samværsituasjonene varierer betydelig blant annet med de konkrete forholdene ved barnet og barnets historie, barnets relasjon til foreldrene, forhold ved foreldrene og barnets livssituasjon forøvrig. Derfor vil det være lite i samsvar med den kunnskapen vi i dag har å formulere lovbestemmelser som i for stor grad legger opp til ensartede eller generelle vurderingsnormer, som for eksempel et bestemt omfang – eller ‘standard’ – når det gjelder årlige samvær. Samvær og kontakt med foreldre, søsken og eventuelt andre nære personer bør avgjøres ut fra det enkelte barns individuelle behov.

Barn og foreldre har rettigheter som må ivaretas i lovgivningen. Det å rettighetsfeste samvær på en slik måte at det er unntakene som må begrunnes særskilt, kan imidlertid utfordre den kunnskapen som foreligger ved at det må dokumenteres særskilte grunner for at barnets behov skal kunne ivaretas på en god måte. Vi ser her hvordan det doble rettslige utgangspunktet synliggjøres i disse dilemmaene og skaper utfordringer for lovgiver (se kapittel 3). På den ene siden har vi barnets rett til og behov for beskyttelse og omsorg, herunder vern mot tiltak og samværsformer som kan skade barnets helse og utvikling. På den andre siden har vi barnets og foreldrenes (og søskens) rett til familieliv og beskyttelse mot utilbørlige og uforholdsmessige inngrep i denne rettigheten. På den ene siden kan en detaljert lovregulering gi større forutberegnelighet og øke sannsynligheten for likebehandling og prosessuell rettssikkerhet, mens det på den andre siden er behov for stor grad av fleksibilitet og skjønnsutøvelse for å kunne ivareta det individuelle barnet på best mulig måte. Under enhver omstendighet skal hensynet til barnets beste være avgjørende når det treffes beslutninger om samvær etter barnevernloven, og må derfor være et sentralt element i

utformingen av både lovregler, politikk og rettslige prosesser på dette området. Det følger av våre forpliktelser etter barnekonvensjonen.¹⁰⁵

En lovbestemmelse som legger opp til en mer åpen vurdering vil som nevnt være best i samsvar med det som framgår av forskningen når det gjelder muligheten for fleksible løsninger som ivaretar barnets behov. For eksempel viser forskningen at for noen barn kan kontakt med søsken og besteforeldre og andre nærstående kompensere for mangler i kontakten med biologiske foreldre, mens for andre barn kan kontakt med søsken og annen familie være en kilde til økte konflikter internt i familien, presse barnet ut i lojalitetskonflikter og bidra til økt stress hos barnet. Dette vil medføre større utfordringer i samarbeidet med barneverntjenesten og fosterforeldrene, noe som igjen kan være en belastning for barnet.

Forskningen vi har gjennomgått viser tydelig behovet for gode planer for samvær, veiledning og oppfølging av foreldre og barn, både under og i etterkant av samvær. Slik veiledning og oppfølging må utøves av kompetente fagpersoner, og det må foretas regelmessige evalueringer av samværsordningen med fokus på barnets individuelle behov.

Som vi ser av kapittel 6, er reguleringen av samvær i andre nordiske land av ulik utforming, herunder varierende grad av rettighetsfesting, variasjoner i hvem som har partsrettigheter og detaljnivået er også forskjellig. Det viser at det eksisterer et relativt stort rom for fleksibel utforming av den norske bestemmelsen. Den norske barnevernloven er nylig blitt en rettighetslov som gir barn en materiell rett til nødvendige barneverntiltak når vilkårene er oppfylt, jf bvl. § 1-5.¹⁰⁶ Vår rettsutvikling i lovgivning som gjelder barn har de senere årene gått i retning av et gradvis sterkere materielt og prosessuelt vern for barn og dermed en styrking av barns stilling som rettssubjekter. Det er et argument for at samvær fortsatt rettighetsfestes. Samtidig er det nødvendig å utforme regelverket på en måte som ikke bidrar til at det blir unødig mange prosesser siden det direkte kan motvirke hensynet til god ivaretagelse av barnet. For barnet er det særlig viktig at saksbehandlingen ikke trekker for langt ut i tid. Vi har, gjennom skisser til to modeller for regulering, forsøkt å ivareta disse ulike og til dels motstridende hensynene.

¹⁰⁵ Se Generell kommentar nr. 14, avsnitt 35

¹⁰⁶ Lovendringen trådte i kraft 1. juli 2018.

7.2 Hvilke elementer kan/bør lovreguleres?

7.2.1 Bør retten til familieliv synliggjøres i barnevernloven?

På bakgrunn av de siste 15- 20 års praksis fra EMD om retten til familieliv og barns rett til vern om sitt privatliv (EMK artikkel 3 og 8), kan det spørres om barnevernloven også bør synliggjøre retten til familieliv i en bestemmelse om samvær, eller et annet sted i loven. Det kan gjøres i en prinsipp-bestemmelse i lovens første kapittel, eller som innledning til de enkelte bestemmelser om tiltak, samvær eller oppfølging etter omsorgsovertakelse. Slik vi ser det egner retten til familieliv seg godt som en prinsippbestemmelse i lovens første kapittel, sammen med andre grunnprinsipper som barnets beste og det minste inngreps prinsipp, for eksempel i tilknytning til forslaget i NOU 2016:16 § 2 eller § 4. Vi har derfor valgt ikke å innta retten til familieliv i våre skisser til modeller. Elementer fra EMK artikkel 8 er likevel søkt innarbeidet mer indirekte i våre utkast ved at personer som barnet er knyttet til kan be om å få prøvd om de og barnet har en rett til familieliv gjennom samvær med hverandre. Dette er strengt tatt ikke nødvendig ettersom en rett til å få prøvd sine rettigheter etter EMK følger direkte av konvensjonen, men det kan likevel være pedagogisk viktig å synliggjøre den også i barnevernloven.

Det todelte rettslige utgangspunktet bør også framgå av barnevernlovens innledningskapittel. Det bør samtidig gjøres klart at hensynet til barnet skal veie tyngst dersom barnets menneskerettigheter kommer i konflikt med foreldrenes eller andre nære personers menneskerettigheter. Norsk rett går noe lengre i å vektlegge hensynet til barnets beste i barnevernssaker, enn det barnekonvensjonen artikkel 3(1) gjør etter sin ordlyd. Når EMD viser til barnekonvensjonens artikkel 3(1) i sine begrunnelser og avveininger, benytter EMD en svakere norm enn den som følger av norsk rett, men her foregår det en utvikling. Forutsetningen for at barnet skal ha samvær og kontakt med foreldre, søsken eller andre, er at samværet ikke innebærer en trussel mot barnets helse og utvikling. Vektingen av hensynet til barnets beste avgjør hvor mye som skal til her.

7.2.2 Hvorvidt barnets rett til samvær bør lovfestes, og med hvem

Begge modellene tar utgangspunkt i hvordan barnets behov best kan ivaretas, barnets egen mening, og hvordan barnets hverdag totalt sett blir påvirket av samvær med ulike personer sett i sammenheng med de andre avtaler, fritidsaktiviteter, møter med barnevern og tilsynspersoner, eventuelle behandlingsopplegg mv som barnet også skal delta i. Samvær og kontakt skal bidra til å opprettholde en kontinuitet i relasjonen med foreldre og søsken, eller

legge til rette for å etablere en relasjon til dem på sikt dersom dette anses å være til barnets beste. Et sentralt moment i denne sammenhengen er barnets relasjon og tilknytning til disse personene, og kvaliteten av tilknytningen. Dersom barnet skal kunne opprettholde tilknytningen med foreldre og søsken, må det tilrettelegges for samvær og kontakt av et visst omfang. Vi foreslår imidlertid at begrepet 'tilknytning' ikke inntas som juridisk begrep i loven. Vi er enig i følgende uttalelse fra Dommerforeningen i høringsrunden på dette punkt:

«I forslaget til § 39 benyttes begrepet "tilknytning" som et vilkår for å kunne kreve partsrettigheter. Begrepet har et nærmere bestemt innhold innenfor utviklingspsykologi og beskriver barnets tilknytning til omsorgsgiver, se for eksempel punkt 1.2.4 i vedlegg 1 til NOU 2012:5. Begrepet står sentralt i mange sakkyndiges utredninger i barnevernsaker der den sakkyndige ofte vil vurdere kvaliteten på barnets tilknytning til biologiske foreldre. Å benytte begrepet i lovteksten for å beskrive andre nærstående relasjon til barnet, vil kunne skape begrepsforvirring. Dersom dette skal være et vilkår i lovteksten, anbefaler vi å benytte begrepet "relasjon" i stedet.»

Forskningen som er gjennomgått i kapittel 2, viser generelt at kontakt med opphavsfamilien er viktig, særlig når kontakten er godt støttet av de involverte voksne (barneverntjeneste, fosterforeldre, veiledere, tilsynspersoner mv). Det er et stort spenn i de ulike atferdsmønstrene barn og unge utviser overfor opphavsfamilien sin (Goodyear, 2011). Studier som har kartlagt barnas perspektiv på kontakt og samvær har vist at foreldre, og spesielt mor og søsken, er grunnleggende viktige for barna, og mange barn gir uttrykk for at de ønsker kontakt etter flyttingen, og en del barn uttrykker at de ønsker seg mer kontakt enn det de har (Atwool, 2013). Litteraturen støtter utgangspunktet om at kontakten og samværet har en egenverdi for barn som har etablert en tilknytning til foreldre og søsken, uavhengig om barnet skal tilbakeføres eller ikke. Formålet med plasseringen vil ha betydning for omfanget (se nærmere kapittel 4). Søsken vil for mange barn og unge være den lengste relasjonen de har i livet. Flere studier har pekt på viktigheten av kontakt med søsken og barns ønske om å treffe sine søsken. I de tilfeller der barn ikke kunne ha kontakt med foreldre, viser studiene at samvær med søsken var vesentlig å opprettholde (Boyle 2015). Mange barn opplever et stort savn etter søsken, bekymrer seg mye om hvordan det går med søsken som barnet har måttet flytte fra, og generelt savner mer kontakt med søsken. I Alternativ 1 er barnets samvær med foreldre og søsken ikke rettighetsfestet, mens Alternativ 2 inneholder en rettighetsfesting. Begge

modellene tar høyde for at barnet også kan få samvær med andre, men uten at disse ‘andre’ er parter i saken (se nedenfor).

Samtidig viser også forskningen at det i en del tilfeller ikke er til barnets beste å ha samvær med søsken. Det gjelder særlig der søsken har begått overgrep mot barnet eller på annen måte utsatt barnet for skade eller risiko, eller der samvær med søsken påfører barnet lojalitetskonflikter i forhold til foreldrene. På denne bakgrunn har vi i begge modellene inkludert barnets samvær med foreldre og søsken.

I vår gjennomgang av forskning har vi imidlertid ikke funnet noe faglig grunnlag for at en ‘kognitiv, intellektuell’ forståelse av hvem foreldrene er, har en egenverdi for små barn som ikke har etablert noen tilknytning til foreldrene (jf. om Jakob-saken i kapittel 3, og kapittel 2). EN slik rettslig norm bygger ikke på et oppdatert kunnskapsgrunnlag om små barns behov. Barn kan oppleve intense og blandede følelser knyttet til kontakt med foreldrene. Dersom disse følelsene ikke blir tatt hensyn til ved planleggingen av kontakt, gir dette forhøyet risiko for sammenbrudd i omsorgsplasseringen (Sanchirico & Jablonka, 2000).

Barn, som voksne, ønsker i all hovedsak å bli konsultert og inkludert i å fatte beslutninger om de ulike kontakt- og samværsarrangementer. Dette fører til at barn føler seg bedre støttet i håndteringen av kontakten, og det gir bedre grunnlag for å håndtere de komplekse relasjonene en slik omsorgssituasjon innebærer (Bullen mfl., 2015).

Vi har valgt ikke å benytte begrepet ‘andre nærstående’, men i stedet ‘andre personer’, eller ‘andre viktige personer’, eller ‘personer som barnet har en nær relasjon til’. Begrepet ‘nærstående’ har ikke et klart rettslig innhold, og det kan oppfattes å gjelde kun familie og slekt. For barn, særlig eldre barn, vil samvær med venner og andre viktige personer utenfor familien kunne være vel så viktig som samvær med personer i familie og slekt. Samvær med venner vil som hovedregel være opp til barneverntjenesten i samarbeid med fosterforeldre og andre omsorgspersoner å regulere – utenfor samværsplanen – men det kan også være aktuelt å innta andre personer enn familien og ‘nærstående’ i planen. Dersom begrepet ‘nærstående’ skal benyttes må det gis en klar definisjon. I begge de skisserte modellene må det imidlertid alltid foretas individuelle vurderinger av hva som er barnets beste i den situasjonen barnet til enhver tid er i (Boyle, 2017).

7.2.3 Definisjon av kontakt og samvær i loven?

Det er ingen enhetlig definisjon av begrepet kontakt i litteraturen når det gjelder barn som er flyttet fra sin opphavsfamilie. Gobind (2013) skiller mellom intensjonell kommunikasjon

mellom barn og foreldre, og denne kan være direkte i form av ansikt-til -ansikt kontakt, eller i form av overnattingsbesøk. Mer bredt kan det defineres som all kontakt barnet har med sine foreldre og alle som er viktig i deres liv (Bullen mfl., 2014). Den indirekte kontakten kan foregå via sosiale medier, telefon, e-mail, fotografier, video og gaver.

Bare to av de andre nordiske landene har definert hva som menes med samvær og kontakt, og de har gjort det på ulike måter. Mens Finland har en detaljert beskrivelse av ulike former for kontakt, har Island lagt en mer generell definisjon til grunn (se kapittel 6). Vi ser det som en fordel at det lovfestes hvilke former for samvær og kontakt som reguleres, så langt det er mulig. Begrepet kontakt bør utdypes i forarbeidene. Fordi det er nødvendig med et stort rom for skjønn her, blant annet ut fra barnets alder, barnets egen mening, barnets sårbarhet, behov og livssituasjon, vil ulike former for kontakt og samvær alltid måtte vurderes konkret i det enkelte tilfelle. Vi foreslår derfor i begge modellene en definisjon etter modell av islandsk lov; for eksempel slik at det i loven med samvær og kontakt menes det å møtes fysisk, ha telefonisk kontakt eller kontakt via sosiale medier. Det innebærer også at annen form for kontakt, for eksempel på sosiale medier, formelt vil kunne reguleres i planen om samvær, men det vil være en utfordring å overvåke eller føre tilsyn med dette i praksis. Det forutsetter strengt tatt at den som skal kontrollere dette er venn med eller følger til brukeren (barnet) av den aktuelle app'en, noe som kan være vanskelig å løse i praksis. Det forutsetter også at barnet orienterer fosterforeldre og/eller barneverntjenesten om hvilke sosiale medier han/hun bruker og om de som eventuelt har begrensninger i kontakt, har tatt kontakt eller sendt forespørsler og meldinger. Her vil man måtte lene seg på informasjonen fra barnet, foreldrene eller andre samværsberettigede, og fra fosterforeldrene. En fullstendig kontroll med aktiviteten på sosiale medier, tekstmeldinger og telefon er ikke realistisk. Samtidig kan det ha noe for seg å regulere dette; det vil sende et viktig signal til barnet, fosterforeldrene og foreldrene (eller andre med samvær) om at barnet har behov for å beskytte seg/begrense kontakten. Aamodt og Mossige (2014) peker på at en del foreldre ikke klarer å se den merbelastningen de påfører barna sine med kommunikasjon gjennom sosiale medier. Noen foreldre klarer heller ikke å beskytte barna mot utfordringer i form av uro og ustabilitet. Forfatterne skriver at denne kontakten derfor kan bli en alvorlig belastning for barn og unge, fosterforeldre og foreldre (Aamodt & Mossige, 2014).

7.2.4 Bør det lovfestes en norm for omfang av samvær?

Som påpekt tidligere, kan det ikke utformes en universell modell for samvær, verken med hensyn til innhold eller omfang. Beslutningen må baseres på konkrete, individuelle faktorer (se nærmere om faktorene/hensynene som er relevante i kapittel 2, 3 og 4). I løpet av det første leveåret vil de fleste barn bli knyttet til mer enn en person, og barn har etterhvert kapasitet til å opprettholde tilknytning til flere omsorgspersoner og med søsken (Cassidy, 2016). Når det gjelder sped- og småbarn som er flyttet fra sin opphavsfamilie og det er besluttet at det skal være samvær, vil det være viktig at fosterforeldrene hele tiden er fysisk og emosjonelt tilgjengelige for at det lille barnet skal føle seg trygg og ivaretatt (se kap 2). På den måten kan barnet gradvis begynne å etablere en relasjon til foreldre eller søsken (Furuholmen & Sjøvold, 2015; Miron mfl., 2013).

Forskningslitteraturen peker som nevnt i retning av at det må være stort rom for individuelt skjønn når det gjelder omfanget.¹⁰⁷ Hyppighet og omfang av samvær og kontakt bør baseres på individuelle vurderinger av barnets psykososiale helse, trivsel og utvikling, og ikke en fastsatt kvantitativ norm. Den praksis som ser ut til å ha utviklet seg der det ofte gis samvær basert på en slags norm på 4-6 samvær i året, bør korrigeres. Det finnes ikke noe faglig og empirisk grunnlag for en slik norm. Ingen studier har så langt identifisert hva som er det ideelle når det gjelder kontakt med tanke på hyppighet for de ulike grupper av barn under omsorg (Bullen mfl., 2015). For noen barn vil det være positivt med mer samvær enn 4-6 i året; det kommer blant annet an på barnets alder, barnets relasjon til foreldre og andre samværsberettigede, samarbeidet mellom disse og barnets fosterforeldre/omsorgspersoner og barneverntjenesten, i hvilken grad foreldre og andre aksepterer plasseringen og kan opptre støttende overfor barnet under samværene, samt andre individuelle forhold.

Det er heller ikke noe grunnlag i forskning for å hevde at sannsynligheten for en tilbakeføring er større i de tilfellene det er mye eller ofte samvær. Det er ikke antallene samvær, eller omfanget av samvær, som i seg selv er avgjørende for muligheten for tilbakeføring. Forskingen på området viser at kontakt med foreldre i seg selv ikke er avgjørende, men at hyppig kontakt og samvær heller indikerer tilstedeværelsen av en rekke andre faktorer som er viktig for tilbakeføring. Disse inkluderer en positiv relasjon mellom barn og foreldre, en god tilknytning, foreldre som er motiverte for endring, årsaken og

¹⁰⁷ Nisja (2004) foreslår en regel som utgangspunkt for et normalsamvær på ett samvær i måneden a fire timer, se Nisja, Anne Bergum (2004) Samværets omfang (hvor ofte og hvor lenge) – barnevernloven § 4-19, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) s. 101-127

grunnlaget til flyttingen, foreldres vansker og barnevernsarbeidere som støtter foreldrene og bistår i en aktiv tilrettelegging (Biehal, 2006).

Et annet moment vedrørende omfang som ble framhevet av Myrsnipa samværssted, var omfanget per samvær; det vil si antall timer barnet var sammen med foreldrene ved hvert møte. Erfaringer tilsier at samvær på opptil 5- 6 timer i strekk kan være i overkant for en del barn, noen ganger alt for mye, særlig der barnet ikke har sett foreldrene på lenge. Det bør derfor vurderes konkret hvorvidt man i stedet for få, men veldig langvarige samvær, i en del tilfeller heller bør vurdere flere, men kortere samvær.

Det som kan legges til grunn om omfang, både ut fra forskning og rettspraksis, er at det totale omfanget bør vurderes som ledd i barnets beste, og at dette må ses i forhold til barnets livssituasjon for øvrig og alle de andre personene som frekventerer barnets liv (tilsynsfører, behandler, møter med barnevern, bup, samt barnets fritidsaktiviteter mm). Det betyr ikke at barn har en bestemt 'tålegrense' for hvor mye samvær de kan ha, men at barn trenger å få hverdagen til å forløpe så normalt som mulig, og så rolig som mulig, også i en situasjon som er spesiell og der barnet har særlig behov for ulike former for oppfølging. Dersom et tosifret antall personer skal ha møter med barnet, snakke med barnet, følge opp barnet og ha samvær med barnet, i tillegg til at barnet skal få muligheter til å utfolde seg på egne premisser med fritidsaktiviteter og venner, så vil det være et tak for hvor mange mennesker det er plass til i barnets hverdag. Det er store individuelle forskjeller knyttet til barns kapasitet til samvær, og hvordan samvær gjennomføres og tilrettelegges ut fra barnets behov, alder og andre individuelle hensyn. For noen barn er det best å treffe flere familie-medlemmer samtidig, mens for andre er det nødvendig å treffe en og en person av gangen. For noen barn må samvær med foreldre foregå separat fordi foreldrene ikke bor sammen. Noen barn har behov for å se søsken og kunne snakke fritt med dem uten at foreldrene er tilstede osv. Vi mener det er prinsipielt galt å spørre hva barnet 'kan tåle' av samvær. Det indikerer både at samværet er en stor belastning for barnet per definisjon, og at det er akseptabelt at barnet presses til en yttergrense av hva han eller hun kan håndtere. Spørsmålet bør være hva som er best for barnet; hva som er det ideelle omfanget ut fra barnets konkrete ønsker og behov.

Det kan videre framheves at det har stor, tidvis avgjørende, betydning for hvordan samværet fungerer og hvor mange personer det er 'rom for' i barnets liv, at samarbeidet rundt samværene fungerer godt mellom barneverntjenesten, fosterforeldrene, barnet og foreldrene (eller andre samværsberettigede). Jo flere konflikter som følger i kjølvannet av samarbeidet og kommunikasjon mellom de voksne, jo mer stressende og krevende blir det for barnet. For

noen barn er også situasjonen at deres foreldre er i pågående konflikt etter samlivsbrudd, og har samvær med barnet hver for seg. Dette skaper egne utfordringer som det må tas høyde for ved beslutningen om samvær.

7.2.5 Momenter i barnets beste-vurderingen

Selv om barnets beste skal være en individuell vurdering, kan det spørres om en bestemmelse om samvær bør nevne noen konkrete momenter. I NOU 2016:16 er det foreslått en generell barnets beste-bestemmelse med momentliste, men ved spørsmål om samvær kommer det en del hensyn i tillegg til disse (se kapittel 2 og 4). Særlig er hensynet til formålet med plasseringen, varigheten av den, kjennetegn ved relasjonen til foreldre og andre nærstående før flyttingen, barnets hverdag med aktiviteter, møter o.l. av betydning. Vi har valgt å innta en presisering av barnets beste i den ene modellen ('Alternativ 1').

Vi foreslår at det redegjøres inngående for hensynet til barnets beste i forarbeidene. I tillegg bør det vurderes om det skal utarbeides en egen veileder til barneverntjenesten, fylkesnemnda og domstolene, gjerne etter mønster av det arbeidet som pågår i Sverige, der det tilbys et tverrvitenskapelig kunnskapsgrunnlag for beslutninger om samvær som både tar for seg rettslig kompliserte spørsmål og nyere psykologisk og barnefaglig forskning.

7.2.6 Plikt til å nekte samvær der det ikke er til barnets beste?

Det kan vurderes om det bør inntas i en bestemmelse om samvær en tilsvarende presisering som i barneloven § 43 første ledd siste punktum: dersom samvær ikke anses å være til barnets beste har retten/fylkesnemnda en plikt til («skal retten..») å bestemme at det ikke skal være samvær. Retten til familieliv etter EMK artikkel 8 står i prinsippet ikke noe mindre sterkt i saker etter barneloven enn i saker etter barnevernloven fordi det etter barnevernloven er myndighetene som skiller barnet fra foreldrene, og ikke foreldrenes eget valg. Inngrepet overfor foreldrene vil totalt sett være større etter barnevernloven når først omsorgen overtas av det offentlige, og det deretter besluttes et meget begrenset samvær eller ikke samvær i det hele tatt.

De forholdene som begrunner en omsorgsovertakelse vil imidlertid i en del tilfeller også gjøre seg gjeldende med ganske stor tyngde i spørsmålet om samvær. Dette vil nok særlig være situasjoner der barnet har blitt utsatt for alvorlig vold, seksuelle overgrep eller annen alvorlig fysisk eller emosjonell omsorgssvikt, der foreldrene har alvorlig psykisk sykdom eller alvorlige rusproblemer. Spørsmålet er om barn i en slik situasjon bør få et

sterkere rettsvern i barnevernloven, som ledd i oppfølgingen av BK artikkel 19, og som ledd i myndighetenes handleplikt i saker der det er tale om krenkelse av EMK artikkel 3 og/eller artikkel 8. Eventuelt kunne man tenkt seg en plikt til å nekte samvær bare i artikkel 3-tilfellene. Under enhver omstendighet vil det være uforenlig med både barnekonvensjonen og Grunnloven § 104 å tvinge barn til samvær dersom samværet ikke er til barnets beste, selv om barnet ikke tidligere har vært utsatt for så alvorlig omsorgssvikt at den kvalifiserer til brudd på EMK artikkel 3 overfor barnet. Vi har imidlertid valgt ikke å foreslå en plikt til å nekte samvær.

Det kan også vurderes å innta en presisering av hensynet til barnets beste som en parallell til bl. § 48: ved vurderingen av barnets beste skal det særlig tas hensyn til at barnet ikke må bli utsatt for vold eller på annen måte bli behandlet slik at den fysiske eller psykiske helsen blir utsatt for skade eller fare. For en del av de barna som tas under omsorg vil dette allerede være tilfelle; de vil allerede ha vært utsatt for forhold som har skadet deres helse og utvikling, og dermed vil disse barna ha et større behov for beskyttelse og trygghet enn barn i sin alminnelighet som opplever samlivsbrudd (som barneloven regulerer), noe som krever betydelig mer av barnets omsorgspersoner enn i en 'normalsituasjon'. Vi har tatt inn dette i 'Alternativ 1'.

7.2.7 Rett for foreldrene til å motta veiledning og støtte

Vår forskningsgjennomgang gir grunnlag for å hevde at mange foreldre vil kunne utøve foreldrerollen under samvær på en mer utviklingsfremmende måte for barnet dersom de fikk bedre oppfølging og veiledning i tilknytning til og/eller under samværet. Når det gjelder intervensjoner og utprøvde veiledningsprogrammer som kan implementeres for foreldre med barn som er langtidsplassert, er forskningen begrenset. Størst fokus har det vært på utvikling av intervensjonsprogrammer for familier der tilbakeføring av barnet er målsettingen (Taplin mfl., 2015). Det finnes noen internasjonale studier hvor betydningen av intervensjon knyttet til foreldreveiledning har vært kartlagt. Funnene her indikerer at en strukturert og tilpasset foreldreveiledning er viktig. Slik veiledning kan bedre kvaliteten i kontakten mellom barn og foreldre og har vist en positiv effekt på barnets psykososiale fungering og stabilitet (Taplin mfl., 2015). Veiledning har vist seg å ha en positiv innvirkning på fosterforeldres og foreldres holdninger ovenfor hverandre (Bullen mfl., 2017). I de intervensjonsprogrammene som er blitt utviklet har fokuset vært på å klargjøre hensikten med samværet, og å gi bedre støtte og struktur til foreldre, barn, sosialarbeidere og de nye omsorgspersonene. Betydningen av å

legge til rette for kontakten, samt foreta grundigere forberedelser i samarbeid med de som skal ha samvær med barnet, understrekes av flere (Tilbury & Osmon, 2006; Beyer, 2008). Litteraturgjennomgangen foretatt av Bullen (mfl., 2017), viser manglende metodiske styrke og manglende oppfølgingsdata i studier innenfor dette feltet, men gjennomgangen viser også til lovende resultater. Betydningen av individuell oppfølging av foreldre så vel som mer gruppebaserte intervensjoner når det gjelder og bedre kontakten mellom barn og foreldre, løftes frem (Bullen mfl., 2017).

Oppsummert peker dette i retning av et behov for mer forskning når det gjelder oppfølging og veiledningsprogrammer for foreldre hvor målet er å styrke barns emosjonelle trygghet, redusere ubehag og stress knyttet til samvær for barnet. Barneverntjenesten og andre profesjonelle aktører bør foreta en grundig vurdering av hva slags veiledning som kan være aktuell for den enkelte familie, og det bør settes av ressurser til å få gjennomført slike forskningsbaserte intervensjoner. Det må vurderes ut fra den kunnskapen som er tilgjengelig hva slags kompetanse en veileder bør ha, og om slik veiledning bør implementeres som en sentral del av samværene.

Veiledning under samvær kan være et aktuelt tiltak å sette inn, eventuelt som et vilkår for samvær, i mange situasjoner der man ellers ville vurdert et mer begrenset samvær eller samvær under tilsyn. Barneverntjenesten skal etter bvl. 4-16 kontakte foreldrene med tilbud om oppfølging. Vi vurderer det derfor slik at foreldrene bør få tilbud om støtte og/eller veiledning i forbindelse med gjennomføring av samvær og ser det som hensiktsmessig at dette lovfestes. Det kan også gjennomføres i form av en støtteperson som foreslått i NOU 2016:16 § 42, men det er viktig at veilederen innehar nødvendig barnefaglig kompetanse. Vi foreslår derfor å ta inn i begge våre skisser til modeller at barneverntjenesten skal gi foreldrene tilbud om veiledning og oppfølging i forbindelse med utøving av samvær. Formålet med veiledningen skal være å bidra til at samværet kan gjennomføres på en utviklingsstøttende måte for barnet.¹⁰⁸

7.2.8 Adgang til å stille vilkår for å få samværsrett

Tilsyn under samvær kan anses som en form for vilkår for å innvilge samvær. Det kan også tenkes andre vilkår for å sikre at hensynet til barnet blir tilstrekkelig ivaretatt under samværet, for eksempel veiledning under samværet som nevnt over, eller kontroll med foreldres

¹⁰⁸ Se NOU 2012:5

rusmisbruk. Slike vilkår forutsetter lovhjemmel dersom foreldrene ikke samtykker. Man kan også tenke seg at foreldre som har utfordringer med aggresjon og har utøvd vold, gjennomfører et behandlingsopplegg med sinnemestring for å få samvær. Vurderingen av eventuelle vilkår for samvær vil inngå som ledd i forholdsmessighetsvurderingen av eventuelle restriksjoner eller samværsnekt. Nødvendighetskravet i EMK artikkel 8 (2) forutsetter at mindre inngripende alternativer vurderes, og i en del tilfeller vil det kunne framstå som et mindre inngripende alternativ at foreldrene pålegges tilsyn eller veiledning under samvær, enn at samværet nektes helt. Forutsetningen må imidlertid være at det alternativet som anses mindre inngripende overfor foreldrene, innebærer en løsning som er forenlig med hensynet til barnets beste og i tråd med barnets behov. Når forholdsmessighet vurderes, bør det alltid stilles spørsmål om hvem vurderingen tar utgangspunkt i; barnet eller foreldrene, i situasjoner der barn og foreldre har motstridende interesser. En løsning som framstår som lite inngripende overfor foreldrene vil kunne innebære en stor belastning for barnet, og omvendt. Forslaget i NOU 2016:16 om å lovfeste at det kan stilles vilkår for samvær i utkastets § 38 følges opp i begge utkast til modeller.

7.2.9 Avskjæring av eller begrensninger i samvær og kontakt

Avskjæring av samvær mellom barn og foreldre, eller mellom barnet og søsken, samt sterke begrensninger i samvær mellom barnet og foreldre/søsken, bør vedtas av fylkesnemnda uavhengig av hva slags modell for regulering man velger. Det bør presiseres hva som etter norsk rett skal anses som sterkt begrenset samvær. Her bør det også ses hen til praksis i de øvrige nordiske landene som varierer relativt mye (se kapittel 6). Høyesterett kom i Rt. 2015, s. 467 til at et årlig samvær på fire ganger tre timer ikke kunne anses som 'svært begrenset', men det er tvilsomt om dette uten videre kan legges til grunn som norm. Spørsmålet bør etter vår vurdering vurderes på et bredere grunnlag. Flere høringsinstanser tok opp dette, og mente at loven bør angi konkrete vilkår for når det kan fastsettes begrensninger i barnets rett til kontakt med foreldre, og flere høringsinstanser framhever at barnets ønske bør fremgå som et vilkår for begrensning i kontakten.

Fosterforeldre bør høres i spørsmål om begrensninger i kontakt og samvær. Det er ofte fosterforeldrene som ser best de belastningene barnet påføres i forkant og etterkant av et samvær som ikke fungerer til beste for barnet.

NOU 2016:16 foreslår i lovutkastet inntatt i § 38 tredje ledd at kontakt med foreldre bare kan nektes eller sterkt begrenses dersom særlig tungtveiende grunner taler for det. Vi er i

tvil om det bør oppstilles et slikt tilleggsvilkår til barnets beste, som dette i realiteten er (se nærmere kapittel 3 om begrensninger i samvær og kontakt). Dersom det er nødvendig ut fra hensynet til barnet – det vil si at mindre inngripende alternativer ikke er tilstrekkelig for å ivareta barnets grunnleggende behov for trygghet og omsorg under samvær - kan samvær avskjæres eller sterkt begrenses. Da vil det presumptivt foreligge slike sterke (og spesielle) grunner. Det finnes heller ikke noe grunnlag i barnefaglig forskning for å oppstille særlig tungtveiende grunner som et tilleggsvilkår til barnets beste. Kravet om sterke og spesielle grunner kommer fra EMD som en del av tolkningen av EMK artikkel 8 (2), og bygger på en annen og svakere vektning av hensynet til barnets beste enn det norske og nordiske rett tradisjonelt gjør. Et slikt tilleggsvilkår vil i verste fall kunne resultere i at samvær påtvinges barnet der dette ikke er til barnets beste, fordi det ikke anses å foreligge ‘særlig tungtveiende grunner’, og at barnets beste i realiteten settes til side.

Ved risiko for at barnet retraumatiseres av kontakt med de omsorgspersonene som har utsatt barnet for traumer, taler forskningskunnskap for at samvær for barn under fem år bør opphøre, i alle fall på kort sikt (Atwool, 2009). Samvær bør kun gjenopptas når barna har oppnådd nødvendige grad av trygghet og evne til å håndtere den emosjonelle aktiveringen og stresset denne kontakten medfører (Howe & Steele, 2004, se kap 2, og drøftelsen av Jakobdommen i kapittel 3).

Som påpekt over, finnes det ikke dekning i barnefaglig forskning for påstanden om at en ‘intellektuell og kognitiv’ forståelse av hvem foreldrene er, er viktig for små barns utvikling når barnet ikke har noen tilknytning til foreldrene fordi de er blitt plassert som spedbarn. En slik forståelse er basert på eldre forskning som er blitt lagt til grunn som en rettslig norm i praksis, men som ikke lenger egner seg som argument i en vurdering av hva som er best for barnet. Det betyr ikke at kontakt med foreldre ikke kan være verdifullt for barnet på sikt, når barnet har etablert en trygg tilværelse i fosterhjemmet, er blitt eldre og har utviklet kognitiv modenhet som gjør det mulig for barnet å forstå mer av sin egen livssituasjon og gir uttrykk for et eget ønske om kontakt (Furuholmen & Sjøvold, 2015).

7.3 Prosessuelle spørsmål

7.3.1 Beslutningsmyndighet

Det er både fordeler og ulemper ved at beslutningskompetansen til å treffe vedtak om samvær ligger hos fylkesnemnda. På den ene siden taler mye for at fylkesnemndas saksbehandling er mer rettssikker enn barneverntjenestens; i det minste noe mer ensartet og harmonisert enn

saksbehandlingen i landets mange barneverntjenester. På den andre siden skaper det at samværsaken må til fylkesnemnda et mindre fleksibelt og system. Vi har derfor foreslått to ulike versjoner når det gjelder beslutningsmyndighet. I den ene modellen - 'Alternativ 2' - foreslås en rett for barnet til samvær med foreldre og søsken, og at barneverntjenesten treffer vedtak om dette, men at fylkesnemnda må treffe vedtak om nekting av samvær og sterkt begrenset samvær for å tilfredsstille kravene i EMK artikkel 6.

I den andre modellen – 'Alternativ 1' – foreslås ingen direkte rettighetsfesting, men en plikt for barneverntjenesten til å utarbeide en plan for samvær og kontakt med foreldre og søsken, innenfor en ramme fastsatt av fylkesnemnda. Fylkesnemnda skal altså beslutte et 'ramme-samvær' når det er fattet vedtak om omsorgsovertakelse, og samværet skal kun besluttes overfor foreldre og søsken. Foreldre og søsken vil også være involvert i omsorgsovertakelsessaken. Personvern hensyn blir da ikke blir unødig utfordret slik de ville blitt dersom alle andre nærstående som ønsker samvær med barnet også skulle omfattes av fylkesnemndas vedtak. Dersom hensynet til barnet ikke taler mot det, foreslår vi at barneverntjenestens samværsplan også kan omfatte andre personer som barnet har en nær relasjon til. Planen er ikke et enkeltvedtak og kan derfor ikke påklages, og andre enn foreldre og søsken (og barn over 15 år) vil ikke få partsstilling. Hvorvidt barnet skal ha samvær og kontakt med andre enn foreldre og søsken må vurderes på bakgrunn av barnets livssituasjon, behov og hverdagsliv (se kapittel 4 over barnets beste-hensyn). Kunnskapsgjennomgangen vi har gjort (jf kapittel 2) tilsier at det bør være et mål å redusere antall personer som skal ut og inn av barnets liv og hverdag til et minimum for å skape nødvendig ro og stabilitet, og også for at barnet skal få nødvendig fritid som han/hun selv kan råde over, herunder tilstrekkelig tid til å delta i sosiale sammenhenger med venner og i fritidsaktiviteter.

7.3.2 Bruk av planer som alternativ til vedtak og/eller forhandlinger

Flere av de nordiske landene har innarbeidet bruk av planer for samvær som et nyttig redskap og dels som alternativ til et forvaltningsvedtak med klagemulighet. Slike planer utvikles og evalueres i samarbeid med de involverte og kan bidra til økt opplevelse av medvirkning og innflytelse, og forhåpentligvis også redusere antall rettslige prosesser knyttet til samvær. Men ikke alle høringsinstansene var udelt positive til forslaget om å innføre et krav om å utarbeide planer for samvær. For eksempel understreket Sola kommune blant annet «det betryggende og verdifulle i dagens ordning ved at samværs spørsmålet blir autoritativt avgjort av en uavhengig fylkesnemnd etter en grundig og kontradiktorisk prosess. Forutsetningene for både en mer

korrekt bedømmelse og for at partene lettere vil slå seg til ro med og akseptere avgjørelsen, er vesentlig større enn om partene skal måtte forhandle (og stadig reforhandle) om innholdet i en plan, som barneverntjenesten med nødvendighet må legge hovedpremissene for, jf forslaget §37, siste ledd og §48.»

7.3.3. Faglig forsvarlig utredning av barnets behov

Det er vesentlig for oss å understreke at uansett hvilken modell for beslutningskompetanse og saksbehandling man faller ned på, må barnets situasjon og individuelle behov tilstrekkelig utredes før det kan tas stilling til samværs spørsmålet. Utredningen må foretas på et faglig forsvarlig grunnlag og ut fra oppdatert forskningskunnskap, av personer med nødvendig kompetanse. Noen samværsaker er mer komplekse enn andre, og der det er behov for barneverntjenesten å innhente sakkyndig bistand til utredningen i forbindelse med arbeidet med samværsplaner må det åpnes for dette, både rettslig og ressursmessig. Det kan også i noen saker være behov for å innhente en sakkyndig som innehar spesifikk kompetanse om den kulturelle tradisjonen barnet og familien tilhører, og hvilke tilpasninger det kan være aktuelt å foreta ved gjennomføring av samvær for best mulig å ivareta barnets behov.

7.3.4 Klage og rettslig overprøving

Vi har valgt ikke å regulere muligheten for rettslig prøving av potensielle krenkelser av retten til familieliv etter EMK artikkel 8. Adgangen til rettslig å få prøvd om et vedtak eller en dom strider mot retten til familieliv, eller andre menneskerettigheter, følger direkte av konvensjonen og av Grunnloven. Spørsmålet vil nok være særlig aktuelt for besteforeldre. Vi har likevel tatt inn en rett for andre enn foreldre og søsken til å kreve at barneverntjenesten tar stilling til om de skal inkluderes i samværsplanen.

Flere høringsinstanser påpekte at klageadgang for andre personer enn foreldre som har hatt omsorgen for barnet eller på annen måte er knyttet til barnet, vil føre til mye byråkrati og øke belastningene på barnet. Det må være hensynet til barnets beste som er avgjørende.

Det vil kun være foreldre, barn over 15 år og søsken over 15 år som er parter og har klagerett etter våre modeller. Etter Alternativ 2 kan barneverntjenestens vedtak om samvær overprøves av fylkesnemnda, mens fylkesnemndas vedtak om å nekte samvær eller sterkt begrenset samvær kan bringes inn for domstolen som i dag. Det samme gjelder fylkesnemndas vedtak om 'ramme-samvær' etter Alternativ 1. Det at barnet gis en rett til samvær med søsken, og at søsken over 15 år gis klagerett og partsstilling, vil medføre noen

flere parter og muligens noen flere prosesser. Vi mener likevel ut fra den forskningskunnskapen vi har gjennomgått at søsken bør få en likestilt posisjon med foreldre når det gjelder samvær, både materielt og prosessuelt.

Mange av høringsinstansene støtter mindretallets forslag i NOU 2016:16 om at fylkesnemnda må samtykke til behandling av klager fra andre enn foreldre og barn med partsrettigheter. Dette viser, slik vi ser det, at mange av høringsinstansene ser et klart behov for å kunne begrense antall prosesser. Siden vi har valgt ikke å åpne for klageadgang for andre enn søsken over 15 år i tillegg til foreldre og barn med partsrettigheter, har vi ikke sett det samme behovet for en slik silingsmekanisme, men utelukker ikke at det kan være en aktuell løsning.

Barneverntjenesten bør som ledd i utarbeidelsen av plan om samvær, rutinemessig utrede og vurdere hvem barnet kan ha et etablert familieliv med og nære personlige bånd til utover foreldre og søsken, slik at man sikrer at det i størst mulig grad foretas en konkret vurdering etter EMK artikkel 8 av personer i barnets nettverk som potensielt kan kreve familieliv/samvær/kontakt med barnet. En plikt til å foreta en slik vurdering kan framgå av forarbeidene/merknadene til bestemmelsen, eller av etterarbeider (rundskriv/veileder).

7.3.5 Hensynet til barnet tilsier få parter og færrest mulig rettslige prosesser

Barnekonvensjonen artikkel 3 (1) krever at hensynet til barnets beste er et grunnleggende hensyn 'i alle handlinger' som berører barn. I dette ligger det et krav om at også administrative prosesser og prosedyrer for domstolene tilpasses på en måte som er mest mulig skånsom for barnet. Det innebærer en 'plikt til å sikre at barnets beste er *hensiktsmessig integrert og konsekvent anvendt*' i hver handling som er foretatt av en offentlig instans, herunder 'administrative saker og rettssaker'.¹⁰⁹ FNs barnekomite understreker at 'barnet kan bli påvirket av rettssaken' og at domstolene derfor må sikre at barnets beste vurderes også når det gjelder prosessuelle spørsmål.¹¹⁰

Rettslige prosesser forsterker gjerne allerede eksisterende konflikter. Dette vil i særlig grad gå ut over barnet. Det kan gå ut over kvaliteten av samværet, forberedelser og gjennomføring av samvær, og det kan gå ut over selve samarbeidet mellom barneverntjenesten, fosterforeldrene og foreldre eller andre samværsberettigede. Dette er særlig viktig for de aller minste barna som skal danne en trygg tilknytning til nye

¹⁰⁹ Generell kommentar nr. 14, avsnitt 6 c)

¹¹⁰ Generell kommentar nr. 14, avsnitt 29

omsorgspersoner. De trenger ro og tid sammen med disse for å oppnå dette (Furuholmen & Sjøvold, 2015).

Dess færre skifte av omsorgspersoner for små barn som er under barnevernets omsorg, dess bedre for deres utvikling og emosjonelle behov (Kenrick, 2009). Utvidet samvær med andre enn foreldre har også vist seg problematisk der det er store familiekonflikter. Positiv kontakt med ett av familiemedlemmene kan i noen tilfeller føre barnet inn i en konflikt med et annet familiemedlem. Det kan også være utfordringer knyttet til kompleksiteten samvær med barnets utvidede familie og nettverk kan innebære (Mackaskill, 2002 referert i Boyle, 2015). Samtidig har forskningen vist at der hvor relasjonen mellom barnet og foreldre er vanskelig, har kontakten med besteforeldre og søsken vist seg å være positiv for barnet og fungert som en beskyttelsesfaktor (Boyle, 2015). Høringsinstansene er også noe delte i sine innspill på hvorvidt barnet bør ha en lovfestet rett til samvær med søsken og andre nærstående i tillegg til foreldre. Flere av høringsinstansene mener flere samværsberettigede kan gå utover det som er håndterbart for det enkelte barn. Andre er positive til å innlemme flere samværsberettigede og framhever at dette er spesielt viktig som del av et kultursensitivt barnevern. Mange høringsinstanser er positive til at barn får rettighetsfestet samvær med søsken i tillegg til foreldre.

Mange parter fører lett til mange prosesser. Vi vet av forskning knyttet til barn i samlivsbrudd-situasjoner hvor ekstremt belastende det kan være for barn at foreldrene står i rettslig konflikt. Studier av barn med foreldre som skilles, har funnet at nivået på konfliktene før, under og etter en skilsmisse i større grad påvirker barnas fungering negativt, mer enn skilsmissen i seg selv (Amato, 2010). Særlig belastende er det når konfliktene og prosessene trekker ut i tid; da kan dette for noen barn som må leve med pågående konflikter i lang tid, resultere i en form for omsorgssvikt som kan medføre store helsemessige belastninger for barnet. Det har derfor god støtte i forskning å søke å begrense antall parter i saker om samvær, og dermed antall rettslige prosesser, samt utforme et system som er så fleksibelt og lite konfliktskapende som mulig. Flere av høringsinstansene peker også på at flere personer med klagerett på samvær vil medføre mindre stabilitet for fosterbarnet og samlet sett en større belastning på fosterhjemmet.

I tillegg tilsier personvern hensyn også at antall parter begrenses, fordi saker med flere parter må behandles samlet slik at partene får innsyn i opplysninger om hverandre. Det kan også komme i konflikt med integritetsvernet i Grunnloven § 104. Som Haugli (2003) skriver: «At en stor krets av personer skal kunne gis innsyn i en barnevernssak, innebærer en trussel mot rettssikkerheten til den som blir fratatt omsorgen for et barn, og også en trussel mot

barnets rettsikkerhet, integritetsvern og autonomi, i og med at opplysningene om og fra barnet kan bli spredt til mange.»¹¹¹

En måte å unngå dette på vil kunne være at fylkesnemnda, som ledd i sak om omsorgsovertakelse, bare tar stilling til hvorvidt det skal være samvær og kontakt mellom barnet og foreldrene og mellom barnet og søsken, samt omfanget av samværet, men overlater til barneverntjenesten å ta stilling til samvær med andre (søsken, besteforeldre, andre nærstående). Barneverntjenesten kan eksempelvis enten vurdere andres samværsadgang som ledd i utarbeidelse av plan for samvær (uten klagerett/partsrettigheter for de samværsberettigede), eller som et enkeltvedtak med klagerett. I siste fall blir det flere prosesser for barnet, og flere parter, men ikke innsyn i omsorgsovertakelsessaken for alle som krever samvær. Personer i barnets nettverk som mener deres rett til familieliv med barnet er krenket etter EMK artikkel 8, vil uansett ha en rett til å få prøvd dette ved å reise egen sak. Et annet alternativ er at fylkesnemnda behandler sak om samvær for seg, og både tar stilling til hvem som skal få samvær og omfanget av samværsretten. Da vil partene kun få innsyn i samværsaken, og ikke i omsorgssaken. Utfordringen er at det blir mer kostbart, flere prosesser der barnet skal få mulighet til å bli hørt. Når evalueringen av samværsordningen som vedtas av fylkesnemnda viser behov for endringer og justeringer, blir spørsmålet om saken på nytt må opp i nemnda eller kan behandles av barneverntjenesten. Dette har vi ikke tatt stilling til. Hensynet til barnet tilsier en enklest og mest mulig smidig prosess.

7.3.6 Partsrettigheter

Parter i barnevernssaker er etter gjeldende rett foreldre med foreldreansvar og barn over 15 år. Det har også vært vårt utgangspunkt. Vi legger til grunn at 15-årsgrensen for når barnet selv kan være part opprettholdes, ettersom NOU 2016:16-forslaget om å sette ned aldersgrensen til 12 år møtte en del motstand i høringsrunden. Mange høringsinstanser framhevet at forslaget i NOU 2016:16 der det legges opp til et større antall parter i samværsaker vil medføre mindre stabilitet for barnet og samlet sett en større belastning for fosterhjemmet, noe som igjen vil kunne ha negative konsekvenser for barnets omsorgssituasjon. Flere høringsinstanser ønsker fosterforeldrenes situasjon sterkere belyst, herunder de belastninger og påkjenninger som også fosterforeldrene, som er barnets omsorgspersoner, opplever i tilknytning til de rettslige prosessene når det gjelder å skulle forberede barnet, støtte barnet underveis i prosessene og

¹¹¹ Haugli, T. (2003) Partsrettigheter i barnevernssaker når andre enn foreldrene krever samværsrett, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål s. 49-59

følge opp barnet og barnets reaksjoner i etterkant av et vedtak. Flere foreslår at fosterforeldre bør få en lovfestet rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder samvær. Flere høringsinstanser peker også på at et større antall parter vil kunne innebære en ytterligere belastning for barnet ettersom barnet skal bli hørt og involvert hver gang det treffes nye vedtak om begrensning i kontakt og samvær overfor de ulike partene.

Vi ser behovet for å avgrense antall parter i forhold til Barnevernlovutvalgets utkast, men mener samtidig at det er solid støtte i forskning for at også søsken over 15 år bør få selvstendige partsrettigheter i sak om samvær, og har derfor tatt høyde for dette i begge våre modeller. For søsken under 15 år vil det i utgangspunktet være foreldre med foreldreansvar som forvalter mindreårige søskens partsrettigheter. Dette kan imidlertid bare gjelde der det ikke foreligger noen interessekonflikt mellom foreldre og søsken når det gjelder samvær. Dersom foreldrene ikke vil kunne forvalte mindreårige søskens partsrettigheter på en uhildet måte, må det eventuelt oppnevnes en setteverge dersom det for eksempel er aktuelt for mindreårige søsken å klage på en beslutning om samvær eller bringe den inn for domstolen.

Begge modellene prioriterer derfor barnets (rett til) samvær med foreldre og søsken, mens barnets mulighet til samvær med andre personer barnet er knyttet til eller har et sterkt ønske om samvær med, kan få samvær etter en konkret vurdering. Andre aktuelle 'samværsinteressenter' enn foreldre og søsken vil ikke ha partsrettigheter etter noen av modellene. I 'Alternativ 2' formulerer vi en rett for barnet til samvær med foreldre og søsken. Vi åpner for at også andre enn disse kan kreve at barneverntjenesten tar stilling til om de skal inkluderes i samværsplanen, men uten at de innvilges klagerett eller partsrettigheter, slik at ikke antall parter blir uforholdsmessig stort.

Vi ser det som mest hensiktsmessig lovteknisk sett at ny barnevernlov får en egen bestemmelse som regulerer partsrettigheter etter barnevernloven, og har derfor valgt ikke å innta konkret regulering av dette i våre utkast til modeller.

7.3.7 En rett for barnet til å nekte samvær?

For å sikre at barnets eget ønske blir respektert og vektlagt i tilstrekkelig grad, kan det spørres om barnet bør gis en eksplisitt rett til å nekte samvær. Islandske lovgivning gjør nesten det; ett av vilkårene for å nekte samvær etter den islandske barnevernloven paragraf 62 bokstav 4 er at barn over 12 år, eller yngre barn som har utviklet tilstrekkelig modenhet for å kunne uttale seg, motsetter seg kontakt/samvær. Imidlertid ser vi flere betenkeligheter med å skulle legge ansvaret for samværsrestriksjoner eller -begrensninger på barnet. Det vil jo i praksis kunne bli

resultatet. Hvis barnet gis en slik adgang, men ikke klarer eller tør å benytte den, så vil foreldrene kunne bruke det som et argument for (mer) samvær, mens barnet kanskje ikke ønsker dette, men ikke klarer å uttrykke det. I sitt innspill til oss var Landsforeningen for barnevernsbarn blant annet opptatt av dette, og mente at en slik bestemmelse ikke ville være positivt for barnet. Vi ønsker derfor ikke å foreslå at barnet gis en eksplisitt rett til å nekte samvær. Samtidig vil vi understreke betydningen av at barnets egen mening og andre ikke-verbale uttrykk observeres, dokumenteres og tillegges vekt i tråd med barnets alder og modenhet, når det skal besluttes samvær og endringer i samværsordningen. Vi vil spesielt understreke at ingen barn fysisk kan tvinges til samvær mot sin vilje, og at dersom barnet uttrykker klar motstand mot samvær eller viser sterke kroppslige eller andre negative reaksjoner i forkant av, under eller etter samvær, vil det være en sterk presumpsjon for at samværet ikke er til barnets beste. Slike samvær vil tvert imot kunne være skadelig for barnets utvikling (Howe & Steele, 2004).

7.3.8 Begrensning i adgangen til å fremme ny sak om samvær?

Flere av høringsinstansene pekte på at gjeldende rett åpner for rettslige prosesser i et for stort omfang sett fra barnets ståsted, og ønsker seg en ytterligere innstramning av foreldrenes muligheter til å få prøvd samværsspørsmålet på nytt. Flere barneverntjenester har erfaring med at de allerede eksisterende mulighetene foreldrene har for å bringe saker inn for domstolene og initiere nye saker om samværsfastsettelse/tilbakeføring, representerer en stor belastning for barna. Prinsippet om barnets beste slik det er tolket av FNs barnekomite i Generell kommentar nr. 14 tilsier at hensynet til barnets beste i vesentlig større grad implementeres i utformingen både av saksbehandlingsregler og adgangen til å åpne nye rettslige prosesser. I tråd med dette, herunder behovet for å begrense antall rettslige prosesser, ser vi også grunn til å foreslå å innskjerpe adgangen til å reise ny sak om samvær. Vi er enige i forslaget i NOU 2016:16 om at det ikke skal kunne fremmes ny sak før det har gått tolv måneder siden vedtak eller dom, men mener det bør tas inn en ytterligere innstramning etter mønster av bvl. § 4-21 andre ledd.¹¹² Vi foreslår et krav i begge skissene om at det har funnet sted vesentlige endringer i barnets situasjon som gjør det rimelig å få prøvd saken på nytt.

¹¹² Det er i tråd med forslaget i NOU 2012:5, S. 107-108

7.4 Skisse til utforming av to modeller

7.4.1 Innledning

En del av vår oppdragsbeskrivelse gikk ut på å utarbeide skisser til to modeller for regulering av kontakt og samvær basert på det kunnskapsgrunnlaget som framkom i utredningen. Vi har løst denne delen av oppdraget gjennom både å utarbeide en skisse til en modell for regulering, herunder hvilke elementer som kan eller bør reguleres i lovs form, og å utarbeide en skisse til lovtekst for hver av modellene. Skissene må imidlertid leses som det de er: arbeidsutkast til bruk for departementet i den videre forberedelsen av ny barnevernlov, basert på den kunnskapen som denne utredningen frambringer. Prosjektet hadde kort tidsramme og begrensede ressurser. Forskjellene mellom modellene ligger først og fremst i spørsmålet om rettighetsfesting, presisering av barnets beste og beslutningskompetanse.

Etter vår vurdering berører flere av de spørsmålene som burde ligge til grunn for utarbeidelsen av lovteksten, temaer det finnes for lite kunnskap om per i dag. På det forvaltningsmessige området gjelder dette for eksempel spørsmål om hvor kompetansen til å treffe vedtak om samvær bør ligge: hos fylkesnemnda eller hos barneverntjenesten. Valg av modell forutsetter en mer inngående kunnskap om praksis enn den som finnes i dag. Også spørsmål om hvorvidt samvær bør behandles i samme sak som omsorgsovertakelse, eller om det bør behandles separat for å sikre en god og grundig behandling, finnes det for lite kunnskap om. For å skaffe bedre kunnskap om praksis, bør det gjennomføres en egen undersøkelse av retts- og forvaltningspraksis etter bvl. § 4-19; gjerne som en oppfølging av undersøkelsen til Haugli (2000), og i tillegg bør barneverntjenestenes beslutninger om utvidet samvær inkluderes. En slik større undersøkelse var ikke en del av vårt oppdrag, og ville krevd helt andre ressurser. Vi vet også lite om hvordan ulike samværsordninger i praksis fungerer både for barneverntjenesten, fosterforeldrene, barnet og barnets foreldre og andre samværsberettigede. Herunder hvilken betydning det har for barnet og dets utvikling på kort og lang sikt at flere enn foreldre og søsken har samvær, og hvilke prosessuelle utfordringer dette reiser, hvordan samarbeidet mellom de involverte partene fungerer i praksis osv. Mange av innspillene som er kommet inn fra høringsuttalelsene til NOU 2016:16 kan danne grunnlag for en slik større undersøkelse. Når det gjelder mer psykologisk forskning, er det først og fremst behov for flere prospektive kontrollerte studier som kan følge barn som flyttes over tid.

Begge skissene til modeller innebærer at foreldrenes rett til samvær tas ut av lovteksten slik den står i dag. Det medfører ingen svekkelse av foreldrenes rettsstilling ettersom nasjonal lovgivning ikke kan innskrenke foreldrenes rett til familieliv etter EMK

artikkel 8, men synliggjør på en tydeligere måte at barnevernloven først og fremst skal ivareta *barnets* behov for, og rett til hjelp, omsorg og beskyttelse. Vi foreslår samtidig at det inntas en overordnet bestemmelse om retten til familieliv i lovens første kapittel, som vil gjelde som tolkningsfaktor i anvendelsen av lovens øvrige bestemmelser, også bestemmelsene om samvær og kontakt.

Begge skissene til modeller er noe mindre omfattende enn Barnevernlovutvalgets forslag når det gjelder personkrets barnet kan få en lovfestet rett til samvær med, og begrenser dermed også antall parter. Dette gjøres først og fremst av hensyn til barnet, og ikke av ressurshensyn.

Skissen søker å ivareta flest mulig av de elementer fra forskningsgjennomgangen og gjennomgangen av rettskilder som er beskrevet over i dette kapitlet og i utredningen forøvrig.

Vi har kommet et lite stykke på vei med denne rapporten, men mye forskningsarbeid gjenstår på feltet. Vi anser vårt hovedbidrag å være en oppdatert kunnskapsstatus for hva som er barnets beste i samværsaker, og en forening av rettslige utgangspunkter og rettspraksis med nyere psykologfaglig og barnefaglig forskningskunnskap. Målet på sikt må være at beslutninger om, og praktisering av, samvær etter omsorgsovertakelse i størst mulig grad baseres på et fellesfaglig kunnskapsgrunnlag der hensynet til barnets beste veier tyngst.

7.4.2 Alternativ 1 – skisse til modell

7.4.2.1 Beslutningskompetanse og lovregulering av barnets rett til samvær

I Alternativ 1 foreslås ikke lovregulering av rett til samvær og kontakt. Begrepet 'samvær og kontakt' bør defineres, enten i lovteksten eller i forarbeider/merknader til bestemmelsen. I dette alternativet skal fylkesnemnda, på grunnlag av barneverntjenestens utredning eller utkast til plan for samvær, i forbindelse med omsorgsovertakelsen ta stilling til hvorvidt det skal være samvær mellom barnet og foreldrene, og mellom barnet og søsken. Fylkesnemnda kan bestemme at det ikke skal være samvær eller kontakt dersom dette er nødvendig av hensyn til barnet. Barneverntjenesten kan på bakgrunn av dette utforme en mer konkret og detaljert plan for samværet og nærmere regulere omfang og gjennomføringsmåte. Det tenkes her i første rekke på foreldre og søsken som barnet har bodd sammen med og etablert et faktisk familieliv med, og som barnet har en nær relasjon til. Det vil være situasjoner der barnet for eksempel ikke har bodd sammen med den ene av foreldrene, men med steforeldre, eller der barnet har halvsøsken eller vesentlig eldre søsken som barnet ikke har bodd sammen med eller hatt særlig kontakt med, men som barnet har en god relasjon til. Det vil også være

situasjoner der barnet har en nær relasjon til en sosial, men ikke biologisk, (ste)forelder. Barnets familiesituasjon og oppvekstforhold bør være avgjørende for hvilke personer fylkesnemnda bør vurdere samvær med.

7.4.2.2 Bruk av planer som verktøy

Forskningsgjennomgangen viser behovet for å utvikle en mer systematisk bruk av planer for gjennomføring av samvær og kontakt. Fylkesnemnda kan ta stilling til et 'rammesamvær'; et maksimumssamvær som barneverntjenestens utforming av mer konkrete planer skal holde seg innenfor. I dette alternativet foreslås det at barneverntjenesten utarbeider en slik plan i samarbeid med barnet, de som barnet skal ha samvær og kontakt med og fosterforeldre. Planen bør evalueres med jevne mellomrom, og plikt til å evaluere planen bør inntas i loven.

Endringer i samværsordningen som griper inn i retten til familieliv bør alltid behandles av fylkesnemnda for å tilfredsstille kravene til saksbehandling i EMK artikkel 6. Dersom det oppstår akutte risiko-situasjoner under utøvelse av samværet mellom evalueringstidspunktene, som gjør det nødvendig å gripe inn for å stanse samværet for å beskytte barnet raskt (for eksempel konkrete trusselsituasjoner mot barnet eller tilsynsperson, eller situasjoner der barnet blir presset psykisk eller utsettes for alvorlige følelsesmessige påkjenninger), bør barneverntjenestens leder kunne treffe et vedtak om akutt stans i samvær. Vedtaket bør på samme måte som andre akuttvedtak, rettslig godkjennes av fylkesnemnda. Enkelte høringsinstanser har også spilt inn behovet for en akutt hjemmel når det gjelder muligheten til rask stans i samvær. Disse instansene peker på at alminnelige nødrettsbetraktninger og avvergeplikten i strl. § 196 ikke gir barnet nødvendig beskyttelse og at disse hjemmelsgrunnlagene blir for usikre og utydelige til at de er anvendbare i disse situasjonene.

7.4.2.3 Klageadgang og parter

Barneverntjenesten vil under Alternativ 1 ha anledning til å la samværsplanen inkludere flere personer enn fylkesnemndas vedtak omfatter, med mindre det klart framgår av vedtaket at vedkommende ikke skal ha samvær. Dersom barnet ønsker det og hensynet til barnet for øvrig ikke taler mot det, kan barneverntjenesten også inkludere andre enn foreldre og søsken i planen. Planen er ikke tenkt utformet som et enkeltvedtak. Disse 'andre' som innlemmes i planen av barneverntjenesten, vil derfor ikke kunne klage på planens utforming. Det samme gjelder personer som ikke er innlemmet i planen, men som selv ønsker samvær. Det bør imidlertid vurderes hvorvidt planen i en konkret situasjon rent faktisk kan anses å regulere

rettsstillingen til personer i barnets nettverk som ønsker samvær, og hvorvidt dette kan medføre partsstilling eller rettslig klageinteresse etter forvaltningslovens regler. I så fall vil en regulering av dette i barnevernloven gå foran etter *lex specialis*-prinsippet, på tilsvarende måte som dagens bvl. § 6-1.

Barnet vil imidlertid kunne komme med egne ønsker som barneverntjenesten bør ta stilling til i tråd med medvirkningsprinsippet i bvl. § 1-6. Parter med overprøvingsrett vil kun være de som er omfattet av fylkesnemndas vedtak; det vil si barn som har partsstilling etter loven, og foreldre og søsken over 15 år som har bodd sammen med barnet og etablert et familieliv. Det bør vurderes om andre personer som barnet har en nær relasjon til, f.eks. besteforeldre, bør kunne kreve at fylkesnemnda eller barneverntjenesten tar stilling til om de kan omfattes av 'rammesamværet' eller innlemmes i samværsplanen. Vi har kun foreslått at de kan kreve at barneverntjenesten tar stilling til om de skal innlemmes i samværsplanen, og uten at det treffes enkeltvedtak om dette.

Arbeidet med å innføre planene systematisk i alle samværs saker vil kreve økte ressurser, og barneverntjenesten bør ha mulighet til og rom for å innhente sakkyndig vurdering av barnets behov her og nå og på lengre sikt. Det bør foretas utredning av barnets tilknytning og relasjon til foreldre og andre nærstående, barnets alder og fungering, betydningen av barnets tidligere livserfaringer, og også konsekvensene for barnet av det foreslåtte omfanget av samvær.

7.4.2.4 Plikt til å legge til rette for samvær, og plikt til oppfølging, råd og veiledning

En lovfesting av barneverntjenestens plikt til aktivt å legge til rette for samvær og kontakt ifølge planen, kan vurderes, men vil under enhver omstendighet følge av barneverntjenestens ansvar for å følge opp selve planen og gjennomføringen av den, evaluere den og barneverntjenestens generelle plikt til å samarbeide med barnet, foreldrene, eventuelle andre samværsberettigede og fosterforeldre. Det kan imidlertid vurderes inntatt i loven en plikt for barneverntjenesten til å tilby råd og veiledning til foreldre i tilknytning til samvær og kontakt, som ledd i den generelle oppfølgingsplikten etter en omsorgsovertakelse. Forskning gir grunnlag for å hevde at med forskningsbaserte veilednings-intervensjoner som gir profesjonell og god veiledning og støtte, også under gjennomføringen av samværet der det er behov for det, vil samværs kvaliteten øke for barnet. Strukturert og tilpasset foreldre støtte vil kunne bidra til et bedret samspill mellom barn og foreldre, øke tryggheten for barnet, og gi foreldre en opplevelse av økt mestring. Dette kan føre til en begrunnelse for at samværsomfanget utvides. Også fosterforeldre vil ofte ha behov for faglig støtte og veiledning for best mulig å

kunne forberede barnet før samværene, tilrettelegge for gjennomføringen og følge opp barnet i etterkant av samvær, og det kan drøftes om en generell veiledningsplikt overfor fosterforeldre også bør lovfestes.

7.4.2.5 Lovfeste momentene i barnets-beste-vurderingen?

Det kan vurderes om det er behov for å lovfeste sentrale momenter i barnets beste-vurderingen i samværsaker, blant annet ut fra kunnskap om at samvæerspørsmålet ofte behandles ganske stemoderlig i praksis (se nærmere kapittel 3), herunder at det ikke foretas fullverdige vurderinger av barnets beste i tråd med kravene i barnekonvensjonens artikkel 3 (1) og Generell kommentar nr. 14 om barnets beste. En måte å påvirke praksis på, vil kunne være å operasjonalisere barnets beste-vurderingen i selve lovteksten. Det kan imidlertid også gjøres i forarbeidene, eller i form av veiledere for domstolene og fylkesnemnda, gjerne etter modell av det arbeidet som nå pågår i Sverige (se nærmere kapittel 6). Det bør også hentes kunnskap fra utredningens kapittel 4 som inneholder oppsummering av forskning og rettspraksis, samt eventuelt kapittel 2 som inneholder en mer omfattende redegjørelse av faktorer som er viktige i barnets beste-vurdering. Det bør presiseres at det ved vurderingen av barnets beste blant annet skal ses hen til formålet med plasseringen, barnets alder, barnets relasjon og tilknytning til foreldre, søsken og andre personer som barnet ønsker samvær med, barnets utvikling og fungering, barnets egen mening og barnets livssituasjon, herunder det totale omfanget av samvær.

Det kan vurderes om man også skal innta i loven at det i vurderingen av barnets beste særlig skal legges vekt på at barnet ikke må bli utsatt for vold eller andre forhold som kan skade barnets helse og utvikling, slik som i gjeldende barnelov § 48 andre ledd. Under dette punktet er det særlig risikoen for retraumatisering som er sentral der barnet tidligere har opplevd alvorlig fysisk eller psykisk vold, herunder trusler, eller seksuelle overgrep. Det kan også være sentralt å vurdere risikoen for barnets helse i situasjoner der barnet risikerer å komme i sterk lojalitetskonflikt overfor foreldrene, eller foreldrene ikke evner å sette barnets behov i fokus under samværet.

7.4.2.6 En rett for barnet til å nekte samvær?

Vi har over kommet til at en eksplisitt nektings-rett ikke bør inn i lovteksten fordi den ikke vil gi barn god nok beskyttelse. En del barn vil ikke klare eller tørre å gjøre bruk av en slik rett. Samtidig har vi understreket over at ingen barn fysisk kan tvinges til samvær mot sin vilje. Det vil kreve en egen lovhjemmel fordi det vil innebære en krenkelse av barnets rett til

privatliv etter EMK artikkel 8. Dette bør framgå klart av forarbeidene, og det bør legges en klar føring i forarbeidene på at dersom barnet selv motsetter seg samvær eller uttrykker at han eller hun ikke ønsker samvær, så bør dette veie meget tungt, dog avhengig av barnets alder og modenhet. Dersom barnet uttrykker motvilje mot samvær må det alltid undersøkes grundig hva som kan ligge bak en slik motvilje. Dersom barnet setter seg fysisk til motverge eller viser sterke emosjonelle reaksjoner i forkant, under eller etterkant av samvær (for eksempel at barnet kaster opp, fremstår stresset, engstelig, får søvnproblemer, mareritt), kan samvær ikke gjennomføres uten å krenke barnets integritet, jf. Grunnloven § 104 tredje ledd.

7.4.2.7 Begrensning i adgangen til å fremme ny sak om samvær

For å hindre unødig mange prosesser og nye saker om samvær, kan det vurderes om det bør inntas i loven en tilsvarende begrensning i adgangen til å ta opp igjen samværsspørsmålet, som den som framgår av dagens bvl. § 4-21 andre ledd i.f., slik at ny sak om samvær og kontakt ikke kan fremmes med mindre det kan dokumenteres at det har funnet sted vesentlige endringer i barnets situasjon.

7.4.2.8 Vilkår for samværsretten

Adgang til å stille vilkår for at samvær skal kunne besluttes og gjennomføres i tråd med hensynet til barnets behov, bør innarbeides i lovteksten. Utgangspunktet er imidlertid at slike vilkår eller betingelser utformes i samarbeid med de samværsberettigede. Dersom vedkommende ikke godtar vilkåret, bør konsekvensen kunne være at vilkår pålegges. Forutsetningen må være at samværet, under gitte vilkår, vil være til barnets beste.

7.4.2.9 Nekting og begrensninger i samværsretten

Når det diskuteres adgangen til begrensninger i og nekting av samvær, retter dette seg først og fremst mot foreldrene, og i stor grad også mot søsken som er de personene barnet presumptivt har hatt et etablert familieliv med tidligere. Slike begrensninger kan i noen tilfeller også omfatte andre, som f.eks. besteforeldre. Bestemmelsen kan formuleres slik at den rommer nødvendighetsvurderingen i EMK artikkel 8 (2), som et alternativ til dagens bvl. § 4-19 om at fylkesnemnda kan beslutte at det ikke skal være samvær. Hensynet til barnets helse og utvikling skal være avgjørende, og EMD har fastslått at foreldrenes rett til familieliv ikke kan gå på bekostning av barnets helse og utvikling. Det er imidlertid også nødvendig å vurdere alternative løsninger, herunder muligheten for gjenforening og konsekvensene for barnet av eventuelt brudd i kontakt og samvær, på kort og lang sikt.

7.4.3 Alternativ 1 – lovutkast

§ A-1 Barnets samvær og kontakt med foreldre og søsken

Når det er fattet vedtak om omsorgsovertakelse, skal fylkesnemnda ta standpunkt til om det skal være samvær og kontakt mellom barnet og foreldrene, og mellom barnet og søsken, på grunnlag av utkast til plan for samvær utarbeidet av barneverntjenesten. Med samvær og kontakt forstås fysiske møter og kontakt per telefon og andre kommunikasjonsmidler.

Det kan stilles vilkår for samværet og kontakten. Fylkesnemnda kan også bestemme at det ikke skal være samvær mellom barnet og foreldre eller søsken, eller at barnet skal bo på hemmelig adresse, dersom dette er nødvendig for å ivareta barnets helse og utvikling og barnets rett til beskyttelse og omsorg.

Barneverntjenesten skal utarbeide en plan for gjennomføring av samvær og kontakt innenfor rammen av fylkesnemndas vedtak. Planen skal utarbeides i samarbeid med barnet, foreldrene og fosterforeldre eller andre omsorgspersoner. Planen skal regelmessig evalueres i samarbeid med barnet, fosterforeldre eller andre omsorgspersoner og de samværsberettigede. Barneverntjenesten kan la seg bistå av sakkyndig i utarbeidelsen av samværsplan og i evalueringen av planen. Dersom hensynet til barnet ikke taler mot det, kan barneverntjenestens plan også omfatte samvær og kontakt med andre personer som barnet har en nær relasjon til.

Barneverntjenesten skal aktivt legge til rette for samvær og kontakt mellom barnet, foreldrene og eventuelle andre personer som omfattes av samværsplanen. Barneverntjenesten skal, som ledd i oppfølgingen av foreldre etter § 4-16, gi foreldre tilbud om støtte og veiledning ved gjennomføring av samvær.

Hensynet til barnets beste skal være avgjørende ved utforming og evaluering av plan for samvær, og ved beslutning om samvær og kontakt. Ved vurderingen av barnets beste skal det blant annet ses hen til formålet med plasseringen, barnets alder, barnets relasjon til foreldre, søsken og andre personer som barnet ønsker samvær med, barnets sårbarhet, barnets egen mening og barnets livssituasjon, herunder det totale omfanget av samvær. Det skal legges særlig vekt på at barnet ikke må bli utsatt for vold eller andre forhold som kan skade barnets helse og utvikling.

Ny sak om samvær og kontakt kan ikke fremmes dersom samvær er regulert i dom eller vedtak i løpet av de siste tolv måneder, med mindre det kan påvises vesentlige endringer i barnets situasjon som vil ha betydning for samværs spørsmålet.

7.4.4 Alternativ 2 – Skisse til modell

7.4.4.1 Beslutningskompetanse og lovregulering av barnets rett til samvær

Siden en gjensidig samværsrett mellom barn og foreldre allerede er inntatt i bvl. § 4-19, kan det argumenteres for at det vil være naturlig å la den bli stående. Det å fjerne rettighetsfestingen av samvær kan sende uheldige signaler, selv om det ikke betyr noen reell endring i rettsstillingen til verken barn eller foreldre. Siden barnevernloven nå er blitt en rettighetslov, ser vi det som mest naturlig at rettighetene befinner seg på barnets hånd; også fordi det ikke alltid er sammenfallende interesser mellom barn og foreldre når det gjelder spørsmålet om samvær. Vi mener også søsken bør omfattes av barnets samværsrett fordi en stor del av forskningskunnskapen støtter opp om viktigheten av samvær med søsken. Forutsetningen er at slikt samvær og kontakt er i tråd med ivaretagelsen av barnets grunnleggende behov for beskyttelse, omsorg, utvikling og trygghet.

Hensynet til barnets beste skal være avgjørende for alle beslutninger etter barnevernloven, ikke bare et grunnleggende hensyn slik ordlyden i barnekonvensjonen artikkel 3 nr. 1 uttrykker. EMD viser ofte til BK art. 3 (1), men vår barne-lovgivning (både barnevernloven og barneloven) inneholder et sterkere rettsvern for sårbare barn enn det som følger av BK artikkel 3 (1), når denne leses isolert og ikke i sammenheng med BK artikkel 19 (noe den tidvis også gjør i EMDs praksis). Norsk rettsutvikling er kommet langt – og lengre enn utviklingen i mange andre europeiske land. Først de siste 10-15 årene har EMD begynt å legge gradvis større vekt på hensynet til barnets beste og andre sentrale bestemmelser i barnekonvensjonen (se nærmere kapittel 3). Avgjørelser fra EMD må også leses i lys av den norske og nordiske rettstradisjonen. Dette ble også påpekt i Dommerforeningens høringsuttalelse, der den blant annet sier: «Ved utformingen av ny barnevernlov bør man derfor være forsiktig med å legge for stor vekt på eldre enkeltavgjørelser fra EMD.» Det kan stilles spørsmål om det også i en viss utstrekning gjelder enkelte nyere rettsavgjørelser, men det er en diskusjon som dette oppdraget ikke har rammer til å kunne omfatte.

Under dette alternativet vil vi foreslå at det vurderes om det kan være hensiktsmessig å legge kompetansen til å treffe vedtak om samvær til barneverntjenesten, slik at barneverntjenesten både kan beslutte økt og redusert samvær dersom det er nødvendig ut fra barnets behov. Dette vil både kunne skape et mer fleksibelt system, og lette fylkesnemndene for oppgaver. Vedtaket vil i vårt forslag kun omfatte barnet, foreldrene og søsken. Andre personer kan omfattes av samværsplanen, men uten at vedtak treffes overfor dem. Slik sett vil andre enn foreldre, søsken og barnet selv ikke få klagerett eller partsstilling. Dermed vil disse

personene heller ikke få innsyn, verken i omsorgssaken eller i samværssaken som gjelder barnets foreldre og søsken.

Dersom barneverntjenesten skal få vedtakskompetanse i samværssaker vil dette påføre barneverntjenestene nye oppgaver, men samværet vil lettere og oftere kunne reguleres og justeres ut fra barnets aktuelle behov, og ut fra situasjoner som oppstår og som gjør det nødvendig med relativt raske beslutninger og endringer som ikke kan vente til neste evaluering av planene.

Et viktig spørsmål som bør overveies, er om rettssikkerheten til barn og foreldre vil bli tilstrekkelig godt ivaretatt dersom vedtakskompetansen legges til barneverntjenesten. Fylkesnemnda har en jevnt over rettssikker saksbehandling som tilfredsstillende kravene i EMK artikkel 6, og spørsmålet om samvær berører grunnleggende interesser og rettigheter hos både barn, foreldre og andre nærstående. Dette kan antakelig løses ved at avgjørelser om sterkt begrenset samvær eller nekting av samvær under enhver omstendighet legges til fylkesnemnda. Det bør tas stilling til hvor grensen i så fall skal gå for hva som anses som sterkt begrenset samvær som må behandles i fylkesnemnda. Et tentativt forslag kan være samvær mindre enn 4 ganger i året, overfor hver av foreldrene.

7.4.4.2 Bruk av planer som verktøy

I liket med skissen til Alternativ 1, vil planer på samme måte inngå i Alternativ 2, både når det gjelder barneverntjenestens ansvar for å utforme dem, følge dem opp og evaluere dem. Dette vil også gjelde adgangen for barneverntjenesten til å kunne innhente sakkyndig kompetanse i utredningen av barnets relasjoner til foreldre og andre aktuelle samværsberettigede, barnets fungering og konsekvensene samvær eller nekting av samvær kan få for barnet.

7.4.4.3 Klageadgang og parter

Barneverntjenestens vedtak vil kunne påklages til fylkesnemnda av foreldre og søsken. Det bør vurderes å ta inn en egen bestemmelse om at personer som har hatt et etablert familieliv med barnet tidligere, eller personer som barnet er særlig sterkt knyttet til, kan kreve at barneverntjenesten tar stilling til hvorvidt barnet skal ha samvær med dem. Vedtaket kan påklages av barn som selv er part, personer som kan dokumentere et etablert familieliv med barnet og andre med rettslig klageinteresse.

7.4.4.4 Plikt til å legge til rette for samvær, og plikt til oppfølging, råd og veiledning

I dette alternativet vil tilsvarende vurderinger og forslag være aktuelle som under Alternativ 1. Også under Alternativ 2 bør det inntas en bestemmelse om at barneverntjenesten skal tilby foreldre råd og veiledning i tilknytning til samværene, som ledd i den generelle oppfølgingsplikten.

7.4.4.5 Lovfeste momentene i barnets-beste-vurderingen?

Hvorvidt momentene skal eller bør lovfestes eller ikke, er et vanskelig spørsmål. På den ene siden kan det bidra til å tydeliggjøre hvilke momenter som er viktige når det gjelder samvær (se kapittel 4), men på den annen side kan det bidra til å lukke vurderingen for nye momenter som dukker opp i den konkrete saken. Under dette alternativet har vi derfor valgt ikke å foreslå at barnets beste-vurderingen operasjonaliseres i lovteksten, men mener forarbeidene bør ha et grundig kapittel om dette, og/eller at det utarbeides en veileder for praksis om hvilke elementer som bør med i en vurdering av barnets beste i samværssaker.

7.4.4.6 En rett for barnet til å nekte samvær?

Her har vi konkludert generelt med at det ikke bør lovfestes en eksplisitt nektingsrett for barnet. Vi viser ellers til vurderingene under Alternativ 1 om at barn ikke kan eller bør tvinges til samvær mot sin vilje, og betydningen av at dette framgår klart av forarbeidene.

7.4.4.7 Begrensning i adgangen til å fremme ny sak om samvær

Også vurderingen her gjelder tilsvarende som i Alternativ 1.

7.4.4.7 Vilkår for samværsretten

Tilsvarende vurdering som under Alternativ 1.

7.4.4.8 Avskjæring av og begrensninger i samværsretten

Siden vi i dette alternativet foreslår å legge vedtakskompetansen for samvær til barneverntjenesten, bør det inn en egen bestemmelse om at fylkesnemnda behandler og tar stilling til spørsmålet om sterkt begrenset samvær eller avskjæring av samvær for foreldre eller søsken. Hva som skal anses som sterkt begrenset samvær bør også utredes. Her er praksis i de nordiske landene ganske ulik, og det bør diskuteres om det kan være behov for en harmonisering med andre nordiske land. Det bør vurderes om det skal presiseres i loven at

samvær bør nektes eller sterkt begrenses dersom det er nødvendig for å ivareta barnets helse og utvikling. Når det gjelder begrensninger eller nekting av samvær for andre enn foreldre og søsken, kan det vurderes om det kan besluttes av barneverntjenesten.

7.4.5 Alternativ 2 – lovutkast

§ A-2 Barnets samvær og kontakt med foreldre og søsken

Barnet har rett til samvær og kontakt med foreldre og søsken. Når fylkesnemnda har overtatt omsorgen for et barn, skal barneverntjenesten treffe vedtak om barnets samvær med foreldre og søsken og utarbeide en plan for gjennomføring av samvær og kontakt. Barneverntjenestens vedtak kan påklages til fylkesnemnda.

Med samvær og kontakt forstås fysiske møter og kontakt per telefon og andre kommunikasjonsmidler. Det kan stilles vilkår for samværet og kontakten. Planen kan også omfatte andre personer som barnet har en nær relasjon til, men uten at det treffes enkeltvedtak overfor dem.. Planen skal utarbeides i samarbeid med barnet, foreldrene, søsken og fosterforeldre, og eventuelt andre personer omfattet av planen. Personer som ikke er omfattet av planen og som barnet har en nær relasjon til, kan kreve at barneverntjenesten tar stilling til samvær for dem. Beslutningen kan ikke påklages.

Barneverntjenesten skal aktivt legge til rette for samvær mellom barnet og de personene som omfattes av samværsplanen. Planen skal regelmessig evalueres. Barneverntjenesten skal, som ledd i oppfølgingen av foreldre etter omsorgsovertakelse, gi foreldre tilbud om støtte og veiledning ved gjennomføring av samvær.

Dersom det er nødvendig for å ivareta barnets helse og utvikling, kan fylkesnemnda beslutte at samværet skal være sterkt begrenset, at det ikke skal være samvær mellom barnet og foreldre eller søsken, eller at barnet skal bo på hemmelig adresse. Ny sak om samvær og kontakt kan ikke fremmes dersom samvær er regulert i dom eller vedtak i løpet av de siste tolv måneder, med mindre det kan påvises vesentlige endringer i barnets situasjon som vil ha betydning for samværsspørsmålet.

7.5 Avsluttende kommentar

En del av oppdragsbeskrivelsen fra Barne- og likestillingsdepartementet var å gi en prioritert anbefaling av de to modellene vi foreslo utkast til. Som det framgår av rapportens kapittel 7, avsnitt 7.4.1, ligger begge de to utkastene innenfor det kunnskapsgrunlaget som utredningen bygger på. Derfor har modellene også en del likhetstrekk. Når det gjelder prioriteringen av

dem, vil vi som forskere være tilbakeholdne med dette fordi vi da lett kan komme til å bevege oss over fra faglige til politiske vurderinger. Hvilken modell for regulering som bør foreslås, vil måtte ses i sammenheng med den strukturen det endelige lovutkastet vil få, herunder hvilke politiske prioriteringer som kommer til å ligge til grunn for den endelige utformingen av lovutkastet fra regjeringen.

Generelt kan vi si at *hensynet til barns behov for beskyttelse, omsorg, ro og stabilitet* kan tale for færrest mulige parter, færrest mulige prosesser og lavest mulig reguleringsnivå (størst mulig grad av skjønn og fleksibilitet), sikring av fagkompetanse i beslutningene, sikring av god utredning av barnets utvikling og behov, sikring av at barnets egne uttalelser blir tatt på alvor og vektlagt i tråd med barnets alder og modenhet og situasjonen for øvrig, sikring av god oppfølging og veiledning av foreldre og gode evalueringssystemer. Hensynet til *rettsikkerhet* kan imidlertid generelt tale for en økt grad av rettighetsfesting, klageadgang og partsrettigheter for flest mulig berørte personer, strengest mulige krav til avskjæring av samvær og sterkt begrenset samvær, og for at fylkesnemnda eller domstolen har beslutningskompetansen, og ikke barneverntjenesten.

Politiske prioriteringer skal imidlertid foretas innenfor rammen av grunnlovs- og konvensjonsbeskyttede rettigheter. Norge og de andre nordiske landene har en lengre rettstradisjon for å tillegge hensynet til barnets beste avgjørende vekt ved beslutninger etter barneloven og barnevernloven enn en del andre europeiske land har. Den er det grunn til å fortsette å verne om, og styrke ytterligere, den rettsposisjonen barn gjennom mange år har oppnådd i det norske, og nordiske, velferdssamfunnet.

REFERANSER

Psykologisk og barnefaglig litteratur

Aamodt, H.A., & Mossige, S. (2014). Kontakt på sosiale medier mellom foreldre og barn under offentlig omsorg. *NOVA*, 4/14.

Aarset, M.F., & Bredal, A. (2018). Omsorgsovertakelser og etniske minoriteter. En gjennomgang av saker i fylkesnemnda. NOVA Rapport 5/2018.

Alexander, P.C. (2012). Retraumatization and Revictimization. An Attachment Perspective. I (Red.). M. Ducworth & M. V. Folette. *Retraumatization. Assessment, Treatment and Prevention*. (pp. 191-212). Routledge. Taylor & Francis Group. New York, London.

Amato, P.R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650 -666. doi: 10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x.

American Psychiatric Association, (2017). What Is Posttraumatic Stress Disorder?

Andenæs, A. (2005). Til barnas beste? *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 42(12), 1116-1118.

Anderson, M., & Linares, L.O. (2012). The role of cultural dissimilarity factors on child adjustment following foster placement. *Children and Youth Services Review* 34, 597–601.

Andersson, G. (2009). Foster children: a longitudinal study of placements and family relationships *International Journal of Social Welfare*, 18, 13–26.

Antonovsky, A. (1996). The sense of coherence. A historical and future perspective. *Medical Science*, 32, 170 – 178.

Atwool, N. (2013). Birth family contact for children in care: How much? How often? Who with? *Child Care in Practice*, 19, (2), 181-198.
<https://doi.org/10.1080/13575279.2012.758086>.

Austerberry, H., Nicky Stanley, N., Cath Larkins, C., Julie Ridley, J., & Nicola Farrelly, N., Manthorpe, J., & Hussein, S. (2013). Foster carers and family contact: foster carers' views of social work support. *Adoption & Fostering* 37, (2) 116–129. doi: 10.1177/0308575913490273

Backe-Hansen, E., Egelund, T., & Havik, T. (2010). *Barn og unge i fosterhjem en kunnskapsstatus*. NOVA

- Baugerud, G.A., & Augusti, E-M. (2016). Utviklingspsykologisk kunnskap er relevant for hvordan omsorgsplasseringer gjennomføres. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 93 (03-04), 290 - 302.
- Baugerud, G.A., & Melinder, A. (2011). Maltreated Children's Memory of Stressful Removals from Their Biological Parents. *Applied Cognitive Psychology*, 26, 261-270.
- Barber, J. G., & Delfabbro, P. H. (2003). Placement stability and the psychosocial well-being of children in foster care. *Research on Social Work Practice*, 13, 4, 415–431.
- Bentovim, C. (2009). Growing Up in a Climate of Trauma and Violence Frameworks for Understanding Family Violence. In (Red). A. Bentovim, A. Cox, L. Bingley Miller, S. Pizzey, & B. Daniel. *Safeguarding Children Living with Trauma and Family Violence : Evidence-Based Assessment, Analysis, and Planning Interventions*, (pp. 14-73). Jessica Kingsley Publishers, 2009.
- Bergman, A-S., Sandahl, C., Mellberg, C., Engwall, K., og Carlson, P. (2018). Bedömningsstöd för familjehemsplacerade barns umgänge: En utvärdering ur socialarbetares perspektiv. *FoU Södertörns skriftserie nr 160/18*.
- Biehal, N. (2007). Reuniting children with their families: Reconsidering the evidence on timing, contact and outcomes. *British Journal of Social Work*, 37(5), 807-823.
- Biehal, N. (2006). *Reuniting Looked after Children with Their Families: A Review of the Research*, Jessica Kingsley Publishers.
- Bonanno, G. A., Papa, A., Lalande, K., Westphal, M., & Coifman, K. (2004). The importance of being flexible: The ability to both enhance and suppress emotional expression predicts long-term adjustment. *Psychological Science*, 15, 482- 487.
- Bottoms, B.L., Harris, L.T., Augusti, E.-M., Goodman, G.S., Oudekerk, B.A. & Wiley, T. (2007). Child Maltreatment. I: B. Cutler (red.): *Encyclopedia of psychology and law*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss. Volume I. Attachment*. London, Hogarth Press.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss. Vol 3. Separation: Anxiety and Anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol 3. Loss: Sadness and depression*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Voll: Attachment*. New York: Basic Books.

Boyle, C. (2015). 'What is the impact of birth family contact on children in adoption and long-term foster care?' A systematic review. *Child and Family Social Work*, 22(S1), 22-33.
<https://doi.org/10.1111/cfs.12236>

Brottveit, G. (2013). Barnets beste – en fortolkende tilnærming til begrepets betydning i en barnevernfaglig kontekst. *Fontene Forskning 1/13*, s. 18-3.

Bruskas, D. (2008). Children in foster care: A vulnerable population at risk. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 21(2), 70-77.

Bufdir (2014). Tilsyn med barn i fosterhjem. *Veileder*.

Bullen, T., Taplin, S., Kertesz, M., Humphreys, C., & McArthur, M. (2015). Literature review on supervised contact between children in out-of-home care and their parents. Canberra: Institute of Child Protection Studies, ACU.
http://researchbank.acu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2899&context=fea_pub

Bunkholdt, V. (2017). Samvær og kontakt, s.208-238. I (Red.). V. Bunkholdt, *Fosterhjemsarbeid. Fra rekruttering til tilbakeføring*. Gyldendal Akademisk AS.

Bunkholdt, V. (2017). Ikke ta selvfølgelighetene selvfølgelig. Når selvfølgeligheter møter virkeligheten. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 04/2017.

Bunkholdt, V. & Kvaran, I. (2015). Kunnskap og kompetanse i barnevernarbeid. Gyldendal.

Burns, K., Pösö, T., & Skivenes, M. (2017). Child welfare removals by the state-complex and controversial decisions. In *Child welfare removals by the state. A cross-country analysis of decision-making systems* (pp.1-17). Oxford University Press.

Cantos, A.L., Gries, L.T., Slis, V. (1997). Behavioral correlates of parental visiting during family foster care. *Child Welfare*, 76(2), 309-29.

Cassidy, J. (2016). The Nature of the Child's Ties. I J. Cassidy & P.R. Shaver (Red). *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications* (ss.3-24). The Guilford Press. New York. London.

Cicchetti, D. (2003). Neuroendocrine functioning in maltreated children. In D. Cicchetti & E. F. Walker (Eds.), *Neurodevelopmental mechanisms in psychopathology* (pp. 345-365). New York: Cambridge University Press.

Cicchetti, D., & Barnett, D. (1991). Attachment organization in maltreated preschoolers. *Development and Psychopathology*, 3(4), 397-411.

- Cicchetti, D. og Ng, R. (2014). Emotional development in maltreated children. I: K. H. Lagatutta (red.): *Children and emotion. New insights into developmental affective sciences* (s. 29–41). Basel, Switzerland: Karger.
- Cicchetti, D. & Toth, S.L. (2005). Child Maltreatment. *Annual. Reviews Clinical Psychology*, 409–38. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144029
- Christiansen, Ø., Havik, T. & Anderssen, N. (2010): Arranging stability for children in long-term out of home care. *Children and Youth Services Review*, 32, 913–921.
- Children’s Bureau of the U.S. Department of Health and Human Services (2012). *Child Maltreatment 2012*. (U.S. Department of Health and Human Services- rapport, DHHS). Hentet fra <http://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/cb/cm2012.pdf>
- Clare, B. (2012). Best Practice in Delivering Family Contact for Children in Care in Western Australia: A Preliminary Study of Issues and Themes. Perth, WA: *Children, Youth and Families Agencies Association*.
- Cleaver, H. (1998) Contact: the social worker’s experience. *Adoption and Fostering*, 21, 34–40.
- De Bellis, M. D. (2001). Developmental Traumatology: The psychobiological development of maltreated children and its implications for research, treatment, and policy. *Development and Psychopathology*, 13, 37–561.
- Dozier, M., Lindhiem, O., Lewis, E., Bick, J., Bernard, K., & Peloso, E. (2009). Effects of a foster parent training program on young children's attachment behaviors: Preliminary evidence from a randomized clinical trial. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 26(4), 321-332.
- Dozier, M., Manni, M., Gordon, M.K., Peloso, E., Gunnar, M.R., Stovall-McClough, K.C., Eldreth, D., & Levine, S. (2006). Foster Children’s Diurnal Production of Cortisol: An Exploratory Study. *Child Maltreatment*, 11 (2), 189–197.
- Dozier, M., & Rutter, M. (2016). Challenges to the development of attachment relationships faced by young children in foster and adoptive care. I J. Cassidy & P. R. Shaver (Red.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 698 -717). New York, NY, US: Guilford Press.
- Farmer, E. (2008). How do placements in kinship care compare with those in non-kin foster care: placement patterns, progress and outcomes? *Child & Family Social Work*, 15, 331-342.
- Fernandez, E. (2007) ‘How children experience fostering outcomes: Participatory research with children’, *Child and Family Social Work*, Vol.12(4), p.349-359.

- Fivush, R. (2011). The Development of Autobiographical Memory. *Annu. Rev. Psychol.*, 62, 559–82.
- Fraley, R.C. & Shaver, P.R. (2016). Attachment, Loss, and Grief: Bowlby's Views, new developments, and Current Controversies. In J. Cassidy and P. R. Shaver (Eds). *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications*. pp 40-62. The Guilford Press, New York, London.
- Forandringsfabrikken (2011). *Flytteproffene*: Oslo: Forandringsfabrikken.
- Fratter, J., Rowe, J., Sapsford, D., & Thoburn, J. (1991). Permanent family placement: A decade of experience. London: British Association for Adoption and Fostering
- Furuholmen, K.G. & Sjøvold, M.S. (2015). *De minste barnas stemme. Utredning – og tiltak for risikoutsatte sped og småbarn*. Universitetsforlaget.
- Granerud, A-M., & Jansen, S. (2015). Ikke bare et besøk. Samvær med barn etter brudd er både sårbart og vanskelig. Barneansvarlige og barnevernet bør samarbeide om bedre samvær mellom barn i fosterhjem og foreldre i rusbehandling. *Fontene*.
- Gerring, C. E.; Kemp, S. P., & Maureen, M. (2008). The Connections Project: A Relational Approach to Engaging Birth Parents in Visitation, *Child Welfare*, 87, 5.
- Gibbs, A., McKenzie, M., & Dempster, C., (2007) 'It's a bonus, without it I wouldn't even have a visit': Parents' views of supervised contact centers in New Zealand, *Practice*, 19, 4, 285-297.
- Gunnar, M.R., & Fisher, P.A. (2006). Bringing basic research on early experience and stress neurobiology to bear on preventive interventions for neglected and maltreated children. *Developmental Psychopathology*, 1, 3, 651-677.
- Goswami, U. (2008). *Cognitive development: The learning brain*. New York, NY, US: Psychology Press.
- Haugli T. & Havik, T. (2010). *Samvær i barnevernsaker. Psykologiske og juridiske vurderinger*. Universitetsforlaget.
- Hegar, R. L., & Rosenthal, J.A. (2011). Foster children placed with or separated from siblings: Outcomes based on a national sample. *Children and Youth Services Review*, 33, 1245-1253.
- Howe, D., & Steele, M. (2004). Contact in cases in which children have been traumatically abused or neglected by their birth parents. In (red) E. Neil & D. Howe. *Contact in adoption and permanent foster care. Research, theory and practice* (pp.203-233). London: British Association of Adoption and Fostering.

- Huefner, J.C., Pick, R.M., Smith, G.L., Stevens, A.L., & Mason, A. (2015). Parental Involvement in Residential Care: Distance, Frequency of Contact, and Youth Outcomes. *Journal of Child Family Studies, 24*, 1481–1489. doi. 10.1007/s10826-014-9953-0.
- Humphreys, C. & Kiraly, M. (2009). *Baby on Board, Executive Summary of Report of the Infants in Care and Family Contact Research Project*. University of Melbourne, Melbourne.
- Kelly, J.P., & Lamb, M.E. (2000). Using child developmental research to make appropriate custody and access decisions for young children. *Make Family Court Review*.
- Kenrick, J. (2009). Concurrent planning. A retrospective study of the continuities and discontinuities of care, and their impact on the development of infants and young children placed for adoption by the Coram Concurrent Planning Project. *Adoption & Fostering, 33*, 4.
- Kim-Spoon, J., Cicchetti, D., & Rogosch, F.A. (2013). A longitudinal study of emotion regulation, emotion lability-negativity, and internalizing symptomatology in maltreated and nonmaltreated children. *Child Development, 84*, 512–527. Doi: 10.1111/j.1467-8624.2012.01857.x
- Kjøs, P., Madsen, O. J., & Tjersland, O. A. (2015). "Barnets beste" i mekling ved samlivsbrudd. *Tidsskrift for norsk psykologforening, 52*(7), 570-579.
- Kobak, R., Zajac, K., & Madsen, S.D. (2016). Attachment Disruptions, Reparative Processes, and Psychopathology: Theoretical and Clinical Implications. In J. Cassidy and P. R. Shaver (Eds). *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications*. pp 25 - 39. The Guilford Press, New York, London.
- Koch, K. & Walstad, E. (2005). *Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Lansford, J.E., Dodge, K.A., Pettit, G.S., Bates, J. E., Crozier, J.; & Kaplow, J. (2002). A 12-Year Prospective Study of the Long-term Effects of Early Child Physical Maltreatment on Psychological, Behavioral, and Academic Problems in Adolescence. *Arch Pediatric Adolesc Med. 2002;156*, 824-830.
- Leve, L. D., Harold, G. T., Chamberlain, P., Landsverk, J. A., Fisher, P. A., & Vostanis, P. (2012). Practitioner review: children in foster care—vulnerabilities and evidence-based interventions that promote resilience processes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 53*(12), 1197-1211.
- McWey, L. M., & Mullis, A. (2004). Improving the lives of children in foster care: The impact of supervised visitation. *Family Relations, 53*, 293–300.

- McWey, K., M., Alan Acock, A., Porter & B.E. (2010). The impact of continued contact with biological parents upon the mental health of children in foster care. *Children and Youth Services Review* 32, 1338–1345.
- Mennen, F. E., & O’Keefe, M. (2005). Informed decisions in child welfare: The use of attachment theory. *Children and Youth Services Review*, 27, (6), 577-593.
- Miron, D., Sujan, A., & Middleton, M. (2013). Considering the best interests of infants in foster care placed separately from their siblings. *Children and Youth Services Review* 35, (9), 1385–1392.
- Moyers, S., Farmer, E., & Lipscombe, J. (2006). Contact with Family Members and its Impact on Adolescents and Their Foster Placements. *The British Journal of Social Work*, 36, 4, 541-559.
- Loman, M.M., & Gunnar, M.R. (2010). Early experience and the development of stress reactivity and regulation in children. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 34, 867- 876.
- Lupien, S.J., McEwen, B.S., Gunnar, M.R. og Heim, C. (2009). Effects of stress throughout the lifespan on the brain, behaviour and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 10, 434–445.
- Lundström, T., & Sallnäs, M. (2012). Sibling contact among Swedish children in foster and residential care—Out of home care in a family service system. *Children and Youth Services Review*, 34(2), 396-402.
- Lyons-Ruth, K., & Jacobvitz, D. Attachment Disorganization from Infancy to Adulthood: Neurobiological Correlates, Parenting Contexts, and Pathways to Disorder. In J. Cassidy and P. R. Shaver (Eds). *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications*. pp 667- 695. The Guilford Press, New York, London.
- Magnussen, S. (2017). *Vitnepsykologi 2.0*. I vitneboksen: Gjenfortelling av selvbiografiske minner, s. 42- 90. Abstrakt forlag AS.
- Maselko, J., Kubzansky, L., Lipsitt, L., & Buka, S. (2011). Mother's affection at 8 months predicts emotional distress in adulthood. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 65(7), 621-625.
- McWey, L. M., Acock, A., & Porter, B. E. (2010). The impact of continued contact with biological parents upon the mental health of children in foster care. *Children and youth services review*, 32(10), 1338-1345.
- Megan, G., & Quevedo, K. (2007). *The Neurobiology of Stress and Development*.

- Mennen, F.E., & O’Keefe, M. (2005). Informed decisions in child welfare: The use of attachment theory. *Children and Youth Services Review*, 27, 577 -547.
- Miron, D., Sujana, A., & Middleton, M. (2013). Considering the best interests of infants in foster care placed separately from their siblings. *Children and Youth Services Review* 35 1385–1392.
- Morrison, J., Mishna, F., Cook, C., & Aitken, G. (2011). Access visits: Perceptions of child protection workers, foster parents and children who are Crown wards. *Children and Youth Services Review*, 33(9), 1476-1482.
- Moldestad, B. & Skildbred, D. (2010). Når barn bor i fosterhjem – utfordringer i samarbeidet mellom foreldre og barnverntjenesten. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 01/2010 (87).
- Moyers, S., Farmer, E., & Lipscombe, J. (2006). Contact with Family Members and its Impact on Adolescents and Their Foster Placements. *British Journal of Social Work*, 36, 541–559. doi:10.1093/bjsw/bch270.
- Neil, E., Beek, M., & Schofield, G. (2003). Thinking about and managing contact in permanent placements: The differences and similarities between adoptive parents and foster carers. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 8, 401-418.
- Nordanger, D.Ø. & Braarud, H.C. (2017). *Utviklingstraumer. Regulering som nøkkelbegrep i ny traume psykologi*. Universitetsforlaget.
- NOU 1977:35 Lov om barn og foreldre (barneloven).
https://lovdata.no/dokument/NOU/forarbeid/nou_1977-35.
- NOU 2012:5. Bedre beskyttelse av barns utvikling.
https://www.regjeringen.no/contentassets/e212cdbe211d4e699983049c3070870e/no/pdfs/nou_201220120005000dddpdfs.pdf.
- Ofsted (2009) Keeping in Touch: A report of children’s experience by the Children’s Rights Director for
England. Manchester: Ofsted.
- Oswald, S. H., Heil, K. & Goldbeck, L. (2009). History of Maltreatment and Mental Health Problems in Foster Children: A Review of the Literature. *Journal of Pediatric Psychology*, 35, 5.
- Oyserman, P., & Benbenishty, R. (1992). Keeping in Touch: Ecological Factors Related to Foster Care Visitation. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 9, 6, 541-554.

Pollak, S. D., Cicchetti, D., Hornung, K., & Reed, A. (2000). Recognizing emotion in faces: Developmental effects of child abuse and neglect. *Developmental Psychology*, *36*, 679 – 688. doi:10.1037/0012-1649.36.5.679

Pollak, S. D., Klorman, R., Thatcher, J. E., & Cicchetti, D. (2001). P3b reflects maltreated children's reactions to facial displays of emotion. *Psychophysiology*, *38*, 267–274. doi:10.1111/1469-8986.3820267

Prasad, N. (2011). Decision making principles around contact visits: A literature review. New South Wales.

Richardson, S.M., & Yates, T.M. (2014). Siblings in foster care: A relational path to resilience for emancipated foster youth. *Children and Youth Services Review*, *47*, 378-388.

Roberts, D. (2002). *Shattered bonds: The color of welfare*. Basic Civitas Books, New York.

Rongved, I. D. (2008). Loosing a child to the Child Protective Services. Biological parents memory of the removal and psychological problems in planned versus removals. Hovedoppgave.

Rubin, D. M., O'Reilly, ALR, Luan X, Localio AR.(2007) The impact of placement stability on behavioral wellbeing for children in foster care. *Pediatrics*, *119*:336–344. [PubMed: 17272624]

Sapolsky, R.M. (2007). Stress, Stress-Related Disease, and Emotional Regulation. I: J.J. Gross (red.): *Handbook of emotion regulation* (s. 606–615). New York, NY, US: Guilford Press, xvii, 654.

Scott, D., O'Neill, C., & Minge, A. (2005). *Contact between children in out-of-home care and their birth families: Literature review*. NSW Centre for Parenting & Research, Department of Community Services.

Selwyn, J. (2004). Placing older children in new families: changing patterns of contact, in E. Neil and D. Howe (Eds.), *Contact in adoption and permanent foster care: Research, theory and practice*. London: BAAF.

Shlonsky, A., Webster, D., & Needell, B. (2003). The ties that bind: A cross-sectional analysis of siblings in foster care. *Journal of Social Service Research*, *29*(3), 27-52.

Shlonsky, A., Bellamy, J., Elkins, J., & Ashare, C. (2005). The other kin: Setting the course for research, policy and practice with sibling in foster care. *Children and Youth Services Review*, *27*(7), 697–716.

Selwyn, J. (2004). Placing older children in new families: Changing patterns of contact. I (Red) E. Neil & D. Howe. *Contact in adoption and permanent foster care. Research, theory and practice* (pp. 144-164). London: British Association of Adoption and Fostering.

Sen, R., & Broadhurst, K. (2011). Contact between children in out-of-home placements and their family and friends networks: a research review. *Child & Family Social Work, 16*(3), 298-309. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2010.00741.x>

Simsek, Z., Erol, N., Oztop, D., & Munir, K. (2007). Prevalence and predictors of emotional and behavioral problems reported by teachers among institutionally reared children and adolescents in Turkish orphanages compared with community controls. *Children and Youth Services Review, 29*, 883–899.

Sinclair, I., Wilson, K., & Gibbs, I. (2005). *Foster placements. Why they succeed and why they fail*. London: Jessica Kingsley.

Siegler, R. S., DeLoache, J., & Eisenberg, N. (2011). *How children develop*. Chap.15. New York : Worth Publishers,

Simsek, Z., Erol, N., Oztop, D., & Munir, K. (2007). Prevalence and predictors of emotional and behavioral problems reported by teachers among institutionally reared children and adolescents in Turkish orphanages compared with community controls. *Children and Youth Services Review, 29*, 883–899.

Simsek, Zeynep & Erol, Nese & Oztop, Didem & Munir, Kerim, 2007. Prevalence and predictors of emotional and behavioral problems reported by teachers among institutionally reared children and adolescents in Turkish orphanages compared with community controls. *Children and Youth Services Review, 29*(7), 883-899.

Smith, L. (2002). *Tilknytning og barn utvikling*. Cappelen Damm AS.

Stovall- McClough, K.C., & Dozier, M. (2000). The development of attachment in new relationships: Single subject analyses for 10 foster infants. *Developmental and Psychopathology, 12*, 133-156.

Taplin, S. (2005). *Is all contact between children in care and their birth parents 'good' contact?* Ashfield, NSW: NSW Department of Community Service.

Taplin, S.T., Bullen, T., McArthur M., Humphreys, C., Kertesz, M., & Dobbins, T. (2015). KContact, an enhanced intervention for contact between children in out-of-home care and their parents: protocol for a cluster randomised controlled trial. *Public Health, 15*, 1134.

Taplin, S., & Mattick, R.P. (2014). Supervised contact visits: results from a study of women in drug treatment with children in care. *Children and Youth Services Review, 39*, 65-72.

- Thoburn, J. (2004). Post-placement contact between birth parents and older children: The evidence from a longitudinal study of minority ethnic children. I E. Neil & D. Howe (Eds.), *Contact in adoption and permanent foster care. Research, theory and practice* (s. 184-202). London: British Association for Adoption and Fostering.
- Thompson, R.A. (2016). Early Attachment and Later Development: Reframing the Questions. In J. Cassidy and P. R. Shaver (Eds). *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications*. pp 330- 348. The Guilford Press, New York, London.
- Teicher, M.H. & Samson, J.A. (2013). Childhood maltreatment and psychopathology: A case for ecophenotypic variants as clinically and neurobiologically distinct subtypes. *American Journal of Psychiatry*, 170 (10), 1114–1133.
- Teicher, M.H., & Samson, J.A. (2016). Annual Research Review: Enduring neurobiological effects of childhood abuse and neglect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 57, 3, 241–266.
- Teisl, M. & Cicchetti, D. (2009). Physical Abuse, Cognitive and Emotional Processes, and Aggressive and Disruptive Behavior Problems. *Social Development*, 17, 1. doi. 10.1111/1467-9507.2007.00412.x.
- Tetzchner, von S. (2012). Relasjoner mellom barn, s.587 – 601. I (Red). von Stephan. Tetzchner. *Utviklingspsykologi*. Gyldendal Akademisk.
- Trickett, P., Gordis, E., Peckns, M.K., & Susman, E. (2014). Stress Reactivity in Maltreated and Comparison Male and Female Young Adolescents. *Child Maltreatment* 19 (1), 27-37.
- Valentino, K., Cicchetti, D., Toth, S.L., & Rogosch, F.A. (2011). Mother–Child Play and Maltreatment: A Longitudinal Analysis of Emerging Social Behavior From Infancy to Toddlerhood, *Developmental Psychology*, 47, 5, pp. 1280–1294. doi: 10.1037/a0024459.
- van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (1996). Attachment representations in mothers, fathers, adolescents, and clinical groups: A meta-analytic search for normative data. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(1), 8-21.
- Wattenberg, E., Troy, K., & Beuch, A. (2011). Protective supervision: An inquiry into the relationship between child welfare and the court system. *Children and Youth Services Review*, 33(2), 346-350.
- Watts-English, T., Fortson, B.L., Gibler, N., Hooper, S. R., & D. De Bellis, M. (2006). The Psychobiology of Maltreatment in Childhood. *Journal of Social Issues*, 62, 4, 717—736.

Wiik, K.L., & Gunnar, M.R., (2009). Development and Social Regulation of Stress Neurobiology in Human Development. I: J.A Quas og R. Fivush (red.): *Emotion and Memory in Development. Biological, cognitive and social considerations* (pp. 256–257). Oxford University Press.

Wilson, K. & Sinclair, I. (2004). Contact in foster care: Some dilemmas and opportunities, in E. Neil and D. Howe (Eds.). *Contact in adoption and permanent foster care: Research, theory and practice*. London: BAAF.

Wojciak, L., McWey, L. M., & Waid, J. (2018). Sibling relationships of youth in foster care: A predictor of resilience. *Children and Youth Services Review*.

Zeanah, C. H., Berlin, L. J., & Boris, N. W. (2011). Practitioner review: Clinical applications of attachment theory and research for infants and young children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(8), 819-833.

Juridisk (og noe barnefaglig) litteratur

Alston, P (1994) The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights, i P. Alston (red) The Best Interests of the Child. Reconciling Culture and Human Rights, UNIOCEF/Clarendon Press, Oxford

Backe-Hanse, E (1995) Til barnets beste. Beslutninger og beslutningsprosesser i barnevernet, Tano

Bendiksen, L (2009) Barn i langvarige fosterhjems plasseringer, Fagbokforlaget

Berglund, K (2008) Tvangsfullbyrdelse av samvær i barnevernssaker?, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 2/2008

Bunkholdt, V (2004) Samværsrett ved omsorgsovertakelse – til barnets beste eller effektiv hindring av tilbakeføring?, i Norges Barnevern nr. 4

Bårdsen, A (2016): Norges Høyesterett og ‘barnets beste’ som konvensjonsforpliktelse og grunnlovsnorm, i Rettsavklaring og rettsutvikling, Festskrift til Tore Schei, Universitetsforlaget

Detrick, S (1999) A Commentary on the UN Convention on the Rights of the Child, Martinus Nijhoff Publishers

Eekelaar, J (2002) Beyond the welfare principle, I Child and Family Law Quarterly, vo 14 no 3

Egelund, T (1997) Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningens risikovurderinger og indgreb, Hans Reitzels Forlag

Emberland, M (2017) Det norske barnevernet under lupen – del 2, i Lov og Rett nr. 8/2017

Freeman, M. (1997) The Moral Status of Children, Martinus Nijhoff Publishers

Freeman, M (1992) The Limits of Childrens Rights, I M. Freeman og P. Veerman (red): the ideologies of Children's Rights, Martinus Nijhoff Publishers

Generell kommentar nr. 12, 2009, Barnets rett til å bli hørt, CRC/C/GC/12, FNs barnekomite

Generell kommentar nr. 13, 2011, Barnets rett til frihet fra alle former for vold, CRC/C/GC/13, FNs barnekomite

Generell kommentar nr. 14, 2013, Om barnets rett til at hans eller hennes beste skal være et grunnleggende hensyn (artikkel 3 para 1), CRC/C/GC/14, FNs barnekomite

Hartoft, H. (2017): Samvær og kontakt, i Hartoft, H., Schultz, T m.fl. (red) Socialret, Børn og Unge, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2017,

Hagen, T. og Rønbeck, K. (2011) Står det biologiske prinsipp for fall? Det biologiske prinsipp i barnevernloven og i barneloven – noen forskjeller, i Lov og Rett nr. 8/2011

Haugli, T (2000) Samværsrett i barnevernsaker, 2. Utg, Universitetsforlaget

Haugli, T. og Havik, T. (2010) Samvær i barnevernsaker. Psykologiske og juridiske vurderinger, Universitetsforlaget

Haugli, T (2003) Partsrettigheter i barnevernssaker når andre enn foreldrene krever samværsrett, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, s. 48-59

Haugli, T (2004): Bør samværsrettens omfang lovfestes?, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, s. 232-235

Haugli, T. (2002) Det mangfoldige barnets beste, i Festskrift til Peter Lødrup, Gyldendal Akademisk, s. 313-326

Haugli, T. (2013) Samvær under tilsyn, i Ketscher, K m fl (red): Velferd og Rettfærd. Festskrift til Asbjørn Kjørstad 70 år, Gyldendal Juridisk

Haugli, T (2004) Samværsrett ved omsorgsovertakelse – til barnets beste eller effektiv hindring av tilbakeføring? To artikler, Barnevernjuridisk forum, Norges Barnevern nr. 4

Hestbæk, A.D. (1997) Når børn og unge anbringes, En undersøgelse av kommunernes praksis I anbringelsssager, Socialforskningsinstituttet

Jerkø, M (2018): Skal ikke «barnets beste» leses bokstavelig? – En kritikk av HR-2017-2015-A «Jakob-saken», i Lov og Rett, s. 112-127

Kjørholt, A.T red. (2010) Barn som samfunnsborgere.

Kilkelly, U., “The Right to Respect for Private and Family Life. A Guide to Implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights,” *Human Rights Handbooks*, No. 1, Council of Europe, 2001

Kilkelly, U., “The Impact of the Children’s Convention on the European Convention on Human Rights,” in Fottrell, D. (ed.), *Revisiting Children’s Rights: Ten Years of the un Convention on the Rights of the Child*, Dordrecht, Kluwer Law International, 2000, p. 88. Lovforslag nr. 178 fra 2009, merknadene til nr. 53 (L 178 2009-10, Barnets Reform, bem. til nr. 53)

Mattsson, T (2002) Barnet och rätteprocessen, Juristförlaget i Lund.

Nisja, Anne Bergum (2004) Samværets omfang (hvor ofte og hvor lenge) – barnevernloven § 4-19, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, s. 101-127

Nasjonal Institusjon for Menneskerettigheter (NIM) – Årsrapport 2017, kapittel 03 Fordypning

NOU 2016:16 Ny barnevernlov

NOU 1985:18 Lov om sosiale tjenester

NOU 2012:5 Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet

NOU 2017:12 Svikt og svik. Gjennomgang av saker hvor barn har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt

Oppedal, M. (2008) Akutthjemlene i barnevernloven, Gyldendal Akademisk

Ot.prp. nr. 44 (1991-92) Lov om barneverntjenester

Ot.prp. nr. 103 (2004-2005) Om lov om endringer i barnelova mv. (omfang av samvær, styrking av meklingsordningen, tiltak for å beskytte barn mot overgrep, foreldreansvar etter dødsfall, tilbakebetaling av barnebidrag mv.)

Prop. 2002/03:53 Regeringens proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 1989/90:28^L_{SEP} Vård i vissa fall av barn och unga

Prop. 85 L (2012-13) Endringer i barnelova. Barneperspektivet i foreldretvister

Riiber, T. (2018) Samvær etter barnevernloven § 4-19, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 2-3/2018

Riiber, T. og Syse, A. (2017) Høyesteretts sirkelgang i Jakob (HR-2017-2015) En kommentar, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, s. 96-99

Forandringsfabrikken og Norsk fosterhjemsforening: Prosjekt Samværsproffene. Til fosterbarnets beste, rapport 2012

Sandberg, K. (2016) Barnets beste som rettighet, i Blaker Strand, V. og Ikdahl, I (red): Rettigheter i velferdsstaten, Gyldendal juridisk

Sandberg, K (2003) Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse, Gyldendal Akademisk

Sandberg, K (2005) Naturens orden – til barnets beste? Omsorg og samvær, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 3/2005

Sandberg, K. (2016) Barns rett til å bli hørt, i Høstmølingen m fl. (red) Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge, Universitetsforlaget, 3. utg

Sandberg, K. (2018) Ulogisk fra EMD?, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB), nr. 4/2018

Schiratzki, J (2016) Barnrättens grunder, Studentlitteratur

Sigurdson, R (2015) Tvangsplassering av barn med utfordrende atferd, Fagbokforlaget

Smith, L. (1980) Foreldremyndighet og barnerett, Universitetsforlaget

Smith, L (2016)): FNs konvensjon om barnets rettigheter, i Høstmølingen m.fl. (red.) Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge, Universitetsforlaget 3 utg.

Smith, L. (2004) Barnets best og barnets uttalerett, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 3-4, 2004

SOU 2015:71 Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU

Stang, E. G. (2007) Det er barnets sak. Barnets rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4, Universitetsforlaget

Stang, E.G (2015) The Child's Right to Protection of Private Life and Family Life, in Mahmoudi et al (eds): Child-friendly Justice, Brill/Nijhoff 2015

Stang, E.G. (2015) Grunnloven § 104 – en styrking av barns rettsvern?, i Andersland, G.K. (red) De Castbergske barnelover 1915-2015, Cappelen Damm Akademisk

Stang (2007) Barns rett til deltakelse i barnevernsaker, i Kritisk Juss nr. 1-2/2007,

Sørensen, C. B. (2016) Barnevern og menneskerettigheter. Utredning til Barnevernlovutvalget, 23. desember 2015, rev 20. juni 2016, NOU 2016:16 vedlegg 4

Søvig, K.H. (2009) Barnets rettigheter på barnets premisser – utfordringer i møtet mellom FNs barnekonvensjon og norsk rett, Det juridiske fakultets skriftserie nr. 114, UiB

Søvig, K.H. (2005) Avskjæring av samvær mellom søsken - I. og U. mot Norge, appl. nr. 75531/01, beslutning av 21. okt. 2004, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 2/2005

Søvig, K.H. (2016) Avgjørelser fra EMD i saker om vern av privat- og familielivet fra 2015, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, nr. 3/2016

Søvig, K.H. (2017) Avgjørelser fra EMD i saker om vern av privat- og familielivet fra 2016, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, nr. 2/2017

Søvig, K.H. (2018) Avgjørelser fra EMD i saker om vern av privat- og familielivet fra 2017, i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, nr. 2-3/2018

Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere 2015: Stå opp for trygghet

Dommer

Norsk rettspraksis

HR-2017-2015-A

Rt. 2015, s. 93

Rt. 2014, s. 976

Rt. 2012, s. 1832

Rt. 2010, s. 949

Rt. 2006, s. 1672

Rt. 2006, s. 1308

Rt. 2006, s. 247

Rt. 2005, s. 110

Rt. 2004, s. 1683

Rt. 2004, s. 1300
Rt. 2004, s. 1046
Rt. 2003, s. 425
Rt. 2002, s. 908
Rt. 2001, s. 14
Rt. 1998, s. 787
Rt. 1997, s. 534
Rt. 1994, s. 940
Rt. 1990, s. 239
LB-2014-173958

Praksis fra EMD

Jansen mot Norge 2018
Levin mot Sverige 2012
Kopf og Liberda mot Østerrike 2012
Dolhamre mot Sverige 2010
Neulinger og Shuruk mot Sveits 2010
Süss mot Tyskland 2008
C mot Finland 2006
I og U. mot Norge 2004
Görgülü mot Tyskland 2004
D.P. og J.C. mot Storbritannia 2003
P., C. og S. mot Storbritannia 2002
K. og T. mot Finland 2001
Z. m fl. Mot Storbritannia 2001
Bensaid mot Storbritannia 2001
A. mot Storbritannia 1998
Söderbäck mot Sverige 1998
Keegan mot Irland 1997
Adele Johansen mot Norge 1996
Boughanemi mot Frankrike 1996
McMichael mot Storbritannia 1995
K. og T. mot Finland 1994
Olsson mot Sverige 1988